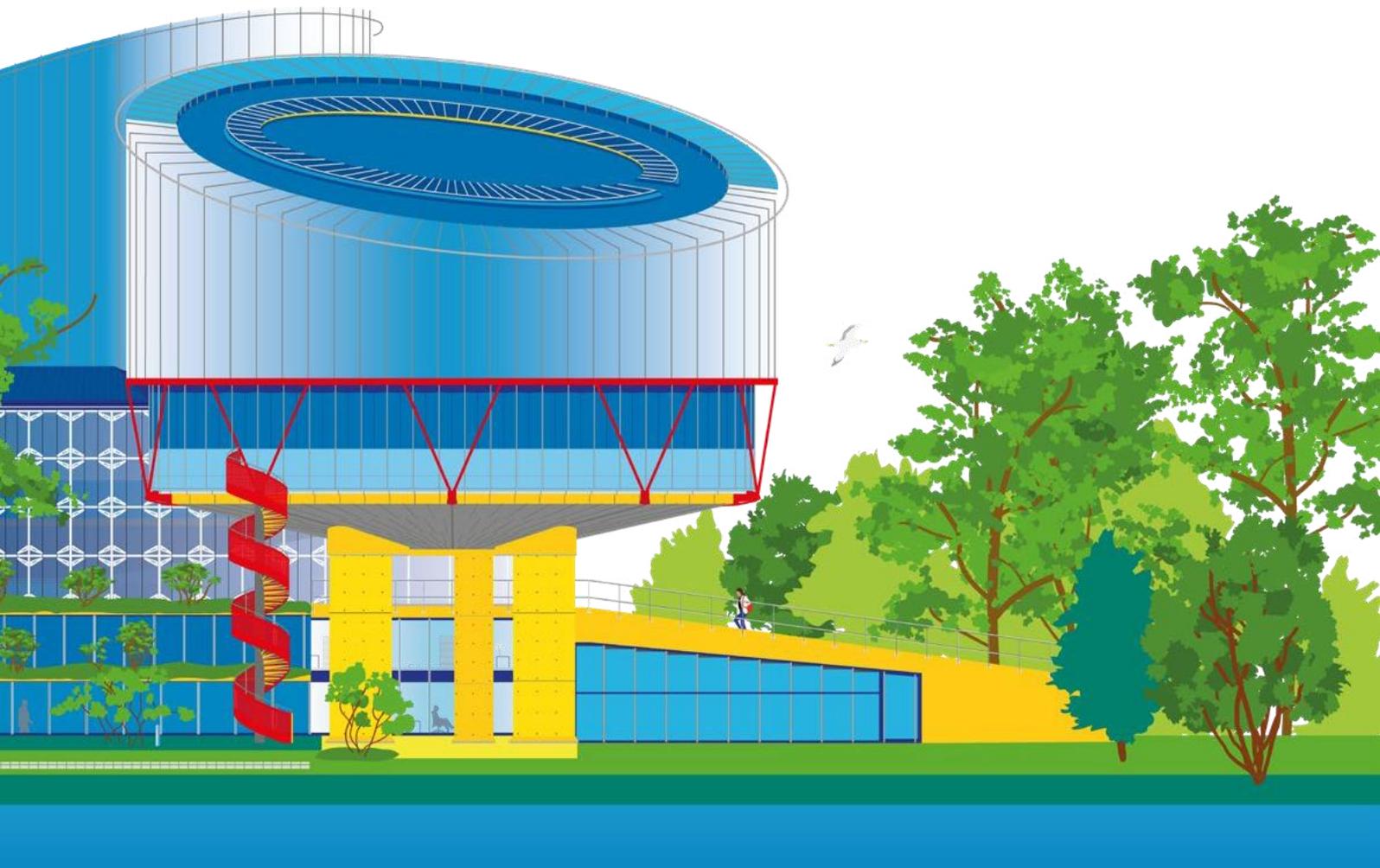

ОГЛЯД СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

2025

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

Видання англійською мовою
© Рада Європи – Європейський
суд з прав людини, 2026
ISBN 978-92-871-9735-1

Цей Огляд був підготовлений у межах
Директорату Юрисконсульта та не
створює зобов'язань для Суду.

Цей переклад виконано Верховним Судом
(Україна) та опубліковано за
домовленістю з Радою Європи та
Європейським судом з прав людини.

Кожен, хто бажає відтворити та/чи перекласти весь
цей Огляд або його частину в друкованому вигляді,
в мережі Інтернет або в будь-якому іншому
форматі, має звернутися за електронною поштою
publishing@echr.coe.int за подальшими вказівками

При цитуванні цього Огляду, будь ласка,
зазначайте як джерело «Огляд судової
практики Європейського суду з прав людини
за 2025 рік, Рада Європи»

Огляди доступні для завантаження
за посиланням:
<https://ks.echr.coe.int> (Оновлення
судової практики)

Макет і дизайн обкладинки: ЄСПЛ

Фото та ілюстрації: Рада Європи, ЄСПЛ

Ілюстрація на обкладинці: Палац прав людини
(Архітектори: «Річард Роджерс Партнершип»
(Richard Rogers Partnership) та «Ательє Клод
Бушер» (Atelier Claude Bucher))

Європейський суд з прав людини

Рада Європи
67075

Страсбург

Франція

 + 33 (0)3 88 41 20 18

 + 33 (0)3 88 41 27 30

Зміст

5 Передмова

9 Юрисдикція та прийнятність

10 Юрисдикція Держав (стаття 1)

13 Прийнятність (статті 34 та 35)

21 «Основні» права

22 Право на життя (стаття 2)

25 Заборона катування або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання (стаття 3)

27 Право на свободу та особисту недоторканність (стаття 5)

29 Процесуальні права

30 Право на справедливий розгляд цивільної справи (пункт 1 статті 6)

32 Право на справедливий розгляд кримінальної справи (пункт 1 статті 6)

35 Інші права та свободи

36 Право на повагу до приватного і сімейного життя, до житла і кореспонденції (стаття 8)

42 Свобода вираження поглядів (стаття 10)

44 Заборона дискримінації (стаття 14)

45 Захист власності (стаття 1 Першого протоколу)

46 Право на освіту (стаття 2 Першого протоколу)

47 Право на вільні вибори (стаття 3 Першого протоколу)

51 Справедлива сатисфакція

52 Немайна шкода

55 Обов'язкова сила рішень та їх виконання

56 Пілотне рішення

57 Індивідуальні заходи

59 Міждержавні справи

60 Стаття 33

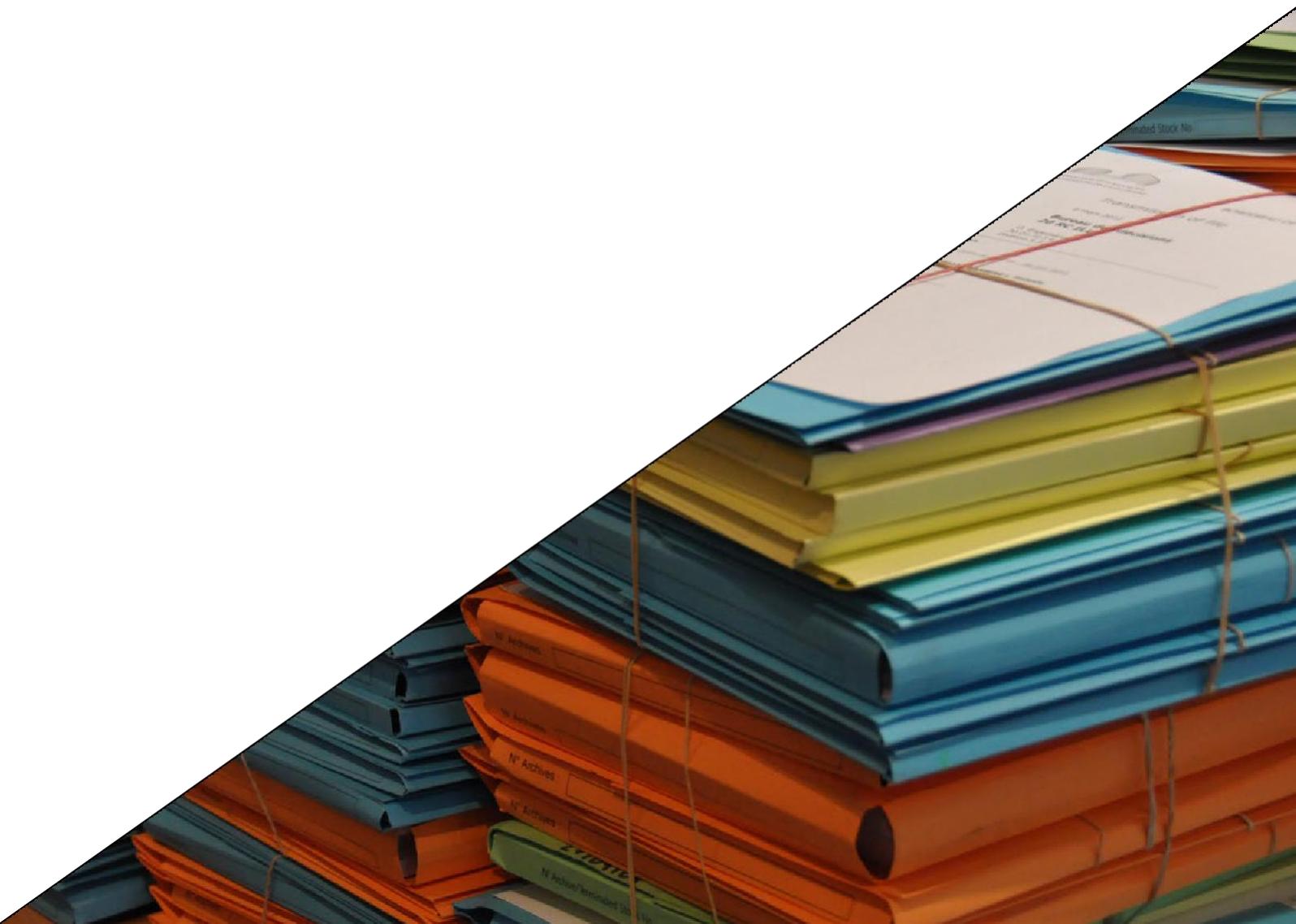
62 Показчик справ

63 Ключові справи

65 Ключові справи: тематичний огляд

Передмова

МАРІАЛЕНА ЦІРЛІ (MARIALENA TSIRLI)

Секретар
Європейський суд з прав людини

Цей Огляд є доповненням до Щорічного звіту ЄСПЛ за 2025 рік. В Огляді викладено практику Суду, висвітлено найважливіші справи, розглянуті Судом упродовж року, звернено увагу на основні юридичні аспекти цих справ, а читачу надано можливість оцінити значення кожної справи для формування судової практики. Для демонстрації важливої ролі Суду в захисті прав людини в Європі цей Огляд включає низку ключових справ, таких як рішення Великої Палати у справі «Україна та Нідерланди проти Росії» (*Ukraine and Netherlands v. Russia*), що стосувалася широкомасштабних і грубих порушень прав людини, спричинених конфліктом, що виник на сході України в 2014 році після прибуття до Донецької та Луганської областей проросійських збройних угруповань і який

загострився після повномасштабного вторгнення Росії в Україну, яке розпочалося 24 лютого 2022 року. Це історичне рішення має велике юридичне значення, оскільки роз'яснює практику Суду в багатьох сферах, а також містить вичерпну документацію про ці порушення прав людини та встановлює відповідальність Російської Федерації на міжнародному рівні.

Також роз'яснено ключові юридичні аспекти інших справ Великої Палати, наприклад, справа «Семеня проти Швейцарії» (*Semenya v. Switzerland*), що стосувалася важливості права спортсменів, таких як заявниця – південноафриканської спортсменки міжнародного рівня, яка займається бігом на середні дистанції, – на ефективний доступ до суду в міжнародному спортивному арбітражі; та справа «Цаава та інші проти Грузії» (*Tsaava and Others v. Georgia*), що стосувалася застосування сили поліцією, зокрема використання снарядів із кінетичним ударом, у якій Велика Палата виклала принципи щодо якості та змісту національних нормативно-правових баз для різних видів менш летальної зброї при охороні правопорядку під час демонстрацій та масових заворушень. У справі «Данілець проти Румунії» (*Danileț v. Romania*) Велика Палата розглянула, чи дисциплінарне покарання, застосоване до суддю за публікацію двох повідомлень на його сторінці у Facebook, порушувало його право на свободу вираження поглядів. У рішенні встановлено баланс між правом на свободу вираження поглядів суддів і прокурорів та обов'язком проявляти розсудливість – соціальною цінністю, що ґрунтується на етичному зобов'язанні суддів і прокурорів захищати довіру громадськості до системи правосуддя.

Це лише декілька важливих справ, розглянутих у 2025 році. Крім того, повне розуміння судової практики досягається також завдяки усвідомленню того, що практика Суду не є ізольованою, а існує в ширшому контексті практики національних судів на підставі Конвенції. У зв'язку з цим варто підкреслити важливість принципу спільної відповідальності, який означає, що забезпечення дотримання зобов'язань за Конвенцією є насамперед обов'язком національних органів влади.

Поняття спільної відповідальності, або субсидіарності, лежить в основі всієї системи Конвенції. Саме тому Європейський

суд з прав людини вважає судовий діалог незамінним, і прикладів судового діалогу в судовій практиці є безліч, зокрема в деяких важливих справах, висвітлених в Огляді. Наприклад, у справі «Мансурі проти Італії» (*Mansouri v. Italy*), розглянутій Великою Палатою, Суд оголосив заяву неприйнятною через невичерпання усіх національних засобів правового захисту; Велика Палата скористалася цією нагодою, підкресливши, наскільки важливим є те, щоб національні суди мали можливість першими тлумачити національне законодавство та запобігати або виправляти, у рамках національного правопорядку, потенційні порушення Конвенції.

Згідно з таким підходом до Конвенції як такої, що ґрунтується на національному контексті, Огляд включає судову практику щодо статусу потерпілого та вичерпання національних засобів правового захисту, а також підкреслює вказівки, надані Судом за статтею 46 Конвенції, яка встановлює обов'язкову силу рішень Суду. Суд не відіграє жодної ролі у виконанні своїх рішень – натомість, нагляд за їх виконанням покладається на Комітет Міністрів Ради Європи. Однак Суд може надавати Державі-відповідачу вказівки щодо заходів, які можуть бути вжиті для запобігання майбутнім порушенням, захисту прав людини і, як наслідок, уникнення необхідності звернення до Суду з майбутніми справами. Як зазначається в Огляді, Суд надав такі вказівки у рішенні у справі «Каннавачуоло та інші проти Італії» (*Cannavacciuolo and Others v. Italy*), яка стосувалася невжиття органами влади всіх необхідних заходів для захисту життя осіб, які проживали в районах, що зазнавали систематичного масштабного забруднення. У цій справі забруднення було спричинене незаконним скиданням, захороненням та/або неконтрольованим залишенням небезпечних, спеціальних та міських

відходів. Суд, серед іншого, зазначив, що органам влади доцільно було б створити незалежний орган для контролю за ефективністю заходів, вжитих для ліквідації забруднення.

У практиці Суду існує багато інших прикладів субсидіарності й судового діалогу. Крім того, в останні роки Суд також вжив заходів для впровадження структури, що сприятиме розвитку зазначеного підходу, зокрема, створив Мережу вищих судів (*Superior Courts Network*) – спільноту практики, що об'єднує понад 100 найвищих судів у всіх 46 Державах-членах Ради Європи, яка, як і сама Конвенція, також відсвяткувала в 2025 році свою 10-ту річницю. Судовий діалог також має людський вимір. Колишні та нинішні Голови та судді Суду, а також члени Секретаріату протягом багатьох років брали активну участь у різних заходах та конференціях, де міг розвиватися судовий діалог, поза судовою практикою. Багато з цих заходів детально описані в Щорічному звіті за 2025 рік, який супроводжує цей огляд, і цілком доречно, що ця супутня публікація та Щорічний звіт разом висвітлюють ці різні та взаємодоповнюючі аспекти роботи Суду.

У 2025 році виповнилося 75 років з дня укладення Європейської конвенції з прав людини. Хоча Суд досягнув значних успіхів за останні десятиліття, на даний момент існує низка викликів, серед яких – поширення дезінформації та популізму, а також послаблення прихильності до цінностей прав людини та верховенства права. Однак, як показують справи, наведені в цій публікації, через 75 років Європейська конвенція залишається надзвичайно важливою силою для захисту прав людини в Європі. Цей Огляд має на меті поглибити розуміння судової практики Конвенції і в цьому сенсі також є внеском у важливу роботу Суду щодо забезпечення захисту прав людини.

Юрисдикція та прийнятність

Юрисдикція Держав (стаття 1)

Ухвала Великої Палати у справі «*Мансури проти Італії*» (*Mansouri v. Italy*)¹ стосувалася законності та умов утримання громадянина Тунісу на борту судна, яке повертало його до Тунісу, на підставі рішення про відмову у в'їзді до Італії.

Заявник законно проживав в Італії на підставі дозволу на тимчасове проживання, дійсного з 2014 року до 03 квітня 2016 року. У січні 2016 року він поїхав до Тунісу. У травні 2016 року він був підданий перевірці особи на морському кордоні в Палермо, перебуваючи на борту італійського круїзного лайнера «*Splendid*», який прибув з Тунісу. У нього були паспорт, прострочений дозвіл на проживання та копія заяви на отримання довгострокового дозволу на проживання від 16 жовтня 2015 року. Під час перевірки документів прикордонна поліція встановила, що строк дії дозволу на проживання заявника закінчився, що поліція відмовила йому в продовженні дозволу 31 березня 2016 року і що він не мав візи для в'їзду в країну. Тому поліція відмовила заявнику у в'їзді та дала вказівку капітану «*Splendid*» повернути його до Тунісу.

Заявник скаржився на підставі статті 5 Конвенції, що його незаконно позбавили свободи на борту судна, що його не поінформували про підстави для вжиття такого заходу, що він не мав у своєму розпорядженні жодних національних засобів правового захисту, за допомогою яких він міг би оскаржити законність цього заходу, і що він не зміг отримати належного відшкодування за стверджені порушення. Крім того, посилаючись на статті 3 та 13 Конвенції, він скаржився на побутові умови перебування на борту судна та відсутність національного засобу правового захисту щодо цієї скарги. Велика Палата оголосила заяву неприйнятною.

Ця ухвала заслуговує на увагу, оскільки Суд підтвердив свою практику щодо відповідальності Держави за події та дії, що відбуваються на борту судна, яке плаває під її прапором. Визнаючи, що події підпадають під юрисдикцію Італії, Суд підкреслив, що судно «*Splendid*» належало італійській судноплавній компанії і плавало під італійським прапором, а протягом усього періоду, про який йдеться, перебувало під контролем капітана, обов'язки якого регулювалися італійським законодавством.

Міждержавна справа «*Україна та Нідерланди проти Росії*» (*Ukraine and the Netherlands v. Russia*)² стосувалася численних, грубих і безпрецедентних порушень прав людини в контексті збройного конфлікту в Україні.

Справа охоплювала чотири окремі заяви, подані проти Російської Федерації, які стосувалися подій у Донецькій та Луганській областях (на сході України), що розпочалися навесні 2014 року, а також подій по всій Україні з 24 лютого 2022 року, коли Російська Федерація почала повномасштабне військове вторгнення. У двох перших міждержавних заявах Уряд України звинуватив Росію в адміністративній практиці, що призвела до численних порушень Конвенції в районах, контрольованих сепаратистами з 2014 року, включно зі звинуваченнями у викраденні дітей в Україні. Третя заява, подана Урядом Нідерландів, стосувалася збиття літака рейсу MH17 17 липня 2014 року. Четверта заява, подана Україною, стосувалася стверджуваних «масових порушень прав людини», скоєних російськими військами в країні після 24 лютого 2022 року.

1. «*Мансури проти Італії*» (*Mansouri v. Italy*) (ухв.) [ВП], № 63386/16, від 29 квітня 2025 року. Див. також щодо пункту 1 статті 35 (Вичерпання національних засобів правового захисту) нижче.

2. «*Україна та Нідерланди проти Росії*» (*Ukraine and the Netherlands v. Russia*) [ВП], № 8019/16 та 3 інші, від 09 липня 2025 року. Див. також щодо підпункту (а) пункту 3 статті 35 (Несумісність *rationae temporis*), статті 2 (Обов'язок захищати життя), статті 3 (Заборона катування), статті 3 (Нелюдське поводження), пункту 1 статті 5 (Позбавлення свободи), статті 8 (Приватне і сімейне життя), статті 8 (Житло), статті 14 (Заборона дискримінації), статті 2 Першого протоколу (Право на повагу до світоглядних переконань батьків), статті 41 (Справедлива сатисфакція), статті 46 (Індивідуальні заходи) та статті 33 (Міждержавні справи) нижче.

Ухвалою, прийнятою 25 січня 2023 року³, Велика Палата оголосила перші три заяви частково прийнятними. Зокрема, вона встановила, що з 11 травня 2014 року Росія здійснювала ефективний контроль над усіма територіями, що перебували під контролем сепаратистів, і що оскаржувані факти підпадали під просторову юрисдикцію Росії в розумінні статті 1, за винятком скарги українського Уряду щодо бомбардування та обстрілу територій, непідконтрольних сепаратистам. Питання про те, чи мала Росія юрисдикцію щодо останньої скарги, було приєднано до розгляду справи по суті. Щодо збиття літака рейсу МН17, Суд постановив, що як запуск ракети, так і подальше збиття літака сталися на території, яка перебувала під контролем сепаратистів, а отже, підпадали під юрисдикцію Росії.

17 лютого 2023 року Велика Палата вирішила приєднати четверту заяву до справи, що вже перебувала на розгляді. У цьому рішенні вона визнала порушення статей 2 і 3 та статті 13 у поєднанні зі статтею 2 Конвенції щодо збиття рейсу МН17, а також численні порушення, що впливають з адміністративної практики, яка суперечить статтям 2, 3, пункту 2 статті 4, 5, 8, 9, 10, 11, 13 та 14 Конвенції та статтям 1 та 2 Першого протоколу, зокрема, *inter alia*, адміністративної практики передачі до Росії та, у багатьох випадках, подальшого усиновлення там українських дітей, що є порушенням статей 3, 5 та 8 Конвенції.

Підтвердивши принципи, що регулюють екстериторіальну юрисдикцію Договірної Держави, і те, як їх було застосовано до активної фази воєнних дій у рішенні у справі «Грузія проти Росії (II)» (*Georgia v. Russia (II)*)⁴, Суд уточнив їх застосування в конкретних обставинах збройного конфлікту в Україні. Щодо застосування сили Росією (тобто як сепаратистами, так і російськими збройними силами) з наслідками на території України, яка не перебувала під ефективним контролем Росії, Суд дійшов висновку, що Росія здійснювала свою юрисдикцію в розумінні статті 1 Конвенції. У зв'язку з цим він охарактеризував напади, скоєні після 24 лютого 2022 року, не як цілком окремий комплекс фактів, а як продовження та ескалацію стратегії, яку Російська Федерація проводила з 2014 року. Суд постановив, що російські воєнні напади на суверенній території України в період з

2014 по 2022 рік були масштабними, стратегічно спланованими та здійснювалися з умисним наміром і безсумнівним наслідком встановлення влади та контролю, хоча й без досягнення рівня ефективного контролю, над територіями, інфраструктурою і населенням України, що повністю суперечило будь-якому уявленню про хаос (порівняйте зі згаданою справою «Грузія проти Росії (II)» (*Georgia v. Russia (II)*), §§ 137-38). Здійснюючи атаки, Росія взяла на себе певну відповідальність за осіб, які постраждали від цих атак. За цих обставин вона здійснювала – через свої де-юре та де-факто збройні сили – владу та контроль над особами, які постраждали від її атак; отже, такі особи підпадали під юрисдикцію Російської Федерації для цілей статті 1 Конвенції (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства» (*Al-Skeini and Others v. the United Kingdom*)⁵).

Справа «Семеня проти Швейцарії» (*Semenya v. Switzerland*)⁶ стосувалася юрисдикційного зв'язку зі Швейцарією щодо пункту 1 статті 6 (але не статей 8, 13 та 14) Конвенції, який виник унаслідок позову, поданого до Федерального Верховного Суду з метою оскарження рішення Спортивного арбітражного суду щодо зобов'язання заявниці знизити свій природний рівень тестостерону, щоб отримати дозвіл на участь у міжнародних змаганнях у жіночій категорії. Справа «Семеня проти Швейцарії» також стосувалася обсягу перегляду, необхідного щодо цивільного аспекту пункту 1 статті 6 у таких справах.

Заявниця у справі – південноафриканська спортсменка міжнародного рівня, яка спеціалізувалася на бігу на середні дистанції. Вона скаржилася, що згідно з «Правилами допуску до жіночої категорії (спортсменок з відмінним статевим розвитком)» («Правила ВСП»), виданими Міжнародною асоціацією легкоатлетичних федерацій (*International Association of Athletics Federations, IAAF*), їй потрібно було знизити природний рівень тестостерону для участі в міжнародних змаганнях у жіночій категорії. Спочатку вона дотримувалася цих правил, але потім припинила лікування і відмовилася від його поновлення. Тому вона не змогла взяти участь у міжнародних змаганнях. Її позови, у яких вона оскаржувала згадані правила, були відхилені Спортивним арбітражним

3. «Україна та Нідерланди проти Росії» (*Ukraine and the Netherlands v. Russia*) (ухв.) [ВП], №№ 8019/16 та 2 інші, яку було прийнято 30 листопада 2022 року та проголошено 25 січня 2023 року.

4. «Грузія проти Росії (II)» (*Georgia v. Russia (II)*) [ВП], № 38263/08, §§ 125-39, від 21 січня 2021 року.

5. «Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства» (*Al-Skeini and Others v. the United Kingdom*) [ВП], № 55721/07, § 137, ЄСПЛ 2011.

6. «Семеня проти Швейцарії» (*Semenya v. Switzerland*) [ВП], № 10934/21, від 10 липня 2025 року. Див. також щодо пункту 1 статті 6 (Доступ до суду) нижче.

судом (*Court of Arbitration for Sport, CAS*), який має свою штаб-квартиру в Швейцарії, а згодом і Федеральним Верховним Судом.

У Суді вона, зокрема, скаржилася, що Приватна ВСП порушили її право на повагу до приватного життя, передбачене статтею 8, і піддали її дискримінаційній різниці в поводженні при здійсненні цього права, що є порушенням статті 14 Конвенції. Згідно з пунктом 1 статті 6 та статтею 13 Конвенції, вона також скаржилася на надмірно обмежений перегляд її справи Федеральним Верховним Судом.

У рішенні від 11 липня 2023 року Палата Третьої Секції Суду визнала, що справа заявниці підпадає під «юрисдикцію» Швейцарії в розумінні статті 1 Конвенції. Щодо суті справи, вона трьома голосами проти чотирьох визнала, що було порушено статтю 14 у поєднанні зі статтею 8 та статтю 13 стосовно статті 14 у поєднанні зі статтею 8. Щодо скарги за пунктом 1 статті 6, Палата вважала, що скарга не підлягала окремому розгляду, а тому не було необхідності ухвалювати окреме рішення щодо неї.

Об листопада 2023 року справу було передано на розгляд до Великої Палати на підставі клопотання Уряду. У своєму рішенні Велика Палата спочатку зазначила, що між Швейцарією, з одного боку, та заявницею, прийняттям IAAF Правил ВСП та наслідками цих Правил для неї, з іншого боку, не існувало жодного територіального зв'язку, за винятком провадження, порушеного в CAS та Федеральному Верховному Суді. Отже, заявниця не підпадала під територіальну юрисдикцію Держави-відповідача. Щодо винятків із принципу територіальності, Велика Палата дійшла висновку, що позов заявниці до Федерального Верховного Суду, як виняток, створив юрисдикційний зв'язок зі Швейцарією щодо пункту 1 статті 6 Конвенції. Натомість, оскільки (за винятком цього процесуального зв'язку) у даній справі не було особливих обставин, які пов'язували б заявницю з Державою-відповідачем, вона не підпадала під юрисдикцію Швейцарії щодо інших положень, на які вона посилалася, а тому відповідні скарги було визнано неприйнятними через несумісність *ratione personae* та *ratione loci* з Конвенцією. Щодо суті справи, Велика Палата визнала порушення цивільного аспекту пункту 1 статті 6, вважаючи, що перегляд справи заявниці Федеральним Верховним Судом не

відповідав вимозі особливої ретельності, необхідній за обставин справи, зокрема, через надмірно обмежувальне тлумачення поняття матеріального публічного порядку (як це визначено в Федеральному законі про міжнародне приватне право), застосоване до перегляду арбітражних рішень CAS.

Це рішення заслуговує на увагу тим, що Суд підтвердив застосування винятків із принципу територіальності.

(i) Суд підтвердив принцип, викладений у рішенні у справі «*Маркович та інші проти Італії*» (*Markovic and Others v. Italy*)⁷, за яким, навіть якщо події, що стали підставою для подання заяви, відбулися за межами території Держави-відповідача, юрисдикція останньої встановлюється, коли особа подає цивільний позов до судів цієї Держави, якщо національне законодавство визнає право на подання такого позову і якщо заявлене право *prima facie* має характеристики, передбачені цим положенням. У контексті цивільного позову, поданого до національних судів, відповідна особа підпадала під юрисдикцію цієї Держави стосовно дотримання прав, гарантованих пунктом 1 статті 6 Конвенції.

(ii) Суд уточнив, що вищезазначене міркування застосовується лише до процесуальних зобов'язань, автономних і відокремлених від матеріального аспекту справи (іншим прикладом є процесуальний аспект статті 2, що стосується права на життя; див. рішення у справі «*Гюзельюртлу та інші проти Кіпру та Туреччини*» (*Güzelyurtlu and Others v. Cyprus and Turkey*)⁸). Він підкреслив, що лише за виняткових обставин він може дійти висновку, що Держава має екстериторіальну юрисдикцію стосовно матеріального аспекту такої справи.

(iii) Щодо, зокрема, критерію «контролю над заявником» як основи для встановлення екстериторіальної юрисдикції Держави в розумінні статті 1 Конвенції, Суд уточнив, що він вимагає контролю над самою особою, а не лише «контролю над [її] інтересами, що впливають з Конвенції». Він повторив, що, без урахування конкретної судової практики за статтею 2 щодо умисного позбавлення життя представниками Держави, у практиці немає підстав для такого розширення сфери екстериторіальної юрисдикції (див. рішення у справі «*Дуарте Агостінью та інші проти Португалії та 32 інших*» (*Duarte Agostinho and Others v. Portugal and 32 Others*)⁹).

7. «*Маркович та інші проти Італії*» (*Markovic and Others v. Italy*) [ВП], № 1398/03, §§ 53-54, CEDH 2006-XIV.

8. «*Гюзельюртлу та інші проти Кіпру та Туреччини*» (*Güzelyurtlu and Others v. Cyprus and Turkey*) [ВП], № 36925/07, §§ 188-89, від 29 січня 2019 року.

9. «*Дуарте Агостінью та інші проти Португалії та 32 інших*» (*Duarte Agostinho and Others v. Portugal and 32 Others*) (ухв.) [ВП], № 39371/20, § 205, від 09 квітня 2024 року.

Прийнятність (статті 34 та 35)

Обов'язок Суду розглянути індивідуальну заяву

Справа «*Цаава та інші проти Грузії*» (*Tsaava and Others v. Georgia*)¹⁰ стосувалася застосування сили поліцією, зокрема використання снарядів із кінетичним ударом, під час розгону демонстрації.

Двадцять шість заявників були учасниками демонстрації перед будівлею парламенту Грузії у 2019 році або журналістами, які висвітлювали цю подію. Усі вони отримали поранення під час розгону демонстрації, під час якого поліція неодноразово застосовувала снаряди з кінетичним ударом. Заявники брали участь у кримінальному розслідуванні щодо застосування сили поліцією. У Суді заявники стверджували про порушення статей 3, 10 та 11 Конвенції. У рішенні Палати (проголошеному 07 травня 2024 року) скарги за статтею 3 було визнано прийнятними щодо двадцяти чотирьох заявників (неприйнятними щодо двох заявників за цією статтею) та визнано порушення процесуального аспекту статті 3. Палата утрималася від прийняття ухвали щодо суті скарг за матеріальним аспектом статті 3 та щодо прийнятності та суті скарг за статтями 10 і 11 Конвенції.

Після передання справи Велика Палата дійшла висновку, що Суд не мав права утримуватися від прийняття остаточної ухвали щодо прийнятності або суті деяких скарг, як це зробила Палата, а тому він був зобов'язаний розглянути ці скарги.

Це рішення заслуговує на увагу, оскільки Суд визначив обсяг і межі своїх повноважень утримуватися від прийняття рішень стосовно деяких скарг заявників. Суд підтвердив, що обов'язок розглянути заяву є необхідним наслідком права на подання індивідуальної заяви, закріпленого в статті 34, і що, за аналогією з правом на доступ до суду за статтею 6, цей обов'язок слід розуміти як такий, що включає зобов'язання ухвалити остаточне рішення у справі. Отже, якщо Суд не застосовував положення Конвенції, яке дозволяло йому в інший спосіб розглянути заяву, він не міг утриматися від вирішення питання щодо її прийнятності та, тією мірою, якою одна або кілька скарг є прийнятними, — щодо їх розгляду по суті. Принципи

субсидіарності та спільної відповідальності можуть впливати на обов'язок Суду в цьому аспекті, однак самі по собі не можуть його переважити. Існували певні винятки: Суд мав право не розглядати скарги, які повністю або частково повторювали скарги, які він уже розглянув (стосувалися тих самих фактів і порушували питання, які були частиною, а отже охоплювалися більш широкими, уже розглянутими питаннями); у разі розгляду скарги за двома положеннями Конвенції, які, з огляду на факти справи, що розглядалася, стосувалися того самого предмета, але відрізнялися за рівнем конкретності (*lex generalis* та *lex specialis*), Суд зазвичай розглядав скаргу виключно за спеціальним положенням, іноді тлумачачи його у світлі загального; Суд міг обмежити свій розгляд основним юридичним питанням (-и), не вважаючи за необхідне ухвалювати окреме рішення щодо решти скарг.

Однак жоден із цих винятків не застосовувався у справі заявників. Скарги заявників за матеріальним аспектом статті 3 не дублювали скарги за процесуальним аспектом, ані з точки зору фактичних обставин, ані з точки зору характеру та обсягу відповідних зобов'язань (матеріальні та процесуальні зобов'язання за цією статтею є різними). Аналогічно, хоча скарги за статтями 10 і 11 впливали з тих самих фактів, що й скарги за матеріальним аспектом статті 3, вони не збігалися з ними з огляду на різний характер інтересів, що захищаються цими положеннями. Усі три скарги явно становили центральну частину заяви. Нарешті, Суд провів розмежування між цією справою і справами, у яких він, як виняток, утримувався від розгляду індивідуальних скарг, що порушували питання, які виходили за межі основного питання, що розглядалося ним (див. рішення у справі «*Туран та інші проти Туреччини*» (*Turan and Others v. Turkey*)¹¹), оскільки ці заяви не були частиною великої групи справ, повний розгляд якої міг би перевантажити Суд, а основними питаннями в них були саме матеріально-правові аспекти, що впливали зі статей 3, 10 та 11 Конвенції.

10. «*Цаава та інші проти Грузії*» (*Tsaava and Others v. Georgia*) [ВП], №№ 13186/20 та 4 інших, від 11 грудня 2025 року. Див. також щодо статті 3 (Позитивні зобов'язання), статті 10 (Свобода преси) та статті 41 (Немайна шкода) нижче.

11. «*Туран та інші проти Туреччини*» (*Turan and Others v. Turkey*), №№ 75805/16 та 426 інших, § 98, від 23 листопада 2021 року.

Статус потерпілого (стаття 34)

Справа «*Каннаваччуоло та інші проти Італії*» (*Cannavacciuolo and Others v. Italy*)¹² стосувалася невиконання органами влади всіх належних заходів для захисту життя осіб, які жили в районах, що зазнавали систематичного масштабного забруднення.

Заявниками були п'ятеро екологічних асоціацій та 41 особа, які проживали в регіоні Кампанія в Італії. Окремі заявники (або їхні померлі родичі, від імені яких вони подали скаргу) проживали в районах Кампанії, які протягом десятиліття зазнавали масштабного забруднення, відомого як «*Terra dei Fuochi*» («Земля вогнів»), спричиненого незаконним скиданням, захороненням та/або неконтрольованим залишенням небезпечних, спеціальних і міських відходів, що часто здійснювалося організованими злочинними угрупованнями та часто супроводжувалося спалюванням. Майже всі стверджені прямі потерпілі розвинули серйозні проблеми зі здоров'ям (у більшості випадків – різновиди раку). «*Terra dei Fuochi*», яке тривало щонайменше з 1988 року, було добре відомим явищем; парламентські слідчі комісії ідентифікували його ще в 1996 році, а окремі неурядові організації звертали на нього увагу з 2003 року. У 2013 році, після суспільного резонансу, було прийнято законодавство, що передбачало низку невідкладних заходів, спрямованих на вирішення проблеми як надзвичайної екологічної ситуації. Реакція органів державної влади зазнала широкої критики за її недостатність не тільки з боку екологічних асоціацій, громадянського суспільства та ЗМІ, але й з боку самих парламентських комісій Італії.

Посилаючись здебільшого на статтю 2 Конвенції, заявники скаржилися, що, незважаючи на те, що вони знали про проблему протягом тривалого часу, національні органи влади не вжили належних заходів для захисту окремих заявників (або їхніх померлих родичів) від наслідків незаконного захоронення відходів, не надали їм інформацію щодо цього та не створили належну нормативно-правову базу, яка б давала змогу притягнути до відповідальності

винних осіб. Суд оголосив скарги, подані асоціаціями-заявниками, неприйнятними (*ratione personae*, оскільки вони не були прямо потерпілими від стверджуваних порушень і не мали права діяти від імені своїх членів), а також скарги деяких індивідуальних заявників (включно з усіма, хто подавав скарги від імені своїх померлих родичів). Стосовно решти заявників Суд постановив, що стаття 2 є застосовною (матеріальний аспект).

Це рішення є важливим, оскільки Суд роз'яснив принципи, що регулюють статус потерпілих і *locus standi* асоціацій у справах, пов'язаних з навколишнім середовищем.

Щодо права асоціації подавати скаргу від імені осіб, права яких порушені, Суд розтлумачив, що, хоча Велика Палата визнала це право за асоціаціями у справі «*Ферейн Кліма-Сеніоріннен Швайц та інші проти Швейцарії*» (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*)¹³, такий підхід був обмежений дуже специфічним контекстом зміни клімату, з огляду на

« особливість зміни клімату як спільної проблеми людства та необхідність сприяння розподілу тягаря між поколіннями в цьому контексті.¹⁴

У цьому випадку, за відсутності будь-яких виняткових міркувань або обставин, які б виправдовували надання асоціаціям-заявникам права діяти від імені стверджуваних прямих потерпілих, без конкретних на це повноважень, Суд дотримався свого звичайного підходу, згідно з яким, якщо асоціація покладається виключно на індивідуальні права своїх членів, не демонструючи, що вона сама зазнала істотного впливу в будь-якому вигляді, їй не може бути надано статус потерпілого відповідно до матеріально-правової норми Конвенції (див., наприклад, рішення у справі «*Юсуфелі Ілчесіні Гюзелліштріме Яшатма Культур Варлікларім Корма Дернегі проти Туреччини*» (*Yusufeli İlçesini Güzelleştirme Yaşatma Kültür Varlıklarını Koruma Derneği v. Turkey*)¹⁵).

12. «*Каннаваччуоло та інші проти Італії*» (*Cannavacciuolo and Others v. Italy*), №№ 51567/14 та 3 інших, від 30 січня 2025 року. Див. також щодо статті 2 (Обов'язок захищати життя) та статті 46 (Пілотні рішення) нижче.

13. «*Ферейн Кліма-Сеніоріннен Швайц та інші проти Швейцарії*» (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*) [ВП], № 53600/20, від 09 квітня 2024 року.

14. Там само, § 499.

15. «*Юсуфелі Ілчесіні Гюзелліштріме Яшатма Культур Варлікларім Корма Дернегі проти Туреччини*» (*Yusufeli İlçesini Güzelleştirme Yaşatma Kültür Varlıklarını Koruma Derneği v. Turkey*) (ухв.), № 37857/14, §§ 38-41, від 07 грудня 2021 року.

Справа «*Шіпс Вейст Ойл Колектор Б.В. проти Нідерландів*» (*Ships Waste Oil Collector B.V. and Others v. the Netherlands*)¹⁶. стосувалася передачі та використання в рамках провадження у справі про порушення конкурентного права даних, отриманих шляхом прослуховування телефонних розмов у ході кримінального розслідування.

Заявниками були шість компаній, зареєстровані згідно із законодавством Нідерландів, які займалися або збором рідких відходів з суден, або будівництвом. Заява стосувалася передачі органами прокуратури даних, законно отриманих у межах кримінальних розслідувань шляхом прослуховування телефонних розмов на підставі дозволу, виданого слідчим суддею, до Конкурентного органу Нідерландів («КОН»), а також подальшого використання КОН цих даних в окремих адміністративних розслідуваннях щодо стверджуваної участі компаній-заявників у цій змові. За результатами розгляду справи про порушення конкурентного законодавства на заявників було накладено штраф за порушення Закону про конкуренцію.

У Суді компанії-заявники стверджували про порушення статей 8 та 13 Конвенції. Палата Суду визнала, що порушення жодного з цих положень не було, а Велика Палата, до якої було передано справу, дійшла того самого висновку.

Щодо статусу заявників як потерпілих, у рішенні у справі «*Ліблік та інші проти Естонії*» (*Liblik and Others v. Estonia*)¹⁷ Суд постановив, що той факт, що особа, яка перебувала під таємним наглядом, також була членом правління юридичної особи, не призводив автоматично до втручання у права цієї юридичної особи, гарантовані статтею 8, оскільки статус «потерпілого» останньої залежав від конкретних обставин кожної справи. Застосовуючи цей принцип, Суд встановив, що компанії-заявники були оштрафовані на підставі інформації, отриманої шляхом прослуховування телефонних розмов окремих співробітників. Отже, заходи з перехоплення та подальша передача даних для використання в провадженнях у справах про порушення конкурентного законодавства безпосередньо вплинули на компанії та порушили їхнє право на повагу до їхнього «кореспонденції» в розумінні статті 8 Конвенції.

Справа «*Ковачевич проти Боснії і Герцеговини*» (*Kovačević v. Bosnia and Herzegovina*)¹⁸ стосувалася стверджуваної дискримінації з огляду на неможливість голосувати за кандидатів за своїм вибором на парламентських і президентських виборах через поєднання етнічних і територіальних вимог у Боснії і Герцеговині.

Ця справа стосувалася тих самих виборчих правил, що розглядалися у справі «*Сеїдїч і Фінчі проти Боснії і Герцеговини*» (*Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina*)¹⁹, які впливали з конституційного устрою Боснії і Герцеговини за етнічною та територіальною ознакою. Згідно з Конституцією Держави (схваленою Дейтонською угодою 1995 року), лише особи, які заявляли про свою приналежність до одного з трьох «конституційних народів» країни (боснійців, хорватів і сербів), мали право балотуватися на виборах до Палати народів (другої законодавчої палати Парламентської асамблеї Боснії і Герцеговини) та до колективної тричленної Президії Боснії і Герцеговини. Лише виборці, які проживали в Республіці Сербській, могли брати участь у виборах сербських членів Палати народів (опосередковано) та Президії (через прямі вибори). Аналогічно, лише виборці, які проживали у Федерації, могли брати участь у виборах боснійських та хорватських членів цих державних органів.

Заявник, який мав подвійне громадянство Боснії і Герцеговини та Хорватії і відмовився вказати свою етнічну приналежність, скаржився, що вищезазначені конституційні вимоги, які заважали йому голосувати за кандидатів, яких він обрав, становили дискримінацію відповідно до статті 14 Конвенції у поєднанні зі статтею 3 Першого протоколу (щодо Палати народів) та статті 1 Протоколу № 12 (щодо Палати народів та Президії). У рішенні від 29 серпня 2023 року Палата Четвертої Секції визнала порушення статті 1 Протоколу № 12 щодо скарг як на склад Палати народів, так і на вибори до Президії. Вона також визнала, що немає необхідності розглядати питання про прийнятність або суть скарги щодо складу Палати народів з точки зору статті 14 у поєднанні зі статтею 3 Першого протоколу.

14 грудня 2023 року за клопотанням Уряду справу було передано до Великої Палати, яка підтримала попередні заперечення Уряду щодо зловживання правом на подання

16. «*Шіпс Вейст Ойл Колектор Б.В. проти Нідерландів*» (*Ships Waste Oil Collector B.V. and Others v. the Netherlands*) [ВП], №№ 2799/16 та 3 інші, від 01 квітня 2025 року. Див. також щодо статті 8 (Кореспонденція) нижче.

17. «*Ліблік та інші проти Естонії*» (*Liblik and Others v. Estonia*), №№ 173/15 та 5 інших, §112, від 28 травня 2019 року.

18. «*Ковачевич проти Боснії і Герцеговини*» (*Kovačević v. Bosnia and Herzegovina*) [ВП], № 43651/22, від 25 червня 2025 року. Див. також щодо підпункту (а) пункту 3 статті 35 (Зловживання правом на подання заяви) нижче.

19. «*Сеїдїч і Фінчі проти Боснії і Герцеговини*» (*Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina*) [ВП], №№ 27996/06 та 34836/06, ЄСПЛ 2009.

заяви та відсутності статусу потерпілого. Щодо останнього, Велика Палата визнала, що скарги заявника мали характер *actio popularis*, оскільки вони не стосувалися порушення будь-яких його індивідуальних прав, захищених Конвенцією та Протоколами до неї, у зв'язку з оскаржуваними виборчими правилами, а стосувалися конституційної та виборчої структури Держави-відповідача в цілому.

Новизна цієї справи полягала в тому, що заявник скаржився на стверджуваний дискримінаційний характер тих самих норм, що й у справі «*Сейдїч і Фінчі*», але не з точки зору права балотуватися на виборах (так зване «пасивне» виборче право), а з точки зору виборця, який реалізує так зване «активне» виборче право. Велика Палата надала корисні роз'яснення щодо критеріїв, що визначають статус потерпілого виборця, який скаржить на дискримінацію у здійсненні права голосу. Вона також розтлумачила деякі аспекти прийнятності та інші попередні питання у провадженні в Суді.

Суд не погодився з думкою про те, що право заявника голосувати на виборах до кантональної асамблеї і, у такий спосіб, опосередковано, на виборах до Палати народів, було достатнім для встановлення його статусу потерпілого щодо скарг на дискримінацію, поданих стосовно цієї другої законодавчої палати. Так само недостатнім був і той факт, що він, як і всі громадяни Боснії і Герцеговини, підпадав під законодавчу владу Палати народів. З тих самих причин ані прямий характер голосування за виборах Президії, ані характер та обсяг її виконавчих повноважень не були достатніми для визнання заявника «потерпілим» від дискримінації щодо

будь-яких уявних недоліків виборчого процесу Президії. Протилежний підхід надав би всім виборцям практично автоматичний статус потерпілих щодо відповідних виборчих правил без з'ясування того, чи мали вони прямий та особистий дискримінаційний вплив на кожного окремого заявника. Це дозволило б Суду розглядати будь-яке національне виборче законодавство в абстрактному вигляді, що суперечило б правилу про заборону *actio popularis*. Натомість необхідно було провести більш цілеспрямовану оцінку наявності статусу потерпілого на підставі конкретних скарг, поданих заявником.

У зв'язку з цим Суд пояснив, що, хоча як активний, так і пасивний аспекти виборчого права слугують, у взаємодоповнювальний спосіб, загальній меті встановлення та підтримання засад ефективної і змістовної демократії, заснованої на верховенстві права, вони мають на меті захист різних інтересів, мають різний обсяг, передбачають різні вимоги та можуть підлягати різним обмеженням. Порушення прав осіб, які бажають балотуватися на виборах (пасивне виборче право), не обов'язково означає, що носії активного виборчого права стають потерпілими з тих самих або пов'язаних підстав, навіть якщо їхні інтереси також могли бути певною мірою порушені. З цієї причини заявник у даній справі не міг бути визнаний потерпілим лише на підставі висновків Суду у справі «*Сейдїч і Фінчі*». Для того, щоб визнати за виборцями статусу потерпілих, потрібно, щоб відповідні виборчі правила стосувалися їх безпосередньо та особисто, тобто між ними та шкодою, якої вони, як стверджувалося, зазнали як виборці внаслідок застосування цих правил, мав бути достатньо прямий зв'язок.

Статус потерпілого та *locus standi* (стаття 34)

Справа «*Грінпіс Нордїк та інші проти Норвегії*» (*Greenpeace Nordic and Others v. Norway*)²⁰ стосувалася процесуального зобов'язання провести оцінку впливу на довкілля у зв'язку з видобутком нафти.

Заявниками були дві неурядові організації (НУО) та шість осіб (які проживали в Осло і є/були членами однієї з НУО). НУО безуспішно намагалися оскаржити в суді рішення Міністерства нафти та енергетики від 2016 року про надання десяти ліцензій на розвідку родовищ нафти деяким компаніям для видобутку нафти (Баренцове море, 23-й ліцензійний раунд). Заявники здебільшого скаржилися до ЄСПЛ на підставі статей 2 та 8, що рішення від 2016 року уможливило

фактичну/потенційну істотну шкоду від спалювання видобутої нафти; що Держава не врегулювала ліцензування таким чином, щоб захистити окремих заявників від зміни клімату; що під час процесу ліцензування органи влади не провели належну оцінку впливу на довкілля (ОВД) щодо потенційної шкоди, пов'язаної зі зміною клімату, для життя, здоров'я, добробуту та якості життя (Верховний Суд визнав, що ОВД може бути відкладено на пізніший етап процесу прийняття рішень (а саме на етап розробки плану розвитку та експлуатації (ПРЕ)). Суд розглянув ці скарги виключно за статтею 8 і дійшов висновку, що стаття 8 застосовується, але порушення цього положення не було.

20. «*Грінпіс Нордїк та інші проти Норвегії*» (*Greenpeace Nordic and Others v. Norway*), № 34068/21, від 28 жовтня 2025 року (не остаточне). Див. також щодо статті 8 (Позитивні зобов'язання) нижче.

Це рішення є важливим, оскільки в ньому застосовуються критерії визначення статусу потерпілих окремих заявників та *locus standi* асоціацій-заявників (викладені в рішенні у справі «Ферейн Кліма-Сеніоріннен Швайц та інші проти Швейцарії» (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*)²¹).

Дотримуючись підходу, викладеного у рішенні у справі «Ферейн Кліма-Сеніоріннен Швайц та інші проти Швейцарії» (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*), Суд розглянув статус потерпілих індивідуальних заявників і *locus standi* організації-заявників.

Щодо статусу потерпілих індивідуальних заявників, Суд встановив, що двоступеневий високий поріг для набуття такого статусу не було досягнуто, зважаючи на відсутність доказів конкретного впливу зміни клімату або занепокоєння зміною клімату на їхнє психічне або фізичне здоров'я та/або вибір

способу життя. Щодо заявників, які були членами народу саамі, Суд, хоча й повністю усвідомлював, що зміна клімату становить загрозу для традиційного способу життя та культури саамі, не міг дійти висновку, що стверджені особисті труднощі досягали рівня «високої інтенсивності». Отже, не було жодних ознак того, що індивідуальні заявники зазнали високої інтенсивності впливу негативних наслідків зміни клімату, які стосувалися їх особисто, або що існувала нагальна потреба забезпечити їх індивідуальний захист від шкоди, яку наслідки зміни клімату могли завдати їхньому користуванню правами людини.

Щодо НУО-заявників, Суд визнав, що вони відповідають трьом критеріям, викладеним у рішенні у справі «Ферейн Кліма-Сеніоріннен Швайц та інші проти Швейцарії» (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*), а отже, вони володіють *locus standi*.

Вичерпання національних засобів правового захисту (пункт 1 статті 35)

Ухвала Великої Палати у справі «Мансурі проти Італії» (*Mansouri v. Italy*)²² стосувалася законності та умов утримання громадянина Тунісу на борту судна, яке повертало його до Тунісу, на підставі рішення про відмову у в'їзді до Італії.

Заявник законно проживав в Італії на підставі дозволу на тимчасове проживання, дійсного з 2014 року до 03 квітня 2016 року. У січні 2016 року він поїхав до Тунісу. У травні 2016 року він був підданий перевірці особи на морському кордоні в Палермо, перебуваючи на борту італійського круїзного лайнера «*Splendid*», який прибув з Тунісу. У нього були паспорт, прострочений дозвіл на проживання та копія заяви на отримання довгострокового дозволу на проживання від 16 жовтня 2015 року. Під час перевірки документів прикордонна поліція встановила, що строк дії дозволу на проживання заявника закінчився, що поліція відмовила йому в продовженні дозволу 31 березня 2016 року і що він не мав візи для в'їзду в країну. Тому поліція відмовила заявнику у в'їзді та дала вказівку капітану «*Splendid*» повернути його до Тунісу.

Заявник скаржився на підставі статті 5 Конвенції, що його незаконно позбавили волі на борту судна, що його не поінформували про підстави для вжиття такого заходу, що він

не мав у своєму розпорядженні жодних національних засобів правового захисту, за допомогою яких він міг би оскаржити законність цього заходу, і що він не зміг отримати належного відшкодування за стверджені порушення. Крім того, посилаючись на статті 3 та 13 Конвенції, він скаржився на побутові умови перебування на борту судна та відсутність національного засобу правового захисту щодо цієї скарги. Велика Палата оголосила заяву неприйнятною.

Це рішення заслуговує на увагу, оскільки Суд роз'яснив характер національних засобів правового захисту, до яких має бути надано доступ за статтею 5 Конвенції, а також зазначив відповідні обов'язки заявника щодо їх належного використання.

(i) Визнаючи, що події підпадають під юрисдикцію Італії, Суд підкреслив, що «*Splendid*» був судном, яке належало італійській судноплавній компанії і плавало під італійським прапором, і що протягом усього періоду, про який йдеться, воно перебувало під контролем свого капітана, обов'язки якого регулювалися італійським законодавством. Суд також визнав, що відповідальність за дії капітана може понести Держава-відповідач, адже він був наділений владними повноваженнями, коли йому доручили завдання повернути заявника, і він

21. «Ферейн Кліма-Сеніоріннен Швайц та інші проти Швейцарії» (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*) [ВП], № 53600/20, від 09 квітня 2024 року.

22. «Мансурі проти Італії» (*Mansouri v. Italy*) (ух.) [ВП], № 63386/16, від 29 квітня 2025 року. Див. також щодо статті 1 (Юрисдикція Держав) вище.

продовжував володіти цими повноваженнями протягом усього перебування заявника на борту судна, зокрема й коли судно перебувало в територіальних водах Тунісу.

(ii) Суд підтвердив свою практику, згідно з якою у справах, що стосуються позбавлення свободи, превентивні та компенсаційні засоби правового захисту повинні доповнювати один одного. Для того, щоб засіб правового захисту стосовно законності позбавлення волі був ефективним, він повинен, як правило, передбачати можливість негайного звільнення у разі встановлення його незаконності. Однак у випадках, коли заявник скаржився до Суду на позбавлення свободи, яке припинилося до подання його заяви, позов, який може призвести до визнання порушення та присудження компенсації, є, як правило, ефективним засобом правового захисту, який необхідно використати, якщо його ефективність на практиці було переконливо доведено.

(iii) Щодо компенсаційного засобу правового захисту, запропонованого Урядом, Суд вважав, що відповідні національні рішення, хоча й були ухвалені після подій, що розглядаються у справі, достатньо впевнено продемонстрували, що цивільні суди здатні притягнути органи державної влади до відповідальності за позбавлення свободи, яке було визнано незаконним у різних аспектах, і, за необхідності, присудити компенсацію. Відсутність органів влади у конкретній сфері негайного вислання іноземців за кордон сама по собі не свідчила про неефективність відповідного засобу правового захисту. Відсутність усталеної національної судової практики, що передувала поданню цієї заяви, можна пояснити тим, що цей засіб правового захисту ніколи не застосовувався в цьому конкретному контексті. Сама лише наявність сумнівів щодо перспектив успіху конкретного засобу правового захисту, який не був очевидно безрезультатним, не була вагомою причиною для відмови від його застосування.

Якби заявник скористався компенсаційним засобом правового захисту, це дало б можливість національним судам не тільки

з'ясувати, чи обставини справи становили «позбавлення свободи», але й ретельно перевірити їх законність і, у разі необхідності, виплатити йому компенсацію, якщо б вони встановили порушення статті 5 Конвенції. З огляду на те, що позбавлення свободи, про яке заявляв заявник, вже припинилося на момент подання ним заяви, характеристики цього засобу правового захисту відповідали вимогам, встановленим практикою Суду для цілей пункту 1 статті 35 Конвенції.

Суд також врахував, що після того, як заявник був переданий під відповідальність капітана на борту судна, він мав можливість подати заяву про застосування тимчасових заходів захисту, що могло забезпечити його звільнення.

Отже, Суд дійшов висновку, що навіть якщо припустити, що стаття 5 підлягала застосуванню в цій справі, заявник не вичерпав доступних та ефективних засобів правового захисту щодо своїх скарг за пунктами 1 та 2 статті 5 і не жив відповідних заходів для виконання національними судами своєї ролі в системі захисту Конвенції, адже роль Суду є субсидіарною щодо ролі судів.

(iv) Нарешті, Суд зазначив, що ця справа тісно пов'язана з питаннями, що належать до сфери застосування права ЄС. З огляду на функціонування системи охорони зовнішніх кордонів Шенгенської зони, повернення перевізником – який був зобов'язаний вжити необхідних заходів для такого повернення під загрозою санкцій – громадянина третьої країни, який не виконав усіх умов в'їзду, було невід'ємною частиною процесу відмови у в'їзді на територію Держави. Хоча постало питання, чи становило рішення про відмову у в'їзді правову основу для обмежень, яким, за твердженням заявника, він піддавався під час повернення, італійські суди, за відсутності провадження у них, не мали можливості розглянути будь-яке питання щодо тлумачення положень [Шенгенського прикордонного кодексу](#) та Додатка V до нього або його сумісності з основоположними правами.

Компетенція *ratione temporis* (підпункт (а) пункту 3 статті 35)

Міждержавна справа «Україна та Нідерланди проти Росії» (*Ukraine and the Netherlands v. Russia*)²³ стосувалася численних, грубих і безпрецедентних порушень прав людини в контексті збройного конфлікту в Україні.

Справа охоплювала чотири окремі заяви, подані проти Російської Федерації, які стосувалася подій у Донецькій та Луганській областях (на сході України), що розпочалися

23. «Україна та Нідерланди проти Росії» (*Ukraine and the Netherlands v. Russia*) [ВП], № 8019/16 та 3 інші, від 09 липня 2025 року. Див. також щодо статті 1 (Юрисдикція Держав) вище та щодо статті 2 (Обов'язок захищати життя), статті 3 (Заборона катування), статті 3 (Нелюдське поводження), пункту 1 статті 5 (Позбавлення свободи), статті 8 (Приватне і сімейне життя), статті 8 (Житло), статті 14 (Заборона дискримінації), статті 2 Першого протоколу (Право на повагу до світоглядних переконань батьків), статті 41 (Справедлива сатисфакція), статті 46 (Індивідуальні заходи) та статті 33 (Міждержавні справи) нижче.

навесні 2014 року, а також подій по всій Україні з 24 лютого 2022 року, коли Російська Федерація почала повномасштабне військове вторгнення. У двох перших міждержавних заявах Уряд України звинуватив Росію в адміністративній практиці, що призвела до численних порушень Конвенції в районах, контрольованих сепаратистами з 2014 року, включно зі звинуваченнями у викраденні дітей в Україні. Третя заява, подана Урядом Нідерландів, стосувалася збиття літака рейсу МН17 17 липня 2014 року. Четверта заява, яку було подано Україною, стосувалася

стверджуваних «масових порушень прав людини», скоєних російськими військами в країні після 24 лютого 2022 року.

Ухвалою, прийнятою 25 січня 2023 року²⁴, Велика Палата оголосила перші три заяви частково прийнятними. 17 лютого 2023 року Велика Палата вирішила приєднати четверту заяву до справи, що розглядалася.

У цьому рішенні Велика Палата заявила, що вона має юрисдикцію *ratione temporis* розглядати справу, оскільки вона стосується подій, що відбулися до 16 вересня 2022 року, дати, коли Російська Федерація перестала бути стороною Конвенції.

Зловживання правом на подання заяви (підпункт (а) пункту 3 статті 35)

Справа «Ковачевич проти Боснії і Герцеговини» (*Kovačević v. Bosnia and Herzegovina*)²⁵ стосувалася стверджуваної дискримінації з огляду на неможливість голосувати за кандидатів за своїм вибором на парламентських і президентських виборах через поєднання етнічних і територіальних вимог у Боснії і Герцеговині.

Ця справа стосувалася тих самих виборчих правил, що розглядалися у справі «Сейдіч і Фінчі проти Боснії і Герцеговини» (*Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina*)²⁶, які впливали з конституційного устрою Боснії і Герцеговини за етнічною та територіальною ознакою. За Конституцією Держави (схваленою Дейтонською угодою 1995 року), лише особи, які заявляли про свою приналежність до одного з трьох «конституційних народів» країни (боснійців, хорватів і сербів), мали право балотуватися на виборах до Палати народів (другої законодавчої палати Парламентської асамблеї Боснії і Герцеговини) та до колективної тричленної Президії Боснії і Герцеговини. Лише виборці, які проживали в Республіці Сербській, могли брати участь у виборах сербських членів Палати народів (опосередковано) та Президії (через прямі вибори). Аналогічно, лише виборці, які проживали у Федерації, могли брати участь у виборах боснійських та хорватських членів цих державних органів.

Заявник, який мав подвійне громадянство Боснії і Герцеговини та Хорватії і відмовився вказати свою етнічну приналежність, скаржився, що вищезазначені конституційні

вимоги, які заважали йому голосувати за кандидатів, яких він обрав, становили дискримінацію відповідно до статті 14 Конвенції у поєднанні зі статтею 3 Першого протоколу (щодо Палати народів) та статті 1 Протоколу № 12 (щодо Палати народів та Президії). У рішенні від 29 серпня 2023 року Палата Четвертої Секції визнала порушення статті 1 Протоколу № 12 щодо скарг як на склад Палати народів, так і на вибори до Президії. Вона також визнала, що немає необхідності розглядати питання про прийнятність або суть скарги щодо складу Палати народів з точки зору статті 14 у поєднанні зі статтею 3 Першого протоколу.

14 грудня 2023 року за клопотанням Уряду справу було передано до Великої Палати, яка підтримала попередні заперечення Уряду щодо зловживання правом на подання заяви та відсутності статусу потерпілого. Щодо першого заперечення, Велика Палата постановила, що злісні обвинувачення та безпідставні особисті нападки заявника на суддів Суду, зокрема на тодішню Голову Суду, виконуючу обов'язки Уповноважених Уряду та Високого представника, а також його оманлива поведінка щодо питання, яке могло мати значення для справи (чи ідентифікував він себе як хорват, обіймаючи посаду в міській раді Сараєва), становили зловживання правом на подання заяви в розумінні підпункту (а) пункту 3 статті 35 Конвенції.

(i) Попри те, що Суд зрештою постановив, що заявник не мав права оскаржувати дійсність мандата виконуючих обов'язки

24. «Україна та Нідерланди проти Росії» (*Ukraine and the Netherlands v. Russia*) (ухв.) [ВП], №№ 8019/16 та 2 інші, яку було прийнято 30 листопада 2022 року та проголошено 25 січня 2023 року.

25. «Ковачевич проти Боснії і Герцеговини» (*Kovačević v. Bosnia and Herzegovina*) [ВП], № 43651/22, від 25 червня 2025 року. Див. також щодо статті 34 (Статус потерпілого) вище.

26. «Сейдіч і Фінчі проти Боснії і Герцеговини» (*Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina*) [ВП], №№ 27996/06 та 34836/06, ЄСПЛ 2009.

Уповноважених Уряду та їхніх повноважень вимагати передання справи на розгляд Великої Палати, він підкреслив, що будь-які процесуальні порушення, пов'язані зі статусом виконуючого обов'язки Уповноваженого за національним законодавством, залишаються внутрішньою справою і мають вирішуватися в рамках національної правової системи («*Бег С.н.а. проти Італії*» (*Beg S.p.a. v. Italy*)²⁷). Доки Держава-відповідач однозначно не продемонструє свого наміру відкликати повноваження Уповноваженого, Суд вважатиме, що інтереси цієї Держави продовжують бути належним чином представлені цим Уповноваженим для цілей Правила 35 Регламенту Суду.

(ii) Хоча Суд неодноразово повторював, що висловлювання, які заявник вживає у своєму листуванні із Судом, завжди мають залишатися «в межах нормальної, суспільної та правомірної критики», а безпідставні образливі висловлювання на адресу самого Суду, його суддів, його Секретаріату або його членів можуть становити зловживання правом на подання заяви (див., серед іншого,

рішення у справах «*Міролюбовс та інші проти Латвії*» (*Miroļubovs and Others v. Latvia*)²⁸ або «*Х та інші проти Болгарії*» (*X and Others v. Bulgaria*)²⁹), у цій справі цей принцип також був застосований (видається, що вперше) до тверджень, висловлених у контексті клопотання про відвід судді. Суд визнав, що висловлювання заявника, які містили дуже серйозні обвинувачення, що ставили під сумнів добросовісність тодішньої Голови Суду та, опосередковано, членів колегії Великої Палати, які розглядали клопотання про передання справи, явно не відповідали стандартам, яких слід дотримуватися при формулюванні клопотань про відвід. Крім того, той факт, що ці безпідставні обвинувачення та образливі зауваження були безпосередньо спрямовані проти тодішньої Голови Суду під час виконання нею своїх обов'язків як Голови, мав особливе значення, оскільки вона представляла Суд як інституцію. Зневажливо нападаючи на неї, заявник проявив неповагу до тієї самої інституції, до якої він звернувся за захистом своїх прав.

27. «*Бег С.н.а. проти Італії*» (*Beg S.p.a. v. Italy*), № 5312/11, § 55, від 20 травня 2021 року.

28. «*Міролюбовс та інші проти Латвії*» (*Miroļubovs and Others v. Latvia*), № 978/05, §§ 64-65, від 15 вересня 2009 року.

29. «*Х та інші проти Болгарії*» (*X and Others v. Bulgaria*) [ВП], 22457/16, § 146, від 02 лютого 2021 року.

«Основні» права

Право на життя (стаття 2)

Зобов'язання захищати життя

Справа «Каннаваччуоло та інші проти Італії» (*Cannavacciuolo and Others v. Italy*)¹ стосувалася невиконання органами влади всіх належних заходів для захисту життя осіб, які жили в районах, що зазнавали систематичного масштабного забруднення.

Заявниками були п'ятеро екологічних асоціацій та 41 особа, які проживали в регіоні Кампанія в Італії. Окремі заявники (або їхні померлі родичі, від імені яких вони подали скаргу) проживали в районах Кампанії, які протягом десятиліття зазнавали масштабного забруднення, відомого як «*Terra dei Fuochi*» («Земля вогнів»), спричиненого незаконним скиданням, захороненням та/або неконтрольованим залишенням небезпечних, спеціальних і міських відходів, що часто здійснювалося організованими злочинними угрупованнями та часто супроводжувалося спалюванням. Майже всі стверджували прями потерпілі розвинули серйозні проблеми зі здоров'ям (у більшості випадків – різновиди раку). «*Terra dei Fuochi*», яке тривало щонайменше з 1988 року, було добре відомим явищем; парламентські слідчі комісії ідентифікували його ще в 1996 році, а окремі неурядові організації звертали на нього увагу з 2003 року. У 2013 році, після суспільного резонансу, було прийнято законодавство, що передбачало низку невідкладних заходів, спрямованих на вирішення проблеми як надзвичайної екологічної ситуації. Реакція органів державної влади зазнала широкої критики за її недостатність не тільки з боку екологічних асоціацій, громадянського суспільства та ЗМІ, але й з боку самих парламентських комісій Італії.

Посилаючись здебільшого на статтю 2 Конвенції, заявники скаржилися, що, незважаючи на те, що вони знали про проблему протягом тривалого часу, національні органи влади не вжили належних заходів для захисту окремих заявників (або їхніх померлих родичів) від наслідків незаконного захоронення відходів, не надали їм інформацію щодо цього та не створили належну нормативно-правову базу,

яка б давала змогу притягнути до відповідальності винних осіб. Суд оголосив неприйнятними скарги, подані асоціаціями-заявниками, та скарги, подані деякими індивідуальними заявниками. Щодо решти заявників Суд постановив, що стаття 2 є застосовною (у її матеріальному аспекті), і встановив порушення цього положення з огляду на те, що органи влади не підійшли до вирішення відповідної проблеми з тією ретельністю, якої вимагала серйозність ситуації, і не вжили своєчасно, у систематичний, скоординований та структурований спосіб усіх необхідних заходів для захисту життя заявників. Це рішення є важливим, оскільки Суд роз'яснив критерії застосовності статті 2 та обсяг позитивних зобов'язань, що впливають з неї, у контексті масштабних антропогенних екологічних загроз.

(i) Суд визначив підхід, якого слід дотримуватися щодо застосовності статті 2 та існування позитивного зобов'язання органів влади захищати життя заявників в обставинах, подібних до обставин у цій справі. Він вважав, що ця справа відрізняється від раніше розглянутих справ про охорону навколишнього середовища, які стосувалися одного, визначеного, обмеженого джерела забруднення або діяльності, що його спричиняла, та доволі обмеженої географічної території або впливу певної речовини, яку було виділено з чітко визначеного джерела (див., серед інших прикладів, справи «*Лонес Остра проти Іспанії*» (*López Ostra v. Spain*)², «*Татар проти Румунії*» (*Tătar v. Romania*)³ або «*Котов та інші проти Росії*» (*Kotov and Others v. Russia*)⁴). Натомість у цій справі Суд зіткнувся з особливо складною і поширеною формою забруднення, яке відбувалося переважно, але не виключно, на приватних землях, і характеризувалося множинністю джерел забруднення, які дуже відрізнялися за своїм типом, географічним поширенням, викинутими забруднювальними речовинами, способами, у які особи зазнавали контакту з ними та їхнім впливом на довкілля.

1. «Каннаваччуоло та інші проти Італії» (*Cannavacciuolo and Others v. Italy*), №№ 51567/14 та 3 інших, від 30 січня 2025 року. Див. також щодо статті 34 (Статус потерпілого) вище та статті 46 (Пілотні рішення) нижче.

2. «*Лонес Остра проти Іспанії*» (*López Ostra v. Spain*), від 09 грудня 1994 року, серія А, № 303-С.

3. «*Татар проти Румунії*» (*Tătar v. Romania*), № 67021/01, від 27 січня 2009 року.

4. «*Котов та інші проти Росії*» (*Kotov and Others v. Russia*), № 6142/18 та 12 інших, від 11 жовтня 2022 року.

Крім того, на відміну від переважної більшості екологічних справ, розглянутих Судом, ця справа не стосувалася небезпечної промислової діяльності, що здійснювалася в умовах наявної нормативно-правової бази, а діяльності, що здійснювалася приватними особами, зокрема організованими злочинними угрупованнями, за межами будь-якої форми законності або правового регулювання. За таких обставин, оскільки не було сумнівів щодо серйозної небезпеки для життя та здоров'я, яку загалом створювала така діяльність, Суд визнав існування «достатньо серйозного, реального та достовірного» ризику для життя, який також був «неминучим», з огляду на те, що заявники протягом тривалого часу проживали в муніципалітетах, офіційно визначених національними органами влади як такі, що зазнали впливу десятирічного забруднення. Цього було достатньо для застосування статтю 2 і виникнення в органів влади обов'язку щодо вжиття заходів.

Суд зазначив, що, оскільки про загальний ризик було відомо протягом тривалого часу, не було ні необхідності, ні доцільності вимагати від заявників довести наявність причинно-наслідкового зв'язку між впливом шкідливої речовини та виникненням конкретного захворювання, що загрожує життю, або смертю внаслідок цього. Відповідно до принципу обережності (справа «*Tatar проти Румунії*» (*Tătar v. Romania*), згадана вище, § 120), той факт, що не було наукової впевненості щодо точного впливу забруднення на здоров'я конкретного заявника, не міг заперечувати існування обов'язку захисту за статтею 2, одним з найважливіших аспектів якого була необхідність розслідувати, ідентифікувати та оцінити характер і рівень ризику.

(ii) Суд окреслив рамки для визначення обсягу зобов'язань, що покладаються на органи державної влади у справах, подібних до цієї. Ці зобов'язання можна підсумувати таким чином:

(a) проведення всебічної оцінки явища забруднення, що розглядається у справі, шляхом визначення уражених територій, а також характеру та масштабів забруднення;

(b) вжиття заходів для управління виявленими ризиками;

(c) дослідження впливу забруднення на здоров'я осіб, які проживають у районах, що

зазнали його впливу;

(d) вжиття заходів для боротьби з діями, що спричиняють забруднення; та

(e) надання особам, які проживають у районах, що зазнали впливу забруднення, інформації, яка дозволяє їм оцінити ризики для їхнього здоров'я та життя.

Підтверджуючи, що у виборі конкретних практичних заходів для виконання вищезазначених зобов'язань національні органи влади користуються широкою свободою дій (зокрема з огляду на складність оперативних рішень, які їм доводилося приймати щодо пріоритетів і ресурсів), певні загальні вимоги мають становити невід'ємні складові реагування органів влади, а саме:

- оперативність і своєчасність будь-яких дій; та

- структурований, комплексний, скоординований підхід до вирішення проблеми.

Міждержавна справа «*Україна та Нідерланди проти Росії*» (*Ukraine and the Netherlands v. Russia*)⁵ стосувалася численних, грубих і безпрецедентних порушень прав людини в контексті збройного конфлікту в Україні.

Справа охоплювала чотири окремі заяви, подані проти Російської Федерації, які стосувалися подій у Донецькій та Луганській областях (на сході України), що розпочалися навесні 2014 року, а також подій по всій Україні з 24 лютого 2022 року, коли Російська Федерація почала повномасштабне військове вторгнення. У двох перших міждержавних заявах Уряд України звинуватив Росію в адміністративній практиці, що призвела до численних порушень Конвенції в районах, контрольованих сепаратистами з 2014 року, включно зі звинуваченнями у викраденні дітей в Україні. Третя заява, подана Урядом Нідерландів, стосувалася збиття літака рейсу МН17 17 липня 2014 року. Четверта заява, подана Україною, стосувалася стверджуваних «масових порушень прав людини», скоєних російськими військами в країні після 24 лютого 2022 року.

Ухвалою, прийнятою 25 січня 2023 року⁶, Велика Палата оголосила перші три заяви частково прийнятними. 17 лютого 2023 року Велика Палата вирішила приєднати четверту заяву до справи, що розглядалася.

5. Див. також щодо статті 1 (Юрисдикція Держав) і підпункту (a) пункту 3 статті 35 (Компетенція *rationae temporis*) вище та щодо статті 3 (Заборона катування), статті 3 (Нелюдське поводження), пункту 1 статті 5 (Позбавлення свободи), статті 8 (Приватне і сімейне життя), статті 8 (Житло), статті 14 (Заборона дискримінації), статті 2 Першого протоколу (Право на повагу до світоглядних переконань батьків), статті 41 (Справедлива сатисфакція), статті 46 (Індивідуальні заходи) та статті 33 (Міждержавні справи) нижче.

6. «*Україна та Нідерланди проти Росії*» (*Ukraine and the Netherlands v. Russia*) (ухв.) [ВП], №№ 8019/16 та 2 інші, яку було прийнято 30 листопада 2022 року та проголошено 25 січня 2023 року.

Цим рішенням Велика Палата визнала порушення статей 2 і 3 та статті 13 у поєднанні зі статтею 2 Конвенції стосовно збиття рейсу МН17, а також численні порушення, що випливають з адміністративних практик, які суперечать, *inter alia*, статті 2 Конвенції.

(і) Щодо зв'язку між Конвенцією та міжнародним гуманітарним правом (МГП), Суд пояснив, що він ніколи не характеризував співвідношення Конвенції з міжнародним гуманітарним правом як відносини між *lex generalis* та *lex specialis*. Повторюючи свою послідовну позицію про те, що Конвенція продовжує застосовуватися навіть у ситуаціях міжнародного збройного конфлікту, Суд наголосив, що не може існувати жодних обставин, за яких МГП застосовуватиметься з повним виключенням гарантій, передбачених Конвенцією. Він знову підкреслив, що має обов'язок тлумачити Конвенцію у відповідності з міжнародним правом «настільки, наскільки це можливо», беручи до уваги відповідні положення МГП та використовуючи їх як інструмент тлумачення при визначенні обсягу гарантій прав людини за Конвенцією. Суд зазначив, що він не може уникати тлумачення МГП і, коли це необхідно для виконання його функцій, оцінки дотримання положень МГП (див., зокрема, рішення у справах «Хассан проти Сполученого Королівства» (*Hassan v. the United Kingdom*)⁷; «Кононов проти Латвії» (*Kononov v. Latvia*)⁸; а також аналогічний аналіз Судом норм щодо імунітету Держави в рішенні у справі «Джонс та інші проти Сполученого Королівства» (*Jones and Others v. the United Kingdom*)⁹).

Суд визнав, що можуть існувати ситуації, коли узгоджене тлумачення положень Конвенції з нормами МГП було б неможливим, зокрема, якщо ці положення суперечать одне одному та за відсутності відступу від зобов'язань за статтею 15 Конвенції; така ситуація може виникнути щодо скарг за статтею 2. Наявність такої суперечності підлягає оцінці в межах розгляду Судом по суті кожної скарги за статтею 2.

Зокрема, щодо збиття рейсу МН17 як наслідку запуску з території, контрольованої сепаратистами, ракети, поставленої Росією, що призвело до загибелі всіх 298 цивільних осіб, які перебували на борту, Суд визнав, що між статтею 2 Конвенції та положеннями МГП може виникнути суперечність, якщо до цієї події застосовувалось МГП. Оцінюючи, чи справді це було так, Суд розглянув обставини справи з урахуванням принципів розрізнення та обережності, закріплених у МГП: згідно з цими принципами, відповідно, напади мають бути спрямовані лише проти комбатантів і військових об'єктів, ніколи – проти цивільних осіб та цивільних об'єктів, а також має забезпечуватися постійний захист цивільного населення, цивільних осіб та цивільних об'єктів із вжиттям усіх можливих запобіжних заходів для уникнення втрат серед цивільного населення (статті 48 та 57 *Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 08 червня 1977 року*). Оскільки запуск ракети в бік літака був невибіркоким нападом, який порушував обидва принципи, був заборонений МГП, і, відповідно, не становив правомірного акту війни, жодної потенційної суперечності не могло виникнути у зв'язку з відсутністю в пункті 2 статті 2 Конвенції застережень щодо випадків позбавлення життя, які були б сумісними з МГП.

Щодо збиття рейсу МН17, крім виявлення порушення процесуального аспекту статті 2 Конвенції, Суд також встановив окреме порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 2. Визнаючи, що гарантії обох положень певною мірою дублюються, Суд розглянув питання наявності та доступу до ефективних цивільних засобів правового захисту у світлі статті 13 і встановив, що родичі потерпілих не мали доступу до ефективних засобів правового захисту в Російській Федерації, здатних встановити відповідальність державних посадових осіб та присудити компенсацію.

7. «Хассан проти Сполученого Королівства» (*Hassan v. the United Kingdom*) [ВП], № 29750/09, §§109-10, ЄСПЛ 2014.

8. «Кононов проти Латвії» (*Kononov v. Latvia*) [ВП], № 36376/04, §§ 200-27, ЄСПЛ 2010.

9. «Джонс та інші проти Сполученого Королівства» (*Jones and Others v. the United Kingdom*), №№ 34356/06 та 40528/06, §§ 201-15, ЄСПЛ 2014.

Заборона катування або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання (стаття 3)

Заборона катування

Міждержавна справа «Україна та Нідерланди проти Росії» (*Ukraine and the Netherlands v. Russia*)¹⁰ стосувалася численних, грубих і безпрецедентних порушень прав людини в контексті збройного конфлікту в Україні.

Справа охоплювала чотири окремі заяви, подані проти Російської Федерації, які стосувалися подій у Донецькій та Луганській областях (на сході України), що розпочалися навесні 2014 року, а також подій по всій Україні з 24 лютого 2022 року, коли Російська Федерація почала повномасштабне військове вторгнення. У двох перших міждержавних заявах Уряд України звинуватив Росію в адміністративній практиці, що призвела до численних порушень Конвенції в районах, контрольованих сепаратистами з 2014 року, включно зі звинуваченнями у викраденні дітей

в Україні. Третя заява, подана Урядом Нідерландів, стосувалася збиття літака рейсу МН17 17 липня 2014 року. Четверта заява, подана Україною, стосувалася стверджуваних «масових порушень прав людини», скоєних російськими військами в країні після 24 лютого 2022 року.

Велика Палата виявила численні порушення, що випливають з адміністративних практик, які суперечать, *inter alia*, статті 3 Конвенції. Спираючись, *inter alia*, на відповідні положення міжнародного гуманітарного права, Суд постановив, що систематичне застосування згвалтувань та сексуального насильства як зброї війни проти цивільного населення та військовополонених, вчинене російськими солдатами в Україні та визначене Статутом Міжнародного кримінального суду як злочин проти людяності, є катуванням у значенні статті 3 Конвенції.

Нелюдське поводження

Міждержавна справа «Україна та Нідерланди проти Росії» (*Ukraine and the Netherlands v. Russia*)¹¹ стосувалася численних, грубих і безпрецедентних порушень прав людини в контексті збройного конфлікту в Україні.

Справа охоплювала чотири окремі заяви, подані проти Російської Федерації, які стосувалися подій у Донецькій та Луганській областях (на сході України), що розпочалися навесні 2014 року, а також подій по всій

Україні з 24 лютого 2022 року, коли Російська Федерація почала повномасштабне військове вторгнення. У двох перших міждержавних заявах Уряд України звинуватив Росію в адміністративній практиці, що призвела до численних порушень Конвенції в районах, контрольованих сепаратистами з 2014 року, включно зі звинуваченнями у викраденні дітей в Україні. Третя заява, подана Урядом Нідерландів, стосувалася збиття літака рейсу МН17 17 липня 2014 року. Четверта

10. «Україна та Нідерланди проти Росії» (*Ukraine and the Netherlands v. Russia*) [ВП], № 8019/16 та 3 інші, від 09 липня 2025 року. Див. також щодо статті 1 (Юрисдикція Держав), підпункту (а) пункту 3 статті 35 (Компетенція *rationae temporis*) і статті 2 (Обов'язок захищати життя) вище та щодо статті 3 (Заборона катування), пункту 1 статті 5 (Позбавлення свободи), статті 8 (Приватне і сімейне життя), статті 8 (Житло), статті 14 (Заборона дискримінації), статті 2 Першого протоколу (Право на повагу до світоглядних переконань батьків), статті 41 (Справедлива сатисфакція), статті 46 (Індивідуальні заходи) та статті 33 (Міждержавні справи) нижче.

11. «Україна та Нідерланди проти Росії» (*Ukraine and the Netherlands v. Russia*) [ВП], там само. Див. також щодо статті 1 (Юрисдикція Держав), підпункту (а) пункту 3 статті 35 (Компетенція *rationae temporis*), статті 2 (Обов'язок захищати життя) та статті 3 (Заборона катування) вище й щодо пункту 1 статті 5 (Позбавлення свободи), статті 8 (Приватне і сімейне життя), статті 8 (Житло), статті 14 (Заборона дискримінації), статті 2 Першого протоколу (Право на повагу до світоглядних переконань батьків), статті 41 (Справедлива сатисфакція), статті 46 (Індивідуальні заходи) та статті 35 (Міждержавні справи) нижче

заява, подана Україною, стосувалася стверджуваних «масових порушень прав людини», скоєних російськими військами в країні після 24 лютого 2022 року.

Велика Палата постановила про порушення статей 2 і 3 та статті 13 у поєднанні зі статтею 2 Конвенції щодо збиття рейсу МН17. Незважаючи на те, що родичі потерпілих від збиття рейсу МН17 не були безпосередніми свідками самої аварії і не бачили місця аварії (на відміну від справ «*Есмухамбетов та інші проти Росії*» (*Esmukhambetov and Others v. Russia*)¹² та «*Мусаєв та інші проти Росії*» (*Musayev and Others v. Russia*)¹³), Суд визнав, що їхні тривалі глибокі страждання, посилені відверто зневажливим поведінням

із тілами з боку озброєних сепаратистів та поведінкою російських органів влади після збиття літака (яка здебільшого полягала в невжитті заходів для забезпечення охорони місця катастрофи, незупиненні бойових дій та відсутності умов для доступу слідчої групи та збору тіл, ігноруванні прохань родичів, поширенні неправдивої інформації щодо причин та обставин катастрофи, запереченні відповідальності та спроб перекласти провину на інші сторони) мали такий характер і масштаб, що досягали рівня суворості, який становить нелюдське поводження, і підпадали під дію статті 3 Конвенції (порівняйте зі справою «*Яновець та інші проти Росії*» (*Janowiec and Others v. Russia*)¹⁴).

Позитивні зобов'язання

Справа «*Цаава та інші проти Грузії*» (*Tsaava and Others v. Georgia*)¹⁵ стосувалася застосування сили поліцією, зокрема використання снарядів із кінетичним ударом, під час розгону демонстрації.

Двадцять шість заявників були учасниками демонстрації перед будівлею парламенту Грузії в 2019 році або журналістами, які висвітлювали цю подію. Усі вони отримали поранення під час розгону демонстрації, під час якого поліція неодноразово застосовувала снаряди з кінетичним ударом. Заявники брали участь у кримінальному розслідуванні щодо застосування сили поліцією.

У Суді заявники стверджували про порушення статей 3, 10 та 11 Конвенції. У рішенні Палати (проголошеному 07 травня 2024 року) скарги за статтею 3 було визнано прийнятними щодо двадцяти чотирьох заявників (і неприйнятними щодо двох заявників за цією статтею) та визнано порушення процесуального аспекту статті 3. Палата утрималася від розгляду по суті скарг за матеріальним аспектом статті 3.

Після передачі їй рішення, Велика Палата визнала порушення процесуального аспекту статті 3 (низка недоліків як щодо використання снарядів із кінетичним ударом, так і фізичного жорстокого поводження); порушення матеріального аспекту 3 (щодо використання снарядів із кінетичним ударом, національної нормативно-правової бази, що регулює їх використання, та застосування цієї бази); та порушення матеріального аспекту статті 3 щодо жорстокого поводження з боку поліції

(стосовно чотирьох заявників) під час арешту або примусового переміщення.

Це рішення є важливим, оскільки Суд скористався можливістю сформулювати низку принципів щодо якості й змісту національних нормативно-правових баз, які регулюють застосування різних видів менш летальної зброї (зокрема снарядів із кінетичним ударом) при охороні порядку під час демонстрацій та масових заворушень: (а) національна нормативно-правова база повинна встановлювати чіткі та достатньо детальні керівні принципи, адаптовані до характеристик конкретного виду зброї та конкретних ризиків для здоров'я, пов'язаних з її застосуванням, а також визначати обставини, за яких таку зброю може бути застосовано, та способу її застосування, відповідно до міжнародних стандартів. Зокрема, керівні принципи повинні передбачати безпечне використання цієї зброї та забороняти її застосування у спосіб, який може призвести до смерті або травмування; і (б) національна нормативно-правова база також має містити належні та ефективні гарантії проти свавільних дій, зловживань та нещасних випадків, яких можна уникнути, під час застосування такої зброї.

Суд також встановив конкретні вимоги до національних нормативно-правових баз щодо використання снарядів кінетичної дії (Суд прямо відмовився від використання терміна «гумові кулі») з огляду на їхні технічні характеристики та потенційний вплив на

12. «*Есмухамбетов та інші проти Росії*» (*Esmukhambetov and Others v. Russia*), № 23445/03, §§ 189-90, від 29 березня 2011 року.

13. «*Мусаєв та інші проти Росії*» (*Musayev and Others v. Russia*), №№ 57941/00 та 2 інші, § 169, від 26 липня 2007 року.

14. «*Яновець та інші проти Росії*» (*Janowiec and Others v. Russia*) [ВП], №№ 55508/07 та 29520/09, §§ 177-80, ЄСПЛ 2013.

15. «*Цаава та інші проти Грузії*» (*Tsaava and Others v. Georgia*) [ВП], №№ 13186/20 та 4 інших, від 11 грудня 2025 року. Див. також щодо статей 34 та 35 (Обов'язок Суду розглянути індивідуальну заяву) вище та щодо статті 10 (Свобода преси) та статті 41 (Немайна шкода) нижче.

здоров'я людини. Посилаючись на відповідні рекомендації Управління Верховного комісара ООН з прав людини, Бюро з демократичних інститутів і прав людини (БДІПЛ) Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) та Венеціанської комісії, які в цілому збіглися з практикою Суду, Суд вважав, що національне законодавство має, як мінімум, встановлювати наступні вимоги: (a) снаряди з кінетичним ударом повинні використовуватися лише як засіб крайньої необхідності у відповідь на реальний та неминучий ризик життю або здоров'ю людини; (b) зазначені снаряди повинні застосовуватися лише цілеспрямовано, а не як засіб загального контролю над натовпом, і в такий спосіб (з урахуванням технічних характеристик використовуваної моделі), щоб мінімізувати ризик для життя

та здоров'я особи, щодо якої вони застосовуються; (c) не слід застосовувати багатоствольні снаряди (через їхню неточність) та снаряди, що містять метал (через їхню підвищену здатність спричинити серйозні травми); (d) перед їхнім застосуванням має бути надано відповідне попередження, якщо таке попередження не було явно неможливим; (e) снаряди з кінетичним ударом мають застосовуватися лише правоохоронними органами, які отримали належну підготовку та навчання не тільки щодо технічних характеристик снарядів, але й щодо ризиків, які вони можуть становити для життя та здоров'я; і (f) застосування снарядів з кінетичним ударом має, наскільки це можливо, здійснюватися за суворою системою командування та контролю.

Право на свободу та особисту недоторканність (стаття 5)

Позбавлення свободи (пункт 1 статті 5)

Міждержавна справа «Україна та Нідерланди проти Росії» (*Ukraine and the Netherlands v. Russia*)¹⁶ стосувалася численних, грубих і безпрецедентних порушень прав людини в контексті збройного конфлікту в Україні.

Справа охоплювала чотири окремі заяви, подані проти Російської Федерації, які стосувалися подій у Донецькій та Луганській областях (на сході України), що розпочалися навесні 2014 року, а також подій по всій Україні з 24 лютого 2022 року, коли Російська Федерація почала повномасштабне військове вторгнення. У двох перших міждержавних заявах Уряд України звинуватив Росію в адміністративній практиці, що призвела до численних порушень Конвенції в районах, контрольованих сепаратистами з 2014 року, включно зі звинуваченнями у викраденні дітей в Україні. Третя заява, подана Урядом

Нідерландів, стосувалася збиття літака рейсу MH17 17 липня 2014 року. Четверта заява, подана Україною, стосувалася стверджуваних «масових порушень прав людини», скоєних російськими військами в країні після 24 лютого 2022 року.

Ухвалою, прийнятою 25 січня 2023 року¹⁷, Велика Палата оголосила перші три заяви частково прийнятними. 17 лютого 2023 року Велика Палата вирішила приєднати четверту заяву до справи, що вже перебувала на розгляді.

У цьому рішенні Велика Палата констатувала численні порушення, що впливають з адміністративних практик, які суперечать, *inter alia*, статті 5 Конвенції, включно, *inter alia*, з адміністративною практикою передачі до Росії та, у багатьох випадках, усиновлення там українських дітей, що порушує статті 3, 5 та 8 Конвенції.

16. «Україна та Нідерланди проти Росії» (*Ukraine and the Netherlands v. Russia*) [ВП], № 8019/16 та 3 інші, від 09 липня 2025 року. Див. також щодо статті 1 (Юрисдикція Держав), підпункту (a) пункту 3 статті 35 (Компетенція *rationae temporis*), статті 2 (Обов'язок захищати життя), статті 3 (Заборона катування) і статті 3 (Нелюдське поводження) вище та щодо статті 8 (Приватне і сімейне життя), статті 8 (Житло), статті 14 (Заборона дискримінації), статті 2 Першого протоколу (Право на повагу до світоглядних переконань батьків), статті 41 (Справедлива сатисфакція), статті 46 (Індивідуальні заходи) та статті 35 (Міждержавні справи) нижче.

17. «Україна та Нідерланди проти Росії» (*Ukraine and the Netherlands v. Russia*) (ухв.) [ВП], №№ 8019/16 та 2 інші, яку було прийнято 30 листопада 2022 року та проголошено 25 січня 2023 року.

Стосовно, зокрема, стверджуваного переміщення українських дітей до Росії, розлучення дітей з їхніми законними опікунами в Україні, перевезення їх до Росії або на територію, контрольовану Росією, та подальшої відсутності будь-яких кроків з боку російських органів влади для забезпечення возз'єднання, а також активних заходів, вжитих натомість для їхнього влаштування в прийомні сім'ї або усиновлення, Суд вважав, що в контексті переконливих доказів систематичної практики, яка існувала ще напередодні вторгнення 24 лютого 2022 року, докази, представлені Суду щодо періоду між 2014 та 2022 роками,

викликали занепокоєння, що практика переміщення дітей до Росії, започаткована влітку 2014 року, продовжувалася протягом усіх наступних років. Суд дійшов висновку, що як самі переміщення (які не кваліфікувалися як законні евакуації відповідно до МГП), так і нездатність російських органів влади вжити ефективних заходів для забезпечення повернення дітей (включно з надмірними труднощами, з якими стикалися опікуни, які прагнули возз'єднання), а також автоматичне надання російського громадянства з порушенням МГП, становили адміністративну практику, що суперечила статтям 3, 5 та 8 Конвенції.

Процесуальні права

Право на справедливий розгляд цивільної справи (пункт 1 статті 6)

Доступ до суду

Справа «*Семеня проти Швейцарії*» (*Semenya v. Switzerland*)¹ стосувалася юрисдикційного зв'язку зі Швейцарією щодо пункту 1 статті 6 (але не статей 8, 13 та 14) Конвенції, який виник унаслідок позову, поданого до Федерального Верховного Суду з метою оскарження рішення Спортивного арбітражного суду щодо зобов'язання заявниці знизити свій природний рівень тестостерону, щоб отримати дозвіл на участь у міжнародних змаганнях у жіночій категорії. Справа «*Семеня проти Швейцарії*» також стосувалася обсягу перегляду, необхідного щодо цивільного аспекту пункту 1 статті 6 у таких справах.

Заявниця у справі – південноафриканська спортсменка міжнародного рівня, яка спеціалізувалася на бігу на середні дистанції. Вона скаржилася, що згідно з «Правилами допуску до жіночої категорії (спортсменок з відмінним статевим розвитком)» («Правила ВСП»), виданими Міжнародною асоціацією легкоатлетичних федерацій (*International Association of Athletics Federations, IAAF*), їй потрібно було знизити природний рівень тестостерону для участі в міжнародних змаганнях у жіночій категорії. Спочатку вона дотримувалася цих правил, але потім припинила лікування і відмовилася від його поновлення. Тому вона не змогла взяти участь у міжнародних змаганнях. Її позови, у яких вона оскаржувала згадані правила, були відхилені Спортивним арбітражним судом (*Court of Arbitration for Sport, CAS*), який має свою штаб-квартиру в Швейцарії, а згодом і Федеральним Верховним Судом.

У Суді вона, зокрема, скаржилася, що Правила ВСП порушили її право на повагу до приватного життя, передбачене статтею 8, і піддали її дискримінаційній різниці в поведженні при здійсненні цього права, що є порушенням статті 14 Конвенції. Згідно з пунктом 1 статті 6 та статтею 13 Конвенції, вона також скаржилася на надмірно обмежений

обмежений перегляд її справи Федеральним Верховним Судом.

У рішенні від 11 липня 2023 року Палата Третьої Секції Суду визнала, що справа заявниці підпадає під «юрисдикцію» Швейцарії в розумінні статті 1 Конвенції. Щодо суті справи, вона трьома голосами проти чотирьох визнала, що було порушено статтю 14 у поєднанні зі статтею 8 та статтю 13 стосовно статті 14 у поєднанні зі статтею 8. Щодо скарги за пунктом 1 статті 6, Палата вважала, що скарга не підлягала окремому розгляду, а тому не було необхідності ухвалювати окреме рішення щодо неї.

Об листопада 2023 року справу було передано на розгляд до Великої Палати на підставі клопотання Уряду. У своєму рішенні Велика Палата спочатку зазначила, що між Швейцарією, з одного боку, та заявницею, прийняттям IAAF Правил ВСП та наслідками цих Правил для неї, з іншого боку, не існувало жодного територіального зв'язку, за винятком провадження, порушеного в CAS та Федеральному Верховному Суді. Отже, заявниця не підпадала під територіальну юрисдикцію Держави-відповідача. Щодо винятків із принципу територіальності, Велика Палата дійшла висновку, що позов заявниці до Федерального Верховного Суду, як виняток, створив юрисдикційний зв'язок зі Швейцарією щодо пункту 1 статті 6 Конвенції.

Щодо суті справи, Велика Палата визнала порушення цивільного аспекту пункту 1 статті 6, вважаючи, що перегляд справи заявниці Федеральним Верховним Судом не відповідав вимозі особливої ретельності, необхідній за обставин справи, зокрема, через надмірно обмежувальне тлумачення поняття матеріального публічного порядку (як це визначено в Федеральному законі про міжнародне приватне право), застосоване до перегляду арбітражних рішень CAS.

1. «*Семеня проти Швейцарії*» (*Semenya v. Switzerland*) [ВП], № 10934/21, від 10 липня 2025 року. Див. також статті 1 (Юрисдикція Держав) вище.

Це рішення заслуговує на увагу, адже Суд роз'яснив обсяг зобов'язань національних судів за пунктом 1 статті 6 у справах, що стосуються міжнародного спортивного арбітражу. Він зазначив, що в міжнародних спортивних спорах, які розглядає CAS, може йтися не лише про здійснення майнових або економічних прав, які зазвичай є предметом комерційного арбітражного провадження, а й про здійснення «цивільних» прав, пов'язаних, наприклад, з повагою до приватного життя, фізичної і психологічної цілісності та людської гідності. Він також зазначив, що спортивний арбітраж відбувається в умовах структурного дисбалансу, який часто характеризує відносини між спортсменами та

органами, що керують відповідними видами спорту, причому останні мають можливість регулювати міжнародні спортивні змагання та встановлювати обов'язкову й виключну юрисдикцію CAS для розгляду спорів, що виникають у зв'язку з цією системою регулювання. За таких обставин Суд дійшов висновку, що коли такий обов'язковий арбітраж стосується «цивільних» прав (у значенні пункту 1 статті 6), що відповідають, у національному праві, основоположним правам, повага до права спортсмена на справедливий розгляд вимагає особливо ретельного розгляду його справи компетентним національним судом.

Справедливість провадження

Справа «*Кавка проти Республіки Молдова*» (*Cavca v. the Republic of Moldova*)² стосувалася стверджуваного використання провокації в дисциплінарному контексті.

Заявника було звільнено з посади державного службовця за вчинення дисциплінарного проступку, а саме – одержання хабара, до чого його підбурив агент під прикриттям, який діяв від імені Держави в межах перевірки на професійну доброчесність, попередньо санкціонованої суддею. Той самий суддя згодом переглянув результати перевірки, підтвердив, що заявник взяв хабар, дійшов висновку, що заявник не пройшов перевірку на доброчесність, і зазначив, що заявник вчинив би так само навіть за відсутності будь-якого втручання з боку органів державної влади. Заявника не було викликано до суду і йому не було надано можливості висловити свою думку; він також не мав можливості оскаржити рішення судді. Після звільнення він без успіху оскаржив дисциплінарне стягнення у національних судах, стверджуючи, що його спровокували представники органів державної влади і що покарання у виді звільнення було непропорційним. Кримінальні обвинувачення заявнику не було пред'явлено.

Заявник стверджував про порушення права на справедливий судовий розгляд, гарантованого пунктом 1 статті 6 Конвенції. Суд визнав, що пункт 1 статті 6 був застосовним у його цивільному аспекті й що це положення було порушено. Суд не вважав за необхідне визначити, чи заявник дійсно був підданий провокації. Оскільки національні суди не розглянули належним

чином аргумент заявника про провокацію і не забезпечили змагальності провадження, цих процесуальних недоліків було достатньо, щоб Суд дійшов висновку про недотримання гарантій справедливого судового розгляду.

Це рішення заслуговує на увагу, адже Суд уточнив, якою мірою гарантії справедливого судового розгляду, розроблені в практиці Суду стосовно провокації в контексті кримінального провадження (див., наприклад, рішення у справах «*Раманаускас проти Литви*» (*Ramanauskas v. Lithuania*)³, та «*Раманаускас проти Литви (№ 2)*» (*Ramanauskas v. Lithuania (no. 2)*)⁴, були актуальними в цивільному контексті, а саме у випадках проведення під прикриттям професійної перевірки на доброчесність, спрямованої не на збирання доказів для кримінального розслідування, а визначення рівня схильності до корупції в певній групі осіб, що могло призвести до дисциплінарних стягнень, які не були «кримінальними» в розумінні статті 6 Конвенції.

(і) Стосовно визначення того, який аспект пункту 1 статті 6 підлягає застосуванню, Суд зазначив, що, хоча окремі елементи правопорушення, за яке заявник поніс дисциплінарну відповідальність, ймовірно, мали ознаки кримінального правопорушення корупції, за відповідним правовим режимом каралося не вчинення конкретного діяння, забороненого законом, а поведінка, продемонстрована відповідною особою під час штучно створеної тестової ситуації. Це, разом з іншими факторами, що мають значення у світлі практики Суду, привело Суд до висновку, що кримінальний аспект

2. «*Кавка проти Республіки Молдова*» (*Cavca v. the Republic of Moldova*), № 21766/22, від 09 січня 2025 року.

3. «*Раманаускас проти Литви*» (*Ramanauskas v. Lithuania*) [ВП], № 74420/01, §§ 49-61, ЄСПЛ 2008.

4. «*Раманаускас проти Литви (№ 2)*» (*Ramanauskas v. Lithuania (no. 2)*), № 55146/14, §§ 52-62, від 20 лютого 2018 року.

пункту 1 статті 6 до таких тестових заходів не застосовується.

(ii) Суд зазначив, що, хоча за певних обставин він міг би спиратися на принципи, розроблені в його практиці щодо провокації в кримінальному провадженні, при розгляді дисциплінарних проваджень, порушених за результатами перевірок на добросовісність, він повинен враховувати специфіку такої перевірки: характер такої перевірки передбачає штучне створення органами влади ситуацій, подібних до тих, що можуть виникнути в контексті професійної діяльності осіб, які проходять перевірку, з метою перевірки їхньої реакції. Тому, а також з огляду на відсутність кримінальної відповідальності за вчинені унаслідок цього дії, Суд вважав, що проходження особою перевірки на професійну добросовісність, за допомогою якого перевірялася її готовність дотримуватися правил професійної поведінки, не становило провокації та не суперечило вимогам пункту 1 статті 6. Проте, оскільки докази, отримані внаслідок проведення таких операцій, можуть мати вирішальне значення для результату дисциплінарного провадження щодо особи,

яка проходить перевірку, Суд мав переконатися, що до планування, проведення та оцінки такої перевірки застосовувалися надійні процесуальні гарантії. Серед них мали б бути право відповідної особи на оскарження результатів перевірки в суді та зобов'язання національних судів належним чином розглянути висунуті аргументи, зокрема будь-які заперечення щодо провокації.

(iii) Щодо етапу планування випадкових перевірок добросовісності всієї групи осіб, Суд визнав, що важливо, щоб органи влади чітко визначили та довели існування ризику корупційної поведінки в цій групі; натомість наявність попередньої інформації або об'єктивних підозр щодо неналежної поведінки будь-якої ідентифікованої особи має менше значення, ніж у кримінальному провадженні (порівняйте зі згаданим рішенням у справі «*Раманаускас проти Литви*», § 56). Однак, якщо відповідна особа висунула небезпідставне твердження про провокації в подальшому цивільному провадженні, національні суди мали б належним чином її розглянути та зробити відповідні висновки на підставі встановлених ними обставин.

Право на справедливий розгляд кримінальної справи (пункт 1 статті 6)

Справедливість провадження

Справа «*Хельме проти Естонії*» (*Helme v. Estonia*)⁵ стосувалася стверджуваної провокації заявника з боку поліцейського під прикриттям.

На підставі інформації про те, що різні досі неідентифіковані особи використовували певні Інтернет-сайти для ведення чатів сексуального характеру з неповнолітніми особами віком до чотирнадцяти років та надсилали їм файли сексуального змісту, поліція за дозволом прокуратури провела операцію таємного спостереження в чаті одного з відповідних вебсайтів. Протягом усього часу проведення цієї операції анонімний користувач (що приховувався за псевдонімом) регулярно вів відверті розмови сексуального характеру через приватні

повідомлення з поліцейським під прикриттям, який видавав себе за дванадцятирічну дівчинку. Окреме кримінальне розслідування, порушене саме щодо цього користувача, виявило, що ним є заявник. Звіт про проведену операцію спостереження разом із стенограмами відповідних розмов пізніше було використано як докази для засудження заявника за спробу розбещення неповнолітньої особи.

У Суді заявник стверджував про порушення його права на справедливий судовий розгляд згідно з кримінальним аспектом пункту 1 статті 6 Конвенції. Він стверджував, що кримінальне розслідування було розпочато на підставі загальної інформації

5. «*Хельме проти Естонії*» (*Helme v. Estonia*), № 3023/22, від 07 жовтня 2025 року (не остаточне).

і без конкретних відомостей про будь-яких ідентифікованих осіб, які спілкувалися з неповнолітніми, і що він – особа, яка не мала судимості та не підозрювалася в скоєнні будь-якого злочину до проведення операції таємного спостереження – був незаконно підбурений поліцією до вчинення інкримінованих дій. Суд не виявив порушення пункту 1 статті 6. Він постановив, *inter alia*, що заявник ніколи не зазнавав явного чи прихованого тиску з метою вчинення злочину, що він мав свободу вибору щодо спілкування з «дівчинкою» і що саме він завжди ініціював розмови сексуального характеру. Оскільки поліцейський під прикриттям дотримувався необхідної пасивної поведінки, «підбурювання» в розумінні пункту 1 статті 6 Конвенції не було.

Ця справа заслуговує на увагу тим, що це був перший випадок, коли Суд розглянув позов про провокацію в суто онлайн-контексті, де як обвинувачений, так і його жертва спілкувалися лише за допомогою електронних засобів, не роблячи жодних спроб зустрітися в реальному світі⁶.

Суд розглянув елемент «об'єктивної підозри» в межах «матеріального тесту» на підбурювання та проаналізував, чи були вагомими підстави для проведення таємної операції, спрямованої проти заявника (див. рішення у справі «*Баннікова проти Росії*» (*Bannikova v. Russia*)⁷), з урахуванням особливостей онлайн-платформи, подібної

до тієї, що фігурувала у справі заявника (від користувачів не вимагалось розкривати свої справжні та повні дані; вони могли змінювати ім'я користувача; тим самим ім'ям користувача могли одночасно або послідовно користуватися кілька осіб; приватні повідомлення були недоступні для перегляду третім особами). Суд визнав, що за таких обставин органи влади, які отримали інформацію про потенційно незаконну діяльність на вебсайті, не завжди можуть ідентифікувати ймовірних підозрюваних до проведення операції під прикриттям або зробити це без потенційного непропорційного втручання в права інших осіб, не причетних до розслідування.

У справі заявника Суд не вважав вирішальним той факт, що на момент початку операції таємного спостереження не існувало об'єктивних підозр щодо заявника особисто (порівняйте з рішенням у справі «*Морарі проти Республіки Молдова*» (*Morari v. the Republic of Moldova*)⁸): достатньо було того, що поліція мала об'єктивні підозри, які стосувалися конкретного та обмеженого віртуального простору (визначеного чату на певному вебсайті). Суд також вважав за доречне те, що підозра стосувалася злочину проти неповнолітніх, які через свою вразливість могли не бути в змозі зрозуміти, що стали потерпілими, та/або повідомити про такі злочини.

6. Попри те, що фактичні обставини справи «*Єврофінаком проти Франції*» (*Eurofinacom v. France*) (ухв.), № 58753/00, ЄСПЛ 2004-VII (витяги)) містили елемент онлайн-комунікації, а поліцейські діяли під вигаданими іменами, заявником у цій справі була компанія, яку підозрювали у тому, що вона виступала «посередником між особою, яка займається проституцією, та особою, яка користувалася її послугами», і, що більш важливо, національна поліція вже мала інформацію, яка вказувала на те, що компанія-заявник брала участь в незаконній діяльності, оскільки пропонувала комунікаційну платформу.

7. «*Баннікова проти Росії*» (*Bannikova v. Russia*), № 18757/06, §§ 37-50, від 04 листопада 2010 року.

8. «*Морарі проти Республіки Молдови*» (*Morari v. the Republic of Moldova*), № 65311/09, §§ 36-37, від 08 березня 2016 року.

Інші права та свободи

Право на повагу до приватного і сімейного життя, до житла і кореспонденції (стаття 8)

Приватне і сімейне життя

Міждержавна справа «Україна та Нідерланди проти Росії» (*Ukraine and the Netherlands v. Russia*)¹ стосувалася численних, грубих і безпрецедентних порушень прав людини в контексті збройного конфлікту в Україні.

Справа охоплювала чотири окремі заяви, подані проти Російської Федерації, які стосувалися подій у Донецькій та Луганській областях (на сході України), що розпочалися навесні 2014 року, а також подій по всій Україні з 24 лютого 2022 року, коли Російська Федерація почала повномасштабне військове вторгнення. У двох перших міждержавних заявах Уряд України звинуватив Росію в адміністративній практиці, що призвела до численних порушень Конвенції в районах, контрольованих сепаратистами з 2014 року, включно зі звинуваченнями у викраденні дітей в Україні. Третя заява, подана Урядом Нідерландів, стосувалася збиття літака рейсу МН17 17 липня 2014 року. Четверта заява, подана Україною, стосувалася стверджуваних «масових порушень прав людини», скоєних російськими військами в країні після 24 лютого 2022 року.

Ухвалою, прийнятою 25 січня 2023 року², Велика Палата оголосила перші три заяви частково прийнятними. Зокрема, вона встановила, що з 11 травня 2014 року Росія здійснювала ефективний контроль над усіма територіями, що перебували під контролем сепаратистів, і що оскаржувані факти підпадали під просторову юрисдикцію Росії в розумінні статті 1, за винятком скарги українського Уряду щодо бомбардування та обстрілу територій, непідконтрольних сепаратистам. Питання про те, чи мала Росія

юрисдикцію щодо останньої скарги, було приєднано до розгляду справи по суті. Щодо збиття літака рейсу МН17, Суд постановив, що як запуск ракети, так і подальше збиття літака сталися на території, яка перебувала під контролем сепаратистів, а отже, підпадали під юрисдикцію Росії.

17 лютого 2023 року Велика Палата вирішила приєднати четверту заяву до справи, що вже перебувала на розгляді. У цьому рішенні Велика Палата констатувала численні порушення, що впливають з адміністративних практик, які суперечать, *inter alia*, статті 8 Конвенції, включно, *inter alia*, з адміністративною практикою передачі до Росії та, у багатьох випадках, усиновлення там українських дітей, що порушує статті 3, 5 та 8 Конвенції. Стосовно, зокрема, стверджуваного переміщення українських дітей до Росії, розлучення дітей з їхніми законними опікунами в Україні, перевезення їх до Росії або на територію, контрольовану Росією, та подальшої відсутності будь-яких кроків з боку російських органів влади для забезпечення возз'єднання, а також активних заходів, вжитих натомість для їхнього влаштування в прийомні сім'ї або усиновлення, Суд вважав, що в контексті переконливих доказів систематичної практики, яка існувала ще напередодні вторгнення 24 лютого 2022 року, докази, представлені Суду щодо періоду між 2014 та 2022 роками, викликали занепокоєння, що практика переміщення дітей до Росії, започаткована влітку 2014 року, продовжувалася протягом усіх наступних років. Суд дійшов висновку, що як

1. «Україна та Нідерланди проти Росії» (*Ukraine and the Netherlands v. Russia*) [ВП], № 8019/16 та 3 інші, від 09 липня 2025 року. Див. також щодо статті 1 (Юрисдикція Держав), підпункту (а) пункту 3 статті 35 (Компетенція *rationae temporis*), статті 2 (Обов'язок захищати життя), статті 3 (Заборона катування), статті 3 (Нелюдське поводження), пункту 1 статті 5 (Позбавлення свободи) вище та щодо статті 8 (Житло), статті 14 (Заборона дискримінації), статті 2 Першого протоколу (Право на повагу до світоглядних переконань батьків), статті 41 (Справедлива сатисфакція), статті 46 (Індивідуальні заходи) та статті 33 (Міждержавні справи) нижче.

2. «Україна та Нідерланди проти Росії» (*Ukraine and the Netherlands v. Russia*) (ухв.) [ВП], №№ 8019/16 та 2 інші, яку було прийнято 30 листопада 2022 року та проголошено 25 січня 2023 року.

самі переміщення (які не кваліфікувалися як законні евакуації відповідно до МГП), так і нездатність російських органів влади вжити ефективних заходів для забезпечення повернення дітей (включно з надмірними труднощами, з якими стикалися опікуни, які

прагнули возз'єднання), а також автоматичне надання російського громадянства з порушенням МГП, становили адміністративну практику, що суперечила статтям 3, 5 та 8 Конвенції.

Сімейне життя

Справа «*3 та інші проти Фінляндії*» (*Z and Others v. Finland*)³ стосувалася рішення національного суду про повернення двох дітей з Фінляндії до Росії відповідно до Гаазької конвенції, незважаючи на те, що їм було надано притулок у Державі-відповідачі. Заявниками були батько та його двоє неповнолітніх дітей, усі троє – громадяни Росії. У 2022 році перший заявник (батько) без згоди матері дітей-заявників вивіз їх з Росії до Фінляндії, де подав прохання про надання притулку (від свого імені та від імені дітей). Верховний Суд Фінляндії ухвалив рішення про повернення дітей до Росії за Гаазькою конвенцією про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 1980 року («Гаазька конвенція»). Пізніше першому заявнику було надано притулок у Фінляндії (існували підстави вважати, що він буде переслідуваний за свої політичні погляди в Росії); іншим заявникам також було надано притулок як його неповнолітнім дітям. Заяву першого заявника про скасування з надзвичайних обставин рішення Гаазької конвенції (з огляду на появу нових фактів) було відхилено Верховним Судом Фінляндії, оскільки надання притулку саме по собі не звільняло Державу від її зобов'язань за Гаазькою конвенцією; рішення про надання притулку не було новим фактом, який би призвів до іншого результату в провадженні за Гаазькою конвенцією, оскільки статус дітей як біженців походив від статусу їхнього батька, а не ґрунтувався на ризику заподіяння шкоди самим дітям після повернення до Росії; а Верховний Суд вже

провів належну оцінку з урахуванням обставин справи.

Суд визнав, що вирішальним питанням було те, чи було досягнуто справедливого балансу між інтересами двох дітей та інтересами їхніх батьків у межах свободи розсуду, наданої Державам у таких справах, з урахуванням, однак, того, що найкращі інтереси дитини повинні бути головним критерієм. У справі заявники національні суди дотрималися процесуальних вимог, передбачених статтею 8, дійсно врахувавши фактори, які можуть становити виняток із негайного повернення дітей за Гаазькою конвенцією, а причини, наведені Верховним Судом для обґрунтування втручання, були доречними та достатніми. Відповідно, Суд не встановив порушення статті 8 Конвенції.

Ця справа заслуговує на увагу, адже Суд уперше розглянув справу за статтею 8, у якій було прийнято рішення про повернення дітей на підставі Гаазької конвенції, коли їм було надано притулок в Державі-відповідачі. Суд не вважав статус біженця дитини як такий, що сам по собі є перешкодою для повернення, але провів стандартну, засновану на процесі перевірку, як це передбачено в рішенні у справі «*X проти Латвії*» (*X v. Latvia*)⁴. Зокрема, він не знайшов підстав для заперечення висновку Верховного Суду Фінляндії, згідно з яким надання притулку всім трьом заявникам у Фінляндії не ставило під сумнів попередню оцінку ризику, оскільки статус біженця дітей походив автоматично від статусу, наданого їхньому батькові, а не обґрунтовувався ризиком заподіяння шкоди самим дітям.

Житло

Міждержавна справа «*Україна та Нідерланди проти Росії*» (*Ukraine and the Netherlands v. Russia*)⁵ стосувалася численних, грубих і

безпрецедентних порушень прав людини в контексті збройного конфлікту в Україні.

3. «*3 та інші проти Фінляндії*» (*Z and Others v. Finland*), № 42758/23, від 16 грудня 2025 року (не остаточне).

4. «*X проти Латвії*» (*X. v. Latvia*) [ВП], № 27853/09, §§ 92-108, від 26 листопада 2013 року.

5. «*Україна та Нідерланди проти Росії*» (*Ukraine and the Netherlands v. Russia*) [ВП], № 8019/16 та 3 інші, від 09 липня 2025 року. Див. також щодо статті 1 (Юрисдикція Держав), підпункту (а) пункту 3 статті 35 (Компетенція rationae temporis), статті 2 (Обов'язок захищати життя), статті 3 (Заборона катування), статті 3 (Нелюдське поводження), пункту 1 статті 5 (Позбавлення свободи) та статті 8 (Приватне і сімейне життя) вище та щодо статті 14 (Заборона дискримінації), статті 2 Першого протоколу (Право на повагу до світоглядних переконань батьків), статті 41 (Справедлива сатисфакція), статті 46 (Індивідуальні заходи) та статті 33 (Міждержавні справи) нижче.

Справа охоплювала чотири окремі заяви, подані проти Російської Федерації, які стосувалися подій у Донецькій та Луганській областях (на сході України), що розпочалися навесні 2014 року, а також подій по всій Україні з 24 лютого 2022 року, коли Російська Федерація почала повномасштабне військове вторгнення. У двох перших міждержавних заявах Уряд України звинуватив Росію в адміністративній практиці, що призвела до численних порушень Конвенції в районах, контрольованих сепаратистами з 2014 року, включно зі звинуваченнями у викраденні дітей в Україні. Третя заява, подана Урядом Нідерландів, стосувалася збиття літака рейсу МН17 17 липня 2014 року. Четверта заява, подана Україною, стосувалася стверджуваних «масових порушень прав людини», скоєних російськими військами в країні після 24 лютого 2022 року.

Ухвалою, прийнятою 25 січня 2023 року⁶, Велика Палата оголосила перші три заяви частково прийнятними. Зокрема, вона встановила, що з 11 травня 2014 року Росія здійснювала ефективний контроль над усіма територіями, що перебували під контролем сепаратистів, і що оскаржувані факти підпадали під просторову юрисдикцію Росії в розумінні статті 1, за винятком скарги українського Уряду щодо бомбардування та обстрілу територій, непідконтрольних сепаратистам. Питання про те, чи мала Росія юрисдикцію щодо останньої скарги, було приєднано до розгляду справи по суті. Щодо

збиття літака рейсу МН17, Суд постановив, що як запуск ракети, так і подальше збиття літака сталися на території, яка перебувала під контролем сепаратистів, а отже, підпадали під юрисдикцію Росії.

17 лютого 2023 року Велика Палата вирішила приєднати четверту заяву до справи, що вже перебувала на розгляді. Цим рішенням Велика Палата констатувала численні порушення, що випливають з адміністративних практик, які суперечать, *inter alia*, статті 8 Конвенції. Зважаючи на велику кількість цивільних осіб, які покинули свої домівки через воєнні дії, руйнування їхніх будинків, поширеного насильства та різних порушень прав людини, Суд вважав, що відсутність прямої фізичної сили не означала автоматично, що переміщення було добровільним. Він установив, що рівень примусу, спричинений страхом насильства, залякуванням, затриманням, психологічним тиском та зловживанням владою з боку російських і сепаратистських сил, був таким, що призвів до примусового переміщення цивільних осіб на окупованій території. Постійне середовище примусу та терору на окупованій території активно перешкоджало і продовжує перешкоджати поверненню людей до своїх домівок. Суд дійшов висновку, що переміщення цивільних осіб, які перебували на свободі на окупованих територіях України, становило втручання за статтею 8 Конвенції.

Кореспонденція

Справа «*Шіпс Вейст Ойл Колектор Б.В. проти Нідерландів*» (*Ships Waste Oil Collector B.V. and Others v. the Netherlands*)⁷ стосувалася передачі та використання в рамках провадження у справі про порушення конкурентного права даних, отриманих шляхом прослуховування телефонних розмов у ході кримінального розслідування.

Заявниками були шестеро компаній, зареєстрованих згідно із законодавством Нідерландів, які займалися або збором рідких відходів з суден, або будівництвом. Заява стосувалася передачі органами прокуратури даних, законно отриманих у межах кримінальних розслідувань шляхом прослуховування телефонних розмов на підставі дозволу, виданого слідчим суддею, до Конкурентного органу Нідерландів («КОН»),

а також подальшого використання КОН зданих даних в окремих адміністративних розслідуваннях щодо стверджуваної участі компаній-заявників у цій змові. За результатами розгляду справи про порушення конкурентного законодавства на заявників було накладено штраф за порушення Закону про конкуренцію.

У Суді компанії-заявники стверджували про порушення статей 8 та 13 Конвенції. Палата Суду визнала, що порушення жодного з цих положень не було, а Велика Палата, до якої було передано справу, дійшла того самого висновку. Попри те, що передача перехоплених даних становила втручання у право заявників на повагу до їхньої кореспонденції, яке захищається статтею 8, це втручання було передбачено законодавством,

6. «Україна та Нідерланди проти Росії» (*Ukraine and the Netherlands v. Russia*) (ухв.) [ВП], №№ 8019/16 та 2 інші, яку було прийнято 30 листопада 2022 року та проголошено 25 січня 2023 року.

7. «Шіпс Вейст Ойл Колектор Б.В. проти Нідерландів» (*Ships Waste Oil Collector B.V. and Others v. the Netherlands*) [ВП], №№ 2799/16 та 3 інші, від 01 квітня 2025 року. Див. також щодо статті 35 (Статус потерпілого) вище.

переслідувало законну мету (захист економічного добробуту країни) та не було непропорційним до цієї мети, оскільки національні органи влади забезпечили баланс між відповідними інтересами, діючи в межах свободи розсуду, наданої Державі. Заявники також мали у своєму розпорядженні ефективний засіб правового захисту для подання своєї скарги по суті на національному рівні.

Це рішення заслуговує на увагу, адже Велика Палата уточнила для цілей статті 8 принципи, що застосовуються до передачі законно перехоплених даних іншим органам державної влади.

(i) У справі «Ліблік та інші проти Естонії» (*Liblik and Others v. Estonia*)⁸ Суд постановив, що той факт, що особа, яка перебувала під таємним наглядом, також була членом правління юридичної особи, не призводив автоматично до втручання у права цієї юридичної особи, гарантовані статтею 8. Статус «потерпілого» цієї юридичної особи залежав від конкретних обставин кожної справи. Застосовуючи цей принцип, Суд встановив, що компанії-заявники були оштрафовані на підставі інформації, отриманої шляхом прослуховування телефонних розмов окремих співробітників. Отже, заходи з перехоплення та подальша передача даних для використання в провадженнях у справах про порушення конкурентного законодавства безпосередньо вплинули на компанії та порушили їхнє право на повагу до їхньої «кореспонденції» в розумінні статті 8 Конвенції.

(ii) З огляду на те, що передача даних іншим органам влади розширила коло осіб, які мали доступ до перехоплених даних, що могло призвести до ініціювання розслідувань або інших заходів щодо суб'єкта даних, Суд вважав, що передача перехоплених даних для подальшого їх використання іншим правоохоронним органом становила окреме втручання в права, передбачені статтею 8, відмінне від, хоча й пов'язане з, первинним перехопленням комунікацій.

(iii) Суд уперше визначив мінімальні вимоги, які мають передбачатися законом для запобігання свавіллю та зловживанням при передачі перехоплених даних іншим сторонам (за винятком конкретного контексту міжнародної передачі даних, зібраних шляхом масового перехоплення, див. рішення у справі «Біг Бразер Вотч та інші проти Сполученого Королівства» (*Brother Watch and Others v. the United Kingdom*)⁹. Ці вимоги є такими:

(a) передача перехоплених матеріалів за межі первісного кримінального контексту, у якому вони були зібрані, має обмежуватися матеріалами, зібраними у спосіб, що відповідає Конвенції;

(b) обставини, за яких така передача може здійснюватися, мають бути чітко визначені в національному законодавстві;

(c) законодавство повинно передбачати гарантії щодо перевірки, зберігання, використання, подальшої передачі та знищення переданих даних; та

(d) передача та використання перехоплених даних для цілей, що виходять за межі первісного кримінального контексту їх збору, повинні підлягати ефективному контролю з боку судового або іншого незалежного органу.

Крім того, оцінюючи, чи могла передача даних за обставин цієї справи вважатися «необхідною в демократичному суспільстві» для досягнення законної мети, Суд зазначив, що він враховуватиме характер відповідних даних, важливість мети, для досягнення якої їх було передано, наслідки для заявника, а також якість процедур надання дозволу та ефективність доступних засобів правового захисту.

(iv) Суд також уточнив свій підхід щодо меж свободи розсуду, наданих Державі, постановивши, що в кожній конкретній справі ці межі будуть залежати від змісту/характеру відповідних даних, а не від фізичної чи юридичної природи заявників або їхнього статусу. Межі свободи розсуду будуть ширшими для збору/обробки даних, пов'язаних з бізнесом, як компаній, так і фізичних осіб, ніж для збору/обробки даних, що стосуються інтимної сфери особи або особливо важливого аспекту її існування чи ідентичності. Межі свободи розсуду також залежать від серйозності втручання та мети, яку воно переслідує. Мінімальні гарантії за статтею 8 повинні, у принципі, бути однаковими як для фізичних, так і для юридичних осіб, хоча певні відмінності можуть виникати внаслідок застосування законодавства про захист даних до фізичних осіб.

(v) Нарешті, Суд визначив процесуальні вимоги, що застосовуються до дозволів на передачу матеріалів, отриманих унаслідок перехоплення у законний спосіб, сумісний з Конвенцією, іншому правоохоронному органу:

(a) Стаття 8 не вимагає незалежного *ex ante* дозволу. Дозвіл на передачу, наданий несудовим органом, може бути сумісним з Конвенцією, оскільки широкий *post factum*

8. «Ліблік та інші проти Естонії» (*Liblik and Others v. Estonia*), №№ 173/15 та 5 інших, §112, від 28 травня 2019 року.

9. «Біг Бразер Вотч та інші проти Сполученого Королівства» (*Brother Watch and Others v. the United Kingdom*) [ВП], №№ 58170/13 та 2 інші, §§ 362 та 392, від 25 травня 2021 року.

судовий або інший незалежний контроль може компенсувати відсутність незалежного дозволу.

(b) Дозволи на передачу слід письмово обґрунтувати для забезпечення того, щоб орган, який видає дозвіл, належним чином оцінив необхідність і пропорційність втручання, а також для сприяння ефективному перегляду передачі для цілей пункту 2 статті 8 Конвенції. Проте відсутність письмового обґрунтування може бути компенсовано ефективним переглядом *ex post facto* в судовому провадженні, як у цій справі, де було проведено *de novo* оцінку, заявникам було надано можливість ефективно оскаржити передачу даних, а обсяг перегляду, здійсненого національними судами, охоплював як законність передачі, так і перевірку її необхідності та пропорційності.

(c) Подібно до того, як стаття 8 не передбачає право на попереднє повідомлення

про здійснення таємного спостереження, вона також не передбачає право на попереднє повідомлення про передачу перехоплених матеріалів або, відповідно, можливості брати участь у будь-якому перегляді до моменту передачі даних.

(d) Важливим є те, чи забезпечує національна система перегляду передачі даних в цілому компанії достатні гарантії проти свавілля та зловживань, чи спроможна вона обмежити оскаржувану передачу тим, що є «необхідним у демократичному суспільстві», та чи передбачає вона належне відшкодування.

(e) Відшкодування у виді знищення даних або грошової компенсації не обов'язково є необхідним для виправлення ситуації щодо передачі перехоплених даних: обмеження їх використання, зокрема визнання таких матеріалів недопустимими доказами, можуть бути достатніми для цієї мети.

Позитивні зобов'язання

Справа «Грінпіс Нордїк та інші проти Норвегії» (*Greenpeace Nordic and Others v. Norway*)¹⁰ стосувалася процесуального зобов'язання провести оцінку впливу на довкілля у зв'язку з видобутком нафти.

Заявниками були дві неурядові організації (НУО) та шість осіб (які проживали в Осло і є/були членами однієї з НУО). НУО безуспішно намагалися оскаржити в суді рішення Міністерства нафти та енергетики від 2016 року про надання десяти ліцензій на розвідку родовищ нафти деяким компаніям для видобутку нафти (Баренцове море, 23-й ліцензійний раунд). Заявники здебільшого скаржилися до ЄСПЛ на підставі статей 2 та 8, що рішення від 2016 року уможливило фактичну/потенційну істотну шкоду від спалювання видобутої нафти; що Держава не врегулювала ліцензування таким чином, щоб захистити окремих заявників від зміни клімату; що під час процесу ліцензування органи влади не провели належну оцінку впливу на довкілля (ОВД) щодо потенційної шкоди, пов'язаної зі зміною клімату, для життя, здоров'я, добробуту та якості життя (Верховний Суд визнав, що ОВД може бути відкладено на пізніший етап процесу прийняття рішень (а саме на етап розробки плану розвитку та експлуатації (ПРЕ)). Суд розглянув ці скарги виключно за статтею 8 і дійшов висновку, що стаття 8 підлягала застосуванню, але порушення цього положення

не було

Це рішення є важливим, оскільки в ньому *mutatis mutandis* було застосовано підхід і принципи, викладені в рішенні у справі «Ферейн Кліма-Сеніоріннен Швайц та інші проти Швейцарії» (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*)¹¹, з метою покладення та визначення процесуального (на відміну від матеріального) зобов'язання на Державу в контексті клімату, а саме проведення ОВД перед наданням дозволу на потенційно небезпечну діяльність (у даному випадку, видачу ліцензії на видобуток нафти).

(i) На відміну від справи «Ферейн Кліма-Сеніоріннен Швайц та інші проти Швейцарії» (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*), ця справа стосувалася позитивних процесуальних зобов'язань і прийняття рішень щодо конкретних ліцензій на видобуток нафти. Попри те, що більш загальна скарга, що оскаржувала б норвезьку політику в галузі клімату/нафти, виходила б за межі предмета розгляду цієї справи, оскарження заявниками відповідних ліцензій підлягало розгляду з урахуванням сукупних наслідків такого оскарження для нафтової політики та для клімату в цілому, тому справа побічно порушувала питання про стверджену нездатність Держави ефективно захистити осіб від серйозних негативних наслідків зміни клімату, у

10. «Грінпіс Нордїк та інші проти Норвегії» (*Greenpeace Nordic and Others v. Norway*), № 34068/21, від 28 жовтня 2025 року (не остаточне). Див. також щодо статті 34 (Статус потерпілого та *locus standi*) вище.

11. «Ферейн Кліма-Сеніоріннен Швайц та інші проти Швейцарії» (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*) [ВП], № 53600/20, від 09 квітня 2024 року.

зв'язку з чим підхід і принципи, сформульовані у рішенні у справі «Ферейн Кліма-Сеніоріннен Швайц та інші проти Швейцарії» (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*), підлягали застосуванню *mutatis mutandis* у цій справі.

(ii) Суд визнав, що існує достатньо тісний зв'язок між оспорюваною процедурою надання ліцензій на розвідку та серйозними негативними наслідками зміни клімату для життя, здоров'я, добробуту та якості життя людей, оскільки:

(a) попри те, що розвідка не завжди призводить до подальшого видобутку, отримання ліцензії є юридичною і практичною передумовою видобутку; ані той факт, що до початку видобутку необхідним є настання інших подій та одержання інших дозволів, ані той факт, що кілька компаній відмовилися від ліцензій у процесі прийняття рішень, не порушили причинно-наслідковий зв'язок із негативними наслідками зміни клімату від викидів викопного палива. За таких обставин було очевидно, що даний нафтовий проект мав такий характер, що міг спричинити потенційні ризики видобутку; та

(b) було беззаперечно визнано, що видобуток нафти і газу був найважливішим джерелом викидів парникових газів у Норвегії, а спалювання викопного палива, включно з нафтою і газом, було однією з головних причин зміни клімату. Як було визнано у справі «Ферейн Кліма-Сеніоріннен Швайц та інші проти Швейцарії» (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*), існували достатньо надійні ознаки того, що відбуваються антропогенні зміни клімату, що вони становлять серйозну загрозу для здійснення прав людини, гарантованих Конвенцією, у сьогоденні та майбутньому, і що Держави усвідомлюють це та здатні вжити заходів для ефективного вирішення цієї проблеми.

(iii) Щодо суті справи, Суд установив наявність для Держав процесуального зобов'язання за статтею 8 у контексті клімату – проводити належну, своєчасну та всебічну ОВД добросовісно та на підставі найкращих доступних наукових даних перед тим, як надавати дозвіл на потенційно небезпечну діяльність, що може зашкодити праву осіб на ефективний захист з боку державних органів від серйозних негативних

наслідків зміни клімату для їхнього життя, здоров'я, добробуту та якості життя. Суд також уточнив, що саме передбачає це зобов'язання в конкретному контексті проектів з видобутку нафти:

(a) ОВД має щонайменше включати кількісну оцінку очікуваних викидів парникових газів у країні та за її межами;

(b) органи державної влади повинні оцінити, чи є ця діяльність сумісною з їхніми зобов'язаннями за національним і міжнародним правом щодо вжиття ефективних заходів проти негативних наслідків зміни клімату; та

(c) поінформовані громадські консультації мають відбуватися тоді, коли всі варіанти ще залишаються відкритими й коли забрудненню ще реально запобігти.

Суд постановив, що існування такого процесуального зобов'язання було підтверджено нещодавніми рішеннями інших міжнародних судів, що стосуються інших міжнародних правових актів і, у більш широкому сенсі, міжнародного права. У зв'язку з цим у рішенні згадуються схожі зобов'язання, викладені в: нещодавньому консультативному висновку Міжнародного Суду від 2025 року; консультативному висновку Європейської асоціації вільної торгівлі від 2025 року; консультативному висновку Міжнародного трибуналу з морського права від 2024 року; та консультативному висновку ОС-32/25 Міжамериканського суду з прав людини.

У справі заявників, констатувачи, що процеси, які призвели до прийняття рішення 2016 року, не були повністю вичерпними, і підтверджуючи широкі межі свободи розсуду Держави-відповідача в цій сфері, Суд дійшов висновку, що Норвегія запровадила достатні процесуальні гарантії для забезпечення того, щоб на пізнішому етапі процесу прийняття рішень, пов'язаного з ПРЕ, було проведено всебічну ОВД щодо наслідків очікуваного видобутку нафти для зміни клімату, а також щоб перед прийняттям рішення було проведено поінформовані громадські консультації. Крім того, існувала можливість ефективного оскарження для осіб, які зазнають ризиків зміни клімату, пов'язаних з видобутком нафти, та для відповідних асоціацій, таких як організації-заявники.

Свобода вираження поглядів (стаття 10)

Справа «Данілець проти Румунії» (*Danileț v. Romania*)¹² стосувалася дисциплінарного стягнення, накладеного на суддю за публікацію двох повідомлень на його сторінці у Facebook.

На той час заявник був суддею окружного суду. Він був відомий своєю активною участю в дебатах про демократію, верховенство права та систему правосуддя і користувався значною популярністю в країні, зокрема, завдяки своїм колишнім посадам. У січні 2019 року він опублікував два дописи на своїй сторінці у Facebook, де мав близько 50 000 підписників. Ці дописи були процитовані та обговорені деякими ЗМІ і викликали безліч коментарів. В результаті цих дописів Дисциплінарна рада суддів Національної комісії з питань судової та юридичної служби наклала на нього дисциплінарне стягнення у вигляді двомісячного скорочення заробітної плати на 5 % за невиконання обов'язку щодо прояву розсудливості та за вчинення дисциплінарного правопорушення без прямого умислу, що мало вплив на довіру громадськості до судів та повагу до них, а також на імідж системи правосуддя. Дисциплінарна рада визнала, що перше повідомлення, яке було предметом розгляду, поставило під сумнів авторитет державних інституцій, натякаючи на те, що вони контролюються політиками, та пропонуючи як можливе рішення втручання армії для збереження конституційної демократії. Щодо другого повідомлення, рада визнала, що заявник використовував грубу лексику, що перевищувало межі пристойності, яких очікують від судді. Вищий суд касації та правосуддя погодилися з цими висновками.

Заявник поскаржився до Суду на порушення статті 10 Конвенції. У своєму рішенні (винесеному 20 лютого 2024 року) Палата Суду визнала порушення цього положення. Справа була передана до Великої Палати, яка дійшла того ж висновку. Визначивши критерії перегляду, які слід застосовувати при оцінці пропорційності щодо свободи вираження поглядів суддів і прокурорів в Інтернеті та соціальних мережах, вона зазначила, що зауваження, які розглядаються, стосуються питань, що становлять суспільний інтерес (незалежно від того, чи стосувалися вони безпосередньо

функціонування системи правосуддя). Крім того, вони не порушували розумного балансу між, з одного боку, ступенем, в якому заявник міг брати участь у суспільному житті з метою захисту конституційного ладу та державних інституцій, і, з іншого боку, необхідністю бути і сприйматися як незалежний і неупереджений у виконанні своїх обов'язків. Отже, оскаржуване втручання не відповідало «нагальній соціальній потребі».

Це рішення варте уваги, оскільки Суд підтвердив і закріпив принципи, встановлені в його судовій практиці щодо свободи вираження поглядів суддів і прокурорів в Інтернеті та соціальних мережах, а також надав певні роз'яснення і визначив низку критеріїв, що враховують обмеження цієї свободи, пов'язані з обов'язком прояву розсудливості, властивим їхній посаді. Суд уточнив, що ці критерії застосовуються до різних проявів свободи вираження поглядів суддів і прокурорів у цифровій сфері (дописи у Facebook та взаємодія з дописами інших користувачів соціальних мереж, включаючи коментарі, фотографії, відео та навіть прості «вподобання») і мають на меті допомогти національним судам у досягненні балансу між конкуруючими правами та інтересами, що стоять на кону. Суд підкреслив, що це завдання з досягнення балансу має передбачати урівноважування права на свободу вираження поглядів суддів і прокурорів, яке їм гарантується, як і будь-якій іншій особі, згідно з пунктом 1 статті 10 Конвенції, з обов'язком прояву розсудливості, соціальною цінністю, що ґрунтується на етичному обов'язку суддів і прокурорів захищати довіру громадськості до системи правосуддя і, таким чином, є частиною «обов'язків і відповідальності», зазначених в пункті 2 статті 10 Конвенції.

Критерії, визначені Судом, були такими:

(i) Зміст і форма висловлювань або інших проявів свободи вираження поглядів суддів і прокурорів. Що стосується, зокрема, форми висловлювань, Суд зазначив, що судді та прокурори зобов'язані бути обережними та розважливими у тоні та мові і зважати на те, які наслідки для судової гідності може мати кожна публікація в соціальних мережах або інша взаємодія з користувачами на таких

12. «Данілець проти Румунії» (*Danileț v. Romania*) [ВП], № 16915/21, від 15 грудня 2025 року.

платформах. Чіткість використовуваної мови також мала важливе значення: вона повинна унеможливити множинні тлумачення, які можуть підірвати довіру громадськості до системи правосуддя.

(ii) Контекст спірних висловлювань та посада, з якої вони були зроблені. Історичний контекст мав особливе значення при урівноваженні конкуруючих прав та інтересів, зокрема з урахуванням того, скільки часу минуло з моменту подій, що коментувалися. Крім того, посада, обіймаючи яку суддя або прокурор зробив спірні висловлювання в конкретному контексті, цілком може бути врахована при урівноваженні цих прав та інтересів (судова практика Суду надавала більший захист свободі вираження поглядів суддів та прокурорів, які обіймали певні високі посади в системі правосуддя, оскільки їхні публічні заяви часто були мотивовані бажанням зберегти цю систему). Однак це не означає, що «звичайні» судді та прокурори не можуть публічно висловлювати свою думку з питань, що становлять суспільний інтерес.

(iii) Наслідки спірних висловлювань. Зокрема, національні суди повинні розрізняти висловлювання суддів і прокурорів, зроблені в відкритих соціальних мережах, доступних для необмеженої кількості користувачів, з одного

боку, та висловлювання, зроблені в закритих соціальних мережах, призначених для приватного кола «друзів» або закритих для широкої громадськості і доступних лише для юристів, з іншого боку.

(iv) Суворість санкції. У цьому зв'язку слід враховувати стримуючий ефект, який санкція може мати не тільки на відповідного суддю чи прокурора, а й на всю професію в цілому.

(v) Чи були надані процесуальні гарантії. Будь-який суддя або прокурор, який стикався з дисциплінарним провадженням за прояв свободи вираження поглядів у соціальних мережах, мав отримати ефективні та адекватні гарантії проти свавілля. Зокрема, це включало можливість розгляду оскаржуваного заходу незалежним та неупередженим органом, компетентним розглядати всі відповідні питання факту та права. Перед цим органом перегляду відповідний суддя або прокурор повинен мати можливість скористатися правом на змагальне провадження, щоб представити свою точку зору та спростувати аргументи органів влади. Національні органи влади також повинні надати відповідні та достатні обґрунтування своїх рішень, щоб виправдати необхідність та пропорційність дисциплінарного провадження та накладених санкцій.

Свобода преси

Справа «*Цаава та інші проти Грузії*» (*Tsaava and Others v. Georgia*)¹³ стосувалася застосування сили поліцією, зокрема використання снарядів із кінетичним ударом, під час розгону демонстрації.

Двадцять шість заявників були учасниками демонстрації перед будівлею парламенту Грузії в 2019 році або журналістами, які висвітлювали цю подію. Усі вони отримали поранення під час розгону демонстрації, під час якого поліція неодноразово застосовувала снаряди з кінетичним ударом. Заявники брали участь у кримінальному розслідуванні щодо застосування сили поліцією. У Суді заявники стверджували про порушення статті 10 Конвенції. Своім рішенням (ухваленому 07 травня 2024 року) Палата утрималася від розгляду по суті скарги за статтею 10. Після передачі справи на розгляд до Великої Палати, вона визнала порушення цього положення стосовно деяких заявників.

Це рішення варте уваги, оскільки Суд нагадав, що відповідно до статті 10 Договірні Держави мають обов'язок запровадити ефективну систему захисту журналістів. Посилаючись на [Рекомендацію CM/Rec\(2016\)4 Комітету міністрів Ради Європи та Резолюцію 2532 \(2024\) Парламентської асамблеї Ради Європи](#), Суд наголосив, що така система має включати заходи, які забезпечують безпеку журналістів у ситуаціях широкомасштабного насильства, що спалахує під час публічних протестів. Крім того, для цілей статті 10 Конвенції Суд не вважав за необхідне встановлювати, чи були відповідні заявники навмисно обрані мішенню через те, що вони були журналістами; будь-яке застосування сили з боку влади, що впливало на збір ними інформації, а отже, і на їхню здатність повідомляти про подію, становило втручання у реалізацію їхнього права на свободу вираження поглядів.

13. «*Цаава та інші проти Грузії*» (*Tsaava and Others v. Georgia*) [ВП], №№ 13186/20 та 4 інших, від 11 грудня 2025 року. Див. також щодо статей 34 та 35 (Обов'язок Суду розглянути індивідуальну заяву) та статті 3 (Позитивні зобов'язання) вище та щодо статті 41 (Немайнова шкода) нижче.

Заборона дискримінації (стаття 14)

Міждержавна справа «Україна та Нідерланди проти Росії» (*Ukraine and the Netherlands v. Russia*)¹⁴ стосувалася численних, грубих і безпрецедентних порушень прав людини в контексті збройного конфлікту в Україні.

Справа охоплювала чотири окремі заяви, подані проти Російської Федерації, які стосувалися подій у Донецькій та Луганській областях (на сході України), що розпочалися навесні 2014 року, а також подій по всій Україні з 24 лютого 2022 року, коли Російська Федерація почала повномасштабне військове вторгнення. У двох перших міждержавних заявах Уряд України звинуватив Росію в адміністративній практиці, що призвела до численних порушень Конвенції в районах, контрольованих сепаратистами з 2014 року, включно зі звинуваченнями у викраденні дітей в Україні. Третя заява, подана Урядом Нідерландів, стосувалася збиття літака рейсу MH17 17 липня 2014 року. Четверта заява, подана Україною, стосувалася стверджуваних «масових порушень прав людини», скоєних російськими військами в країні після 24 лютого 2022 року.

Ухвалою, прийнятою 25 січня 2023 року¹⁵, Велика Палата оголосила перші три заяви частково прийнятними. 17 лютого 2023 року

Велика Палата вирішила об'єднати четверту заяву з незавершеною справою. У цьому рішенні Суд встановив численні порушення, що випливають з адміністративних практик, які суперечать статтям 2, 3, пункту 2 статті 4, 5, 8, 9, 10, 11, 13 та 14 Конвенції та статтям 1 і 2 Першого протоколу.

Щодо статті 14 Конвенції, Суд вперше виявив випадок дискримінації за політичними переконаннями. Він постановив, що, окрім актів насильства, спрямованих проти цивільного населення в Україні, і часто спрямованих, зокрема, проти тих, хто висловлював політичні погляди на підтримку української єдності, існували також численні докази застосування в окупованих районах регуляторних заходів, спрямованих на підрив української етнічної приналежності та історії, зокрема шляхом блокування українського мовлення, примусового переселення українських дітей до Росії, придушення української мови в школах та індоктринації українських школярів. Таким чином, Росія порушила статтю 14, не забезпечивши права і свободи, передбачені Конвенцією та Першим протоколом, без дискримінації за походженням.

14. «Україна та Нідерланди проти Росії» (*Ukraine and the Netherlands v. Russia*) [ВП], № 8019/16 та 3 інші, від 09 липня 2025 року. Див. також щодо статті 1 (Юрисдикція Держав), підпункту (а) пункту 3 статті 35 (Компетенція *rationae temporis*), статті 2 (Обов'язок захищати життя), статті 3 (Заборона катування), статті 3 (Нелюдське поводження), пункту 1 статті 5 (Позбавлення свободи), статті 8 (Приватне і сімейне життя), статті 8 (Житло) вище та щодо статті 2 Першого протоколу (Право на повагу до світоглядних переконань батьків), статті 41 (Справедлива сатисфакція), статті 46 (Індивідуальні заходи) та статті 33 (Міждержавні справи) нижче.

15. «Україна та Нідерланди проти Росії» (*Ukraine and the Netherlands v. Russia*) (ухв.) [ВП], №№ 8019/16 та 2 інші, яку було прийнято 30 листопада 2022 року та проголошено 25 січня 2023 року.

Захист власності (стаття 1 Першого протоколу)

Володіння майном

Справа «УАБ “Профарма” і УАБ “Бона Діагнозіс” проти Литви» (UAB Profarma and UAB Bona Diagnosis v. Lithuania)¹⁶ стосувалася відносин між Державою та приватними сторонами та їхніх відповідних зобов'язань у сфері державних закупівель у контексті надзвичайних ситуацій.

У березні 2020 року, під час надзвичайного стану в країні (COVID-19), компетентні державні органи уклали з першою заявницею договір про закупівлю експрес-тестів на COVID-19 на суму 6 050 000 євро (EUR). Цей договір був укладений за результатами переговорів безпосередньо з першою заявницею без публікації. Того ж дня перша компанія-заявник підписала договір купівлі-продажу з другою компанією-заявником. Друга компанія-заявник зобов'язалася поставити першій необхідну кількість тестів (5 904 800 євро). Потім друга компанія-заявник уклала субпідрядні договори з кількома іншими компаніями, щоб вони допомогли їй отримати тести, і в підсумку придбала їх за 1 135 360 євро. Прокурор розпочав досудове розслідування за звинуваченнями у шахрайстві та відмиванні грошей, зокрема, керівників та працівників обох компаній-заявників. Це розслідування було в кінцевому підсумку припинено через відсутність складових елементів складу злочину. Однак кримінальне розслідування за звинуваченнями у зловживанні службовим становищем певними державними службовцями щодо тих самих фактів все ще тривало.

Прокурор також порушив цивільну справу проти компаній-заявників, вимагаючи скасування як договору про закупівлю, так і договору купівлі-продажу, а також повернення значної частини суми, отриманої від Держави. Апеляційний суд задовольнив позови прокурора і визнав обидві угоди недійсними. Договір про закупівлю був визнаний таким, що не відповідає імперативним нормам права, оскільки були порушені принципи прозорості та раціонального використання державних коштів,

а договір купівлі-продажу був визнаний таким, що суперечить добрим звичаям, оскільки компанії-заявники діяли недобросовісно. Враховуючи, що повернення в натурі було неможливим, Апеляційний суд вирішив, що Державі слід дозволити залишити собі невикористані тести, але заявники повинні повернути Державі надміру сплачену суму (4 142 600 євро з річною процентною ставкою в розмірі 5 %). Компанії-заявники скаржилися на порушення їхніх майнових прав, гарантованих статтею 1 Першого протоколу. Суд визнав втручання, про яке йдеться, пропорційним. Він постановив, що національні органи влади не перевищили широких меж розсуду, надану їм у сфері державних закупівель, і що їхній висновок про недобросовісність заявників ґрунтувався на ретельній оцінці відповідних обставин, включаючи загальну поведінку заявників у надзвичайній ситуації, спричиненій кризою в галузі охорони здоров'я. Отже, порушення статті 1 Першого протоколу не було.

Окрім того, що це перше рішення, яке стосується конкретного питання цивільної відповідальності економічних суб'єктів, залучених до державних закупівель медичних товарів у контексті пандемії COVID-19, це рішення варте уваги й тому, що воно роз'яснює принципи, якими керуються при застосуванні статті 1 Першого протоколу до прибутку, отриманого від державних закупівельних контрактів. (див. рішення у справі «Курбан проти Туреччини» (*Kurban v. Turkey*)¹⁷).

(i) Щодо застосовності статті 1 Першого протоколу, Суд дотримався тієї ж логіки, що і у справі «Курбан проти Туреччини» (*Kurban v. Turkey*) (цитованій вище, § 64), постановивши, що суми, отримані за договором про закупівлю, становили «майно» отримувача, незважаючи на подальше анулювання цього договору, якщо отримувач не мав підстав ставити під сумнів його дійсність до його анулювання.

16. «УАБ “Профарма” і УАБ “Бона Діагнозіс” проти Литви» (UAB Profarma and UAB Bona Diagnosis v. Lithuania), №№ 46264/22 та 50184/22, від 07 січня 2025 року.

17. «Курбан проти Туреччини» (*Kurban v. Turkey*), № 75414/10, §§ 66-69 та 73-87, від 24 листопада 2020 року.

(ii) Нагадуючи про принцип, згідно з яким Договірні Держави мають широку свободу розсуду щодо оцінки кандидатів на участь у державних закупівлях та вибору політики щодо обов'язкового або дискреційного виключення кандидатів (там само, § 81), Суд поширив цю свободу розсуду на вибір, який стоїть перед Договірними Державами щодо зобов'язань, покладених на учасників процедур державних закупівель, та наслідків невиконання цих зобов'язань.

(iii) Суд погодився з висновком національних судів про те, що намір заявників скористатися надзвичайною ситуацією в галузі охорони здоров'я для отримання надмірного прибутку, встановлений на підставі численних фактичних елементів (*inter alia*, той факт, що перша заявниця подала тендерну пропозицію з ціною після того, як вона вже була *de facto* обрана постачальником; ця компанія не показала, на чому ґрунтувалася запропонована нею ціна; а також існувала очевидна і значна різниця між ціною, запропованою першою компанією-заявником, і ціною, за якою тести були придбані у виробника), що, саме по собі, свідчило про їхню недобросовісність, що було важливим фактором при оцінці пропорційності втручання.

(iv) Суд постановив, що невиконання національними органами влади своїх зобов'язань відповідно до законодавства про

державні закупівлі не є підставою для звільнення компаній-заявників від відповідальності за порушення загальних зобов'язань, покладених на них чинним цивільним законодавством, отже, вони мали б право залишити собі надмірний прибуток, отриманий за рахунок державних коштів. У цьому зв'язку Суд вважав, що, оскільки постачальники, які беруть участь у тендерах на державні контракти, є економічними операторами, які активно переслідують свої економічні інтереси, договірні відносини між цими постачальниками та органами, що укладають контракти в сфері державних закупівель, не можуть бути прирівняні до ситуацій, в яких державні органи здійснюють довірені їм адміністративні повноваження стосовно осіб або суб'єктів, що перебувають у підлеглому становищі. Водночас він підкреслив, що ці висновки не означають перенесення обов'язку раціонального використання державних коштів з органів влади на приватні суб'єкти, а скоріше визнання того, що Держава може покласти на ці суб'єкти певні обов'язки щодо дотримання належної старанності та добросовісності, не виходячи за межі своєї широкої свободи розсуду. Аналогічно, Суд дійшов висновку, що відсутність фінансових санкцій щодо державного суб'єкта, який порушив законодавство про державні закупівлі, сама по собі не є достатньою підставою для визнання втручання у майнові права заявників непропорційним.

Право на освіту (стаття 2 Першого протоколу)

Повага до світоглядних переконань батьків

Міждержавна справа «Україна та Нідерланди проти Росії» (*Ukraine and the Netherlands v. Russia*)¹⁸ стосувалася численних, грубих і безпрецедентних порушень прав людини в контексті збройного конфлікту в Україні.

Справа охоплювала чотири окремі заяви, подані проти Російської Федерації, і стосувалася

стосувалася подій у Донецькій та Луганській областях (на сході України), що розпочалися навесні 2014 року, а також подій по всій Україні, починаючи з 24 лютого 2022 року, коли Росія розпочала повномасштабне військове вторгнення.

У двох перших міждержавних заявах Уряд

18. «Україна та Нідерланди проти Росії» (*Ukraine and the Netherlands v. Russia*) [ВП], № 8019/16 та 3 інші, від 09 липня 2025 року. Див. також щодо статті 1 (Юрисдикція Держав), підпункту (а) пункту 3 статті 35 (Компетенція *rationae temporis*), статті 2 (Обов'язок захищати життя), статті 3 (Заборона катування), статті 3 (Нелюдське поводження), пункту 1 статті 5 (Позбавлення свободи), статті 8 (Приватне і сімейне життя), статті 8 (Житло) вище та щодо статті 14 (Заборона дискримінації), статті 41 (Справедлива сатисфакція), статті 46 (Індивідуальні заходи) та статті 33 (Міждержавні справи) нижче.

України стверджував про адміністративну практику Росії, що призвела до численних порушень Конвенції в районах, контрольованих сепаратистами з 2014 року, включаючи твердження про викрадення дітей в Україні. Третя заява, подана урядом Нідерландів, стосувалася збиття літака рейсу MH17 17 липня 2014 року. Четверта заява, подана Україною, стосувалася стверджуваних «масових порушень прав людини», скоєних російськими військами в цій країні після 24 лютого 2022 року.

Ухвалою, прийнятою 25 січня 2023 року¹⁹, Велика Палата оголосила перші три заяви частково прийнятними. У цьому рішенні вона виявила численні порушення, що впливають з адміністративних практик, які суперечать, *inter alia*, статтям 1 і 2 Першого протоколу. Суд вперше постановив, що думки батьків дітей на окупованій території

щодо історії та статусу їхньої країни досягли рівня переконливості, серйозності, згуртованості та важливості, необхідних для того, щоб їх вважати «переконаннями» в розумінні цієї статті. Він також вперше прямо заявив, що зазначені дії, а саме заходи, вжиті на українських територіях під контролем Росії з метою примусової русифікації українського населення шляхом придушення української мови в школах, викладання сепаратистських та ревізійоністських наративів окупаційної влади в шкільних програмах, відповідно до загальних політичних цілей відокремлення цих територій від України та, зрештою, заперечення існування України як суверенної Держави – мали на меті індоктринацію в освіті, що суперечить переконанням батьків дітей, що заборонено статтею 2 Першого протоколу до Конвенції.

Право на вільні вибори (стаття 3 Першого протоколу)

Вільне вираження думки народу

Справа «Бредшоу та інші проти Сполученого Королівства» (*Bradshaw and Others v. the United Kingdom*)²⁰ стосувалася нібито невиконання британськими органами влади обов'язку розслідувати достовірні звинувачення у ворожому втручанні Росії у парламентські вибори та захистити виборців від такого втручання.

У 2019 та 2020 роках відповідно були опубліковані звіти Комітету з питань цифрових технологій, культури, ЗМІ та спорту Палати громад («DCMS») під назвою «Дезінформація та «фейкові новини» та Комітету з питань розвідки та безпеки Парламенту («ISC») під назвою «Росія». Заявники, які були обрані членами парламенту на загальних виборах у 2019 році,

вважали, що ці звіти, разом із публічною реакцією уряду на звіт ISC, надають достовірні докази втручання Росії у ці вибори: на їхню думку, Росія здійснювала широкомасштабне і всеосяжне втручання в демократичні вибори в країнах Ради Європи та за її межами, яке, *inter alia*, полягало у використанні дезінформації як зброї для підризу демократичних інститутів, навмисних кібератаках на ключові державні структури, включаючи виборчу інфраструктуру, операціях «хакерства і витоку інформації», а також у використанні «кібервійськ» і «троль-ферм» для маніпулювання громадською думкою і посіву розбрату між соціальними групами. Заявники безуспішно намагалися оскаржити

19. «Україна та Нідерланди проти Росії» (*Ukraine and the Netherlands v. Russia*) (ухв.) [ВП], №№ 8019/16 та 2 інші, яку було прийнято 30 листопада 2022 року та проголошено 25 січня 2023 року.

20. «Бредшоу та інші проти Сполученого Королівства» (*Bradshaw and Others v. the United Kingdom*), № 15653/22, від 22 липня 2025 року.

в судовому порядку рішення Прем'єр-міністра не проводити і/або його тривалу нездатність провести незалежне розслідування втручання Росії в демократичні процеси у Сполученому Королівстві.

В ЄСПЛ заявники стверджували про порушення статті 3 Першого протоколу, вважаючи, що Держава-відповідач порушила своє позитивне зобов'язання розслідувати вороже втручання Держави у її демократичні вибори та не створила ефективну правову базу для забезпечення виконання своїх зобов'язань за цією статтею. Суд постановив, що скарга заявників охоплюється статтею 3 Першого протоколу і що немає необхідності ухвалювати рішення щодо попереднього заперечення уряду (приєднаного до суті справи) щодо статусу заявників як жертв. Щодо суті справи, Суд не встановив порушення статті 3, вважаючи, що реакція Сполученого Королівства на загрозу втручання Росії у вибори не виходила за межі широкої свободи розсуду, наданої йому в цій сфері, і що заходи, вжиті національними органами влади, здавалися такими, що відповідають питанням, порушеним заявниками у їхній заяві про судовий перегляд, а будь-які недоліки, які можуть бути виявлені в їхній реакції, не можна вважати достатньо серйозними, щоб вони порушили саму суть права заявників на участь у виборах, що проводяться «в умовах, які забезпечують вільне вираження думки народу».

Це рішення варте уваги, оскільки Суд вперше розглянув нове і складне явище систематичного масштабного іноземного втручання в демократичні процеси в Договірних Державах, включаючи використання для цієї мети нових технологій, таких як соціальні мережі. Воно також прояснило обсяг позитивних зобов'язань Держав відповідно до статті 3 Першого протоколу у цьому контексті.

(i) Суд зазначив, що на сьогоднішній день більшість встановлених ним порушень статті 3 Першого протоколу можна віднести до однієї з трьох широких категорій: по-перше, прямі обмеження з боку Держави щодо того, хто може балотуватися або голосувати на виборах; по-друге, невиконання Державою своїх зобов'язань відповідно до власного виборчого законодавства; і по-третє, невиконання Державою зобов'язань щодо забезпечення

розумно справедливої та ефективної системи засобів правового захисту у разі стверджуваних порушень виборчого законодавства. Однак, нагадуючи, що Держави-члени зобов'язані вживати позитивних заходів для організації виборів «в умовах, які забезпечують вільне вираження думки народу при виборі законодавчого органу» (див. рішення у справах «*Юмак і Садак проти Туреччини*» (*Yumak and Sadak v. Turkey*)²¹; та «*Комуністична партія Росії проти Росії*» (*Communist Party of Russia and Others v. Russia*)²²), і що стаття 3 Першого протоколу також гарантує більш загальне право, а саме право на участь у законодавчих виборах відповідно до вищезазначеної формули (див. ухвалу у справі «*Партія “Молоді демократи” та Партія “Наша Земля” проти Латвії*» (*Partija “Jaunie Demokrāti” and Partija “Mūsu Zeme” v. Latvia*)²³ (ухв.)), Суд визнав, що може мати місце порушення цього положення, якщо умови, в яких реалізовувалися індивідуальні виборчі права заявників, обмежували їхні права, передбачені цим положенням настільки, що це порушувало їхню саму суть і позбавляло їх ефективності. Іншими словами, сфера зобов'язань Держав виходила за межі цілісності результатів виборів у вузькому розумінні і охоплювала поширення політичних думок та інформації в період, що передував виборам, і, в більш загальному сенсі, рівність можливостей, що надавалися кандидатам.

Відповідно, враховуючи, що поширення дезінформації могло становити значну загрозу для демократії, Суд визнав, що якщо існував реальний ризик того, що в результаті втручання ворожої Держави права виборців у Державі-члені будуть обмежені настільки, що це порушить їхню суть і позбавить їх ефективності, стаття 3 Першого протоколу може вимагати від цієї Держави вжити позитивних заходів для захисту цілісності своїх виборчих процесів та постійно переглядати ці заходи.

(ii) З огляду на дуже різний характер скарг, що підпадають під дію статті 3 Першого протоколу, Суд не вважав, що ця стаття може тлумачитися як така, що охоплює самостійне зобов'язання проводити розслідування, аналогічне тому, яке існувало в процесуальному аспекті статей 2, 3 і 4 Конвенції або навіть статті 8 Конвенції і статті 1 Першого протоколу. Проте він постановив

21. «*Юмак і Садак проти Туреччини*» (*Yumak and Sadak v. Turkey*) [ВП], № 10226/03, § 106, ЄСПЛ 2008.

22. «*Комуністична партія Росії та інші проти Росії*» (*Communist Party of Russia and Others v. Russia*), № 29400/05, § 79, від 19 червня 2012 року (витяги).

23. «*Партія “Молоді демократи” та Партія “Наша Земля” проти Латвії*» (*Partija “Jaunie Demokrāti” and Partija “Mūsu Zeme” v. Latvia*) (ухв.), №№ 10547/07 та 34049/07, від 29 листопада 2007 року.

що явне невиконання Державою обов'язку розслідувати достовірні звинувачення у втручанні у її вибори може порушити питання відповідно до цієї статті, якщо це перешкоджає її здатності вживати позитивних заходів для захисту виборців від порушення суті їхнього права на вільні вибори, як це визначено вище. Метою будь-якого такого розслідування було б, в основному, визначення характеру та масштабів загрози, щоб Держава могла вжити необхідних заходів для захисту цілісності своїх виборчих процесів від зовнішнього втручання. Отже, розслідування було б попередньою умовою для того, щоб Держава запровадила або оновила правову та регуляторну базу для виконання позитивного зобов'язання щодо захисту цілісності своїх виборчих процесів. Суд також зазначив, що будь-яке стверджуване невиконання обов'язку провести розслідування слід розглядати як частину цього позитивного зобов'язання, а не як окреме порушення статті 3 Першого протоколу.

(iii) Суд визнав, що складно точно оцінити вплив втручання на окремих виборців і, як наслідок, на результати певних виборів (порівняйте зі згаданим рішенням у справі

«Партія “Молоді демократи” та Партія “Наша Земля” проти Латвії» (*Partija “Jaunie Demokrāti” and Partija “Mūsu Zeme” v. Latvia) Zeme” v. Latvia*)). Було встановлено, що, хоча міжнародне співтовариство безсумнівно погоджується з тим, що втручання у вибори шляхом використання дезінформації як зброї, а в деяких випадках і кібератак та операцій «хакерства та витоку інформації», становить серйозну загрозу для демократії, на даний момент, здається, немає чіткого консенсусу щодо того, які конкретні заходи повинні вжити Держави для захисту своїх демократичних процесів від таких ризиків. Існував лише чіткий консенсус щодо того, що це є складною глобальною проблемою, яку неможливо вирішити без співпраці міжнародних партнерів та соціальних медіа-компаній. За таких обставин та з огляду на те, що будь-які заходи, вжиті Державами, повинні бути ретельно виважені, щоб не порушувати права осіб на поширення та отримання інформації, особливо в період, що передує виборам, Суд постановив, що Держави мають широкую свободу дій у виборі засобів, які слід вжити для протидії таким загрозам.

Балотування на виборах

Справа «*Томенко проти України*» (*Tomenko v. Ukraine*)²⁴ стосувалася втрати депутатського мандата в результаті виходу з парламентської фракції.

Заявник, який на той час не належав до жодної політичної партії, був обраний до Парламенту (*Верховна Рада*) зі списку кандидатів, представленого партією тодішнього Президента. В подальшому він став заступником голови парламентської фракції партії. Пізніше, після деяких політичних розбіжностей, він вийшов із фракції. Через три місяці партія вирішила припинити повноваження заявника з посиланням на пункт 6 частини другої статті 81 Конституції України, яка передбачала дострокове припинення повноважень члена Парламенту у разі

“ його [або її] нездатність, як обраного від політичної партії ..., приєднатися до парламентської фракції, що представляє цю політичну партію ..., або його [або її] вихід з такої фракції.

Відповідно до частини шостої цієї ж статті, припинення має відбуватися «на підставі закону за рішенням вищого керівного органу відповідної політичної партії». Заявник подав позов до компетентного національного суду, стверджуючи, що втрата ним мандата була незаконною через відсутність спеціального закону, що визначає відповідні умови та процедури: однак суд вважав, що відповідні положення Конституції були як безпосередньо застосовними, так і самодостатніми.

Палата визнала порушення права заявника на вільні вибори, гарантованого статтею 3 Першого протоколу. Вона вважала, що, з огляду на необмежену свободу дій, якою користувалися партії в цьому відношенні, за відсутності будь-якої правової бази, що встановлює процедури, яких слід дотримуватися, та ефективних гарантій проти зловживань, втручання в пасивне виборче право заявника було «незаконним» в розумінні Конвенції. Вона також постановила, що зазначений захід був непропорційним і завадив вільному вираженню волі народу у виборі законодавчої влади.

24. «*Томенко проти України*» (*Tomenko v. Ukraine*), № 79340/16, від 10 липня 2025 року.

Це рішення варте уваги, адже Суд вперше ухвалив рішення щодо пропорційності положення, яке ставило продовження парламентського мандата в залежність від волі політичної партії, від якої був обраний член парламенту. Суд раніше визнав порушення статті 3 Першого протоколу у подібній ситуації в Сербії, яку він також визнав незаконною з точки зору статті 3, але не пішов далі і не проаналізував аспект пропорційності («*Паунович і Мілівоєвіч проти Сербії*» (*Paunović and Milivojević v. Serbia*)²⁵). У справі заявника Суд взяв до уваги позицію, яку послідовно висловлювала Венеціанська комісія і яку поділяли Парламентська асамблея Ради Європи (ПАРЄ) та Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини

(ОБСЄ/БДІПЛ), що така практика суперечить принципу вільного і незалежного мандата, який є частиною європейської конституційної традиції. Суд визнав, що посилення партійної дисципліни та запобігання роздробленню парламентських блоків є легітимними цілями з метою забезпечення ефективного функціонування парламенту, і що деякі контрзаходи, що запобігають «продажу» мандатів або голосів, можуть бути виправданими. Однак Суд вважав неприйнятним, під приводом таких контрзаходів, ставити політичні партії вище виборців і надавати їм повноваження скасовувати результати виборів, як це було у справі заявника.

25. «*Паунович і Мілівоєвіч проти Сербії*» (*Paunović and Milivojević v. Serbia*), № 41683/06, §§ 62-65, від 24 травня 2016 року.

Справедлива сатисфакція

Стаття 41

Немайнова шкода

Міждержавна справа «Україна та Нідерланди проти Росії» (*Ukraine and the Netherlands v. Russia*)¹ стосувалася численних, грубих і безпрецедентних порушень прав людини в контексті збройного конфлікту в Україні.

Справа охоплювала чотири окремі заяви, подані проти Російської Федерації, які стосувалися подій у Донецькій та Луганській областях (на сході України), що розпочалися навесні 2014 року, а також подій по всій Україні з 24 лютого 2022 року, коли Російська Федерація почала повномасштабне військове вторгнення. У двох перших міждержавних заявах Уряд України звинуватив Росію в адміністративній практиці, що призвела до численних порушень Конвенції в районах, контрольованих сепаратистами з 2014 року, включно зі звинуваченнями у викраденні дітей в Україні. Третя заява, подана Урядом Нідерландів, стосувалася збиття літака рейсу MH17 17 липня 2014 року. Четверта заява, подана Україною, стосувалася стверджуваних «масових порушень прав людини», скоєних російськими військами в країні після 24 лютого 2022 року.

Ухвалою, прийнятою 25 січня 2023 року², Велика Палата оголосила перші три заяви частково прийнятними. 17 лютого 2023 року Велика Палата вирішила приєднати четверту заяву до справи, що розглядалася. У цьому рішенні Суд виявив численні порушення, що впливають з адміністративних практик, які суперечать статтям 2, 3, пункту 2 статті 4, 5, 8, 9, 10, 11, 13 та 14 Конвенції та статей 1 та 2 Першого протоколу, зокрема, *inter alia*, адміністративну практику передачі до Росії та, у багатьох випадках, усиновлення там українських дітей, що є порушенням статей 3, 5 та 8 Конвенції.

Враховуючи, що питання про застосування статті 41 Конвенції ще не було готове до вирішення, та відклавши його розгляд, Суд зазначив, що будь-яке майбутнє рішення про

справедливу сатисфакцію, винесене щодо заявника – Уряду України – у цій справі, має належним чином враховувати створення Радою Європи у травні 2023 року Реєстру збитків, заподіяних агресією Російської Федерації проти України, а також триваючі дискусії щодо майбутнього механізму компенсації. Суд також відокремив заяву щодо збиття рейсу MH17 від решти справи в цілях справедливої сатисфакції, враховуючи, що Рада Міжнародної організації цивільної авіації (ICAO) нещодавно визнала, що Росія не виконала своїх зобов'язань за міжнародним правом щодо збиття літака, і розглядала, яка форма відшкодування є доцільною: крім того, важливо було врахувати розгляд індивідуальних заяв, поданих до Суду родичами осіб, які загинули на борту рейсу MH17.

Справа «Цаава та інші проти Грузії» (*Tsaava and Others v. Georgia*)³ стосувалася застосування сили поліцією, зокрема використання снарядів із кінетичним ударом, під час розгону демонстрації.

Двадцять шість заявників були учасниками демонстрації перед будівлею парламенту Грузії в 2019 році або журналістами, які висвітлювали цю подію. Усі вони отримали поранення під час розгону демонстрації, під час якого поліція неодноразово застосовувала снаряди з кінетичним ударом. Заявники брали участь у кримінальному розслідуванні щодо застосування сили поліцією. У Суді заявники стверджували про порушення статей 3, 10 та 11 Конвенції. У рішенні Палати (ухваленому 07 травня 2024 року) скарги за статтею 3 було оголошено прийнятними щодо двадцяти чотирьох заявників (неприйнятними щодо двох заявників за цією статтею) та визнано порушення процесуального аспекту статті 3.

1. «Україна та Нідерланди проти Росії» (*Ukraine and the Netherlands v. Russia*) [ВП], № 8019/16 та 3 інші, від 09 липня 2025 року. Див. також щодо статті 1 (Юрисдикція Держав), підпункту (а) пункту 3 статті 35 (Компетенція *rationae temporis*), статті 2 (Обов'язок захищати життя), статті 3 (Заборона катування), статті 3 (Нелюдське поводження), пункту 1 статті 5 (Позбавлення свободи), статті 8 (Приватне і сімейне життя), статті 8 (Житло), статті 14 (Заборона дискримінації) та статті 2 Першого протоколу (Право на повагу до світоглядних переконань батьків) вище та щодо статті 46 (Індивідуальні заходи) і статті 33 (Міждержавні справи) нижче.

2. «Україна та Нідерланди проти Росії» (*Ukraine and the Netherlands v. Russia*) (ухв.) [ВП], №№ 8019/16 та 2 інші, яку було прийнято 30 листопада 2022 року та проголошено 25 січня 2023 року.

3. «Цаава та інші проти Грузії» (*Tsaava and Others v. Georgia*) [ВП], №№ 13186/20 та 4 інших, від 11 грудня 2025 року. Див. також щодо статей 34 та 35 (Обов'язок Суду розглянути індивідуальну заяву), статті 3 (Позитивні зобов'язання) та статті 10 (Свобода преси) вище.

Палата утрималася від прийняття ухвали щодо суті скарг за матеріальним аспектом статті 3 та щодо прийнятності та суті скарг за статтями 10 і 11 Конвенції.

Після передання рішення на розгляд Велика Палата дійшла висновку, що Суд не може утриматися від прийняття остаточного рішення щодо прийнятності або суті деяких скарг, як це зробила Палата, і що він зобов'язаний розглянути ці скарги. Що стосується суті, то Велика Палата визнала порушення процесуального аспекту статті 3 (низка недоліків щодо використання кінетичних ударних снарядів та фізичного жорстокого поводження); порушення матеріального аспекту статті 3 (щодо використання кінетичних ударних снарядів, а також національної правової бази, що регулює їх використання, та застосування цієї бази); порушення матеріального аспекту статті 3 щодо жорстокого поводження з боку поліції (щодо чотирьох заявників) під час арешту або примусового вивезення; та порушення статей 10 і 11 Конвенції (щодо деяких заявників). Велика Палата також присудила справедливу сатисфакцію за статтею 41 Конвенції.

Це рішення варте уваги, оскільки воно підтверджує, що заявник не повинен отримувати подвійну компенсацію або безпідставне збагачення від присудження Судом справедливої компенсації відповідно до статті 41 (див., серед інших, рішення у справі «*Валеану та інші проти Румунії*» (*Văleanu and Others v. Romania*)⁴<https://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-240188>), і що він завжди брав до уваги національні рішення про компенсацію, вже виплачені на момент

розгляду питання про справедливе відшкодування, Суд вказав на деякі інші способи, за допомогою яких можна уникнути такого подвійного відшкодування, залежно від конкретної ситуації:

(а) Найпростішим рішенням щодо заявників, чиї позови про відшкодування збитків на національному рівні ще не були розглянуті на момент винесення рішення Судом, було врахування національними судами будь-яких рішень, винесених Судом щодо того самого виду збитків, та відповідне коригування власних рішень (див. нещодавнє рішення у справі «*Вцісло і Кабай проти Польщі*» (*Wcisto and Cabaj v. Poland*)⁵).

(б) Для заявників, які отримали остаточні та підлягаючі виконанню національні рішення, але відповідні суми ще не були виплачені до закінчення строку виплати, встановленого в рішенні Суду, можуть уникнути подвійної компенсації шляхом коригування цих виплат за допомогою відповідних засобів, передбачених національним законодавством, таким чином, щоб врахувати рішення Суду щодо того самого виду збитків.

Для заявників, які вже отримали виплату компенсації, присудженої національними судами, до закінчення строку виплати компенсації, присудженої в рішенні Суду, подвійної компенсації можна уникнути шляхом вирахування (як це дозволено в рішенні Суду) цих сум з будь-якої компенсації, присудженої Судом за той самий вид шкоди (див. рішення у справі «*Валеану та інші проти Румунії*» (*Văleanu and Others v. Romania*) (справедлива сатисфакція), § 123).

4. «*Валеану та інші проти Румунії*» (*Văleanu and Others v. Romania*) (справедлива сатисфакція), №№ 59012/17 та 27 інших, § 123, від 07 січня 2025 року.

5. «*Вцісло і Кабай проти Польщі*» (*Wcisto and Cabaj v. Poland*) (справедлива сатисфакція), №№ 49725/11 та 79950/13, § 22, від 06 серпня 2020 року.

Обов'язкова сила рішень та їх виконання

Стаття 46

Пілотне рішення

Справа «*Каннаваччуоло та інші проти Італії*» (*Cannavacciuolo and Others v. Italy*)¹ стосувалася невиконання органами влади всіх належних заходів для захисту життя осіб, які жили в районах, що зазнавали систематичного масштабного забруднення.

Заявниками були п'ятеро екологічних асоціацій та 41 особа, які проживали в регіоні Кампанія в Італії. Окремі заявники (або їхні померлі родичі, від імені яких вони подали скаргу) проживали в районах Кампанії, які протягом десятиліття зазнавали масштабного забруднення, відомого як «*Terra dei Fuochi*» («Земля вогнів»), спричиненого незаконним скиданням, захороненням та/або неконтрольованим залишенням небезпечних, спеціальних і міських відходів, що часто здійснювалося організованими злочинними угрупованнями та часто супроводжувалося спалюванням. Майже всі стверджували прямих потерпіли розвинули серйозні проблеми зі здоров'ям (у більшості випадків – різновиди раку). «*Terra dei Fuochi*», яке тривало щонайменше з 1988 року, було добре відомим явищем; парламентські слідчі комісії ідентифікували його ще в 1996 році, а окремі неурядові організації звертали на нього увагу з 2003 року. У 2013 році, після суспільного резонансу, було прийнято законодавство, що передбачало низку невідкладних заходів, спрямованих на вирішення проблеми як надзвичайної екологічної ситуації. Реакція органів державної влади зазнала широкої критики за її недостатність не тільки з боку екологічних асоціацій, громадянського суспільства та ЗМІ, але й з боку самих парламентських комісій Італії.

Посилаючись здебільшого на статтю 2 Конвенції, заявники скаржилися, що, незважаючи на те, що вони знали про проблему протягом тривалого часу, національні органи влади не вжили належних заходів для захисту окремих заявників (або їхніх померлих родичів) від наслідків незаконного захоронення відходів, не надали їм інформацію щодо цього та не створили належну нормативно-правову базу, яка б давала змогу притягнути до відповідальності винних осіб. Суд оголосив неприйнятними скарги, подані асоціаціями-

заявниками, та скарги, подані деякими індивідуальними заявниками. Щодо решти заявників Суд постановив, що стаття 2 є застосовною (у її матеріальному аспекті), і встановив порушення цього положення з огляду на те, що органи влади не підійшли до вирішення відповідної проблеми з тією ретельністю, якої вимагала серйозність ситуації, і не вжили своєчасно, у систематичний, скоординований та структурований спосіб усіх необхідних заходів для захисту життя заявників.

Застосовуючи процедуру пілотного рішення та повторюючи, що, відповідно до статті 46 Конвенції, в принципі не входить до його повноважень детально розглядати конкретні загальні заходи, які необхідно вжити, Суд вказав на низку чітко визначених, переважно процесуальних заходів, необхідних для усунення наскрізних недоліків, виявлених у рішенні:

(i) розробка загальної стратегії, що включає всі існуючі або заплановані заходи, з чітким розмежуванням повноважень, щоб уникнути непотрібної фрагментації (або дублювання) відповідальності між різними рівнями державного апарату, а також різними державними органами та інституційними суб'єктами, залученими до вирішення проблеми;

(ii) створення незалежного механізму моніторингу для оцінки виконання заходів, запроваджених у рамках загальної стратегії, описаної вище, та встановлення адекватних гарантій незалежності цього механізму, таких як забезпечення того, щоб до його складу входили особи, які не мають жодного інституційного зв'язку з державними органами, наприклад представники громадянського суспільства та відповідних асоціацій; та

(iii) створення єдиної інформаційної платформи, яка в доступній та структурованій формі об'єднує всю відповідну інформацію щодо проблеми «*Terra dei Fuochi*» та підвищує прозорість шляхом опублікування на цій платформі висновків незалежного механізму, згаданого у пункті (b) вище.

1. «*Каннаваччуоло та інші проти Італії*» (*Cannavacciuolo and Others v. Italy*), №№ 51567/14 та 3 інших, від 30 січня 2025 року. Див. також щодо статті 34 (Статус потерпілого) та статті 2 (Зобов'язання захищати життя) вище.

ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАХОДИ

Міждержавна справа «Україна та Нідерланди проти Росії» (*Ukraine and the Netherlands v. Russia*)² стосувалася численних, грубих і безпрецедентних порушень прав людини в контексті збройного конфлікту в Україні.

Справа охоплювала чотири окремі заяви, подані проти Російської Федерації, які стосувалися подій у Донецькій та Луганській областях (на сході України), що розпочалися навесні 2014 року, а також подій по всій Україні з 24 лютого 2022 року, коли Російська Федерація почала повномасштабне військове вторгнення. У двох перших міждержавних заявах Уряд України звинуватив Росію в адміністративній практиці, що призвела до численних порушень Конвенції в районах, контрольованих сепаратистами з 2014 року, включно зі звинуваченнями у викраденні дітей в Україні. Третя заява, подана Урядом Нідерландів, стосувалася збиття літака рейсу МН17 17 липня 2014 року. Четверта заява, подана Україною, стосувалася стверджуваних «масових порушень прав людини», скоєних російськими військами в країні після 24 лютого 2022 року.

Ухвалою, прийнятою 25 січня 2023 року³, Велика Палата оголосила перші три заяви частково прийнятними. 17 лютого 2023 року Велика Палата вирішила приєднати четверту заяву до справи, що розглядалася. У цьому рішенні Суд виявив численні порушення, що

впливають з адміністративних практик, які суперечать статтям 2, 3, пункту 2 статті 4, 5, 8, 9, 10, 11, 13 та 14 Конвенції та статей 1 та 2 Першого протоколу, зокрема, *inter alia*, адміністративну практику передачі до Росії та, у багатьох випадках, усиновлення там українських дітей, що є порушенням статей 3, 5 та 8 Конвенції.

Застосовуючи статтю 46 Конвенції, Суд вказав Державі-відповідачу два індивідуальні заходи: по-перше, вона повинна була без затримки звільнити або безпечно повернути всіх осіб, позбавлених свободи на території України, окупованій російськими та контрольованими Росією силами, що є порушенням статті 5 Конвенції, до 16 вересня 2022 року і які все ще перебували під вартою російської влади (порівняйте з рішенням у справі «Україна проти Росії (щодо Криму)» (*Ukraine v. Russia (re Crimea)*)⁴), а по-друге, що вона повинна була без зволікання співпрацювати у створенні міжнародного та незалежного механізму для забезпечення, якнайшвидше та з належним урахуванням найкращих інтересів дітей, ідентифікації всіх дітей, перевезених з України до Росії та на підконтрольну Росії територію до 16 вересня 2022 року, відновлення контактів між цими дітьми та їхніми живими родичами або законними опікунами, а також безпечного возз'єднання дітей з ними.

2. «Україна та Нідерланди проти Росії» (*Ukraine and the Netherlands v. Russia*) [ВП], № 8019/16 та 3 інші, від 09 липня 2025 року. Див. також щодо статті 1 (Юрисдикція Держав), підпункту (а) пункту 3 статті 35 (Компетенція *rationae temporis*), статті 2 (Обов'язок захищати життя), статті 3 (Заборона катування), статті 3 (Нелюдське поводження), пункту 1 статті 5 (Позбавлення свободи), статті 8 (Приватне і сімейне життя), статті 8 (Житло), статті 14 (Заборона дискримінації), статті 2 Першого протоколу (Право на повагу до світоглядних переконань батьків) і статті 41 (Справедлива сатисфакція) вище та щодо статті 33 (Міждержавні справи) нижче.

3. «Україна та Нідерланди проти Росії» (*Ukraine and the Netherlands v. Russia*) (ухв.) [ВП], №№ 8019/16 та 2 інші, яку було прийнято 30 листопада 2022 року та проголошено 25 січня 2023 року.

4. «Україна проти Росії (щодо Криму)» (*Ukraine v. Russia (re Crimea)*) [ВП], №№ 20958/14 та 38334/18, § 1387, від 25 червня 2024 року.

Міждержавні справи

Стаття 33

Міждержавна справа «Україна та Нідерланди проти Росії» (*Ukraine and the Netherlands v. Russia*)¹ стосувалася численних, грубих і безпрецедентних порушень прав людини в контексті збройного конфлікту в Україні.

Справа охоплювала чотири окремі заяви, подані проти Російської Федерації, які стосувалися подій у Донецькій та Луганській областях (на сході України), що розпочалися навесні 2014 року, а також подій по всій Україні з 24 лютого 2022 року, коли Російська Федерація почала повномасштабне військове вторгнення. У двох перших міждержавних заявах Уряд України звинуватив Росію в адміністративній практиці, що призвела до численних порушень Конвенції в районах, контрольованих сепаратистами з 2014 року, включно зі звинуваченнями у викраденні дітей в Україні. Третя заява, подана Урядом Нідерландів, стосувалася збиття літака рейсу МН17 17 липня 2014 року. Четверта заява, подана Україною, стосувалася стверджуваних «масових порушень прав людини», скоєних російськими військами в країні після 24 лютого 2022 року.

Ухвалою, прийнятою 25 січня 2023 року², Велика Палата оголосила перші три заяви частково прийнятними. Зокрема, вона встановила, що з 11 травня 2014 року Росія здійснювала ефективний контроль над усіма територіями, що перебували під контролем сепаратистів, і що оскаржувані факти підпадали під просторову юрисдикцію Росії в розумінні статті 1, за винятком скарги українського Уряду щодо бомбардування та обстрілу територій, непідконтрольних сепаратистам. Питання про те, чи мала Росія юрисдикцію щодо останньої скарги, було приєднано до розгляду справи по суті. Щодо збиття літака рейсу МН17, Суд постановив, що як запуск ракети, так і подальше збиття літака сталися на території, яка перебувала під контролем сепаратистів, а отже, підпадали під юрисдикцію Росії.

17 лютого 2023 року Велика Палата вирішила приєднати четверту заяву до справи, що розглядалася.

У цьому рішенні Велика Палата заявила, що вона має юрисдикцію *ratione temporis* для розгляду справи, оскільки вона стосується подій, що відбулися до 16 вересня 2022 року, дати, коли Російська Федерація припинила бути стороною Конвенції. Вона постановила, що юрисдикція уряду-відповідача, яка вже була визнана щодо територій, що перебували під контролем сепаратистів з 11 травня 2014 року, продовжувала діяти після 26 січня 2022 року, дати слухання про прийнятність у даній справі, і до 16 вересня 2022 року. Він також визнав, що Росія мала юрисдикцію щодо скарг на адміністративні практики в Російській Федерації та на територіях, що перебували під контролем російських збройних сил з 24 лютого 2022 року, а також щодо скарг на адміністративну практику військових нападів, що порушували Конвенцію, з 2014 по 2022 рік. Щодо прийнятності четвертої заяви, Суд вважав, що деякі скарги, викладені в ній, є продовженням попередніх тверджень про адміністративні практики, які вже були оголошені прийнятними 25 січня 2023 року, тоді як інші скарги є істотно новими; вони були оголошені частково прийнятними.

Щодо суті справи, Суд встановив порушення статей 2 і 3 та статті 13 у поєднанні зі статтею 2 Конвенції стосовно збиття рейсу МН17, а також численні порушення, що впливають з адміністративних практик, які суперечать статтям 2, 3, пункту 2 статті 4, 5, 8, 9, 10, 11, 13 та 14 Конвенції та статей 1 та 2 Першого протоколу, включаючи, *inter alia*, адміністративну практику передачі до Росії та, у багатьох випадках, усиновлення там українських дітей, що є порушенням статей 3, 5 та 8 Конвенції.

Це рішення варте уваги з кількох міркувань.

1. «Україна та Нідерланди проти Росії» (*Ukraine and the Netherlands v. Russia*) [ВП], № 8019/16 та 3 інші, від 09 липня 2025 року. Див. також щодо статті 1 (Юрисдикція Держав), підпункту (а) пункту 3 статті 35 (Компетенція *ratione temporis*), статті 2 (Обов'язок захищати життя), статті 3 (Заборона катування), статті 3 (Нелюдське поводження), пункту 1 статті 5 (Позбавлення свободи), статті 8 (Приватне і сімейне життя), статті 8 (Житло), статті 14 (Заборона дискримінації), статті 2 Першого протоколу (Право на повагу до світоглядних переконань батьків), статті 41 (Справедлива сатисфакція) та статті 46 (Індивідуальні заходи) вище.

2. «Україна та Нідерланди проти Росії» (*Ukraine and the Netherlands v. Russia*) (ухв.) [ВП], №№ 8019/16 та 2 інші, яку було прийнято 30 листопада 2022 року та проголошено 25 січня 2023 року.

(i) Що стосується загального контексту, Суд заявив, що повномасштабне вторгнення Росії в Україну стало явним переломним моментом в історії Ради Європи та Конвенції, оскільки в жодному з конфліктів, які раніше розглядалися Судом, не траплялося такого майже загального засудження грубого нехтування Державою-відповідачем засадами міжнародного правового порядку, встановленого після Другої світової війни. З огляду на такий безпрецедентний і грубий напад на основоположні цінності Ради Європи та мету і завдання Конвенції, Суд мав заново розглянути питання про здійснення своєї юрисдикції відповідно до статті 32 з метою тлумачення та застосування Конвенції та її протоколів, щоб сприяти збереженню миру та безпеки в Європі шляхом ефективного захисту та забезпечення дотримання прав людини тих, кого Конвенція покликана захищати.

(ii) Щодо стандарту доказування, застосованого до тверджень про адміністративну практику в міждержавній справі, Суд повторив, що уряд заявника повинен був представити докази, які б дозволили встановити без розумних сумнівів, що відповідні дії повторювалися і що вони були офіційно толеровані, і що Суд не мав ухвалювати рішення щодо кожного з випадків, наведених як доказ або ілюстрація такої практики. Зокрема, щодо повторюваності вимагалось

“ накопичення ідентичних або аналогічних порушень, які були достатньо численними та взаємопов'язаними, щоб не вважатися просто окремими випадками або винятками, а складати закономірність або систему.

Цей тест повинен був застосовуватися без надмірного формалізму (див., *mutatis mutandis*, ухвалу у справі «Україна та Нідерланди проти Росії» (*Ukraine and the Netherlands v. Russia*)³. Суд уточнив, що в разі

коли повторювані дії, детально описані в матеріалах справи, були по суті однаковими і не було доказів наміру припинити таку поведінку, тимчасові перерви між повторюваними послідовностями дій або незначні зміни в змісті практик, такі як включення додаткових елементів, не були факторами, які могли б вплинути на загальну безперервність закономірності, визначеної для цілей доказування.

Крім того, Суд зазначив, що сепаратистські органи влади неодноразово накладали обмеження на єдині дві моніторингові місії, яким було дозволено діяти на території, контрольованій ними протягом цього періоду. Повторно наголосивши на паралелі, яка раніше проводилася між ситуацією, коли Держжава обмежувала доступ незалежних органів з моніторингу дотримання прав людини до території, на якій вона здійснювала «юрисдикцію» у значенні статті 1 Конвенції, та ситуацією, коли уряд не розкривав важливі документи, що перебували у його виключному володінні, що заважало або перешкоджало Суду встановити факти (див. рішення у справі «Україна проти Росії (щодо Криму)» (*Ukraine v. Russia (re Crimea)*)⁴), Суд заявив, що він переконаний тим, що може зробити відповідні висновки при оцінці наданих йому доказів.

(iii) Щодо загального підходу до законності Суд дійшов висновку, що нібито правові акти «народних республік» Донецька та Луганська («ДНР» та «ЛНР») та російських окупаційних адміністрацій не можуть слугувати правовою основою для вжитих заходів. Хоча відповідно до МГП Держжава-відповідач, як окупаційна влада, мала право вживати заходів для підтримання правопорядку і в цьому відношенні загальна правова основа для таких заходів могла б, в принципі, бути знайдена в МГП, не було доведено, що така правова основа була відображена у національному правовому порядку через відповідні правові інструменти та належні вказівки.

3. «Україна та Нідерланди проти Росії» (*Ukraine and the Netherlands v. Russia*) (ухв.), цитована вище, §§ 775 та 824-25.

5. «Україна проти Росії (щодо Криму)» (*Ukraine v. Russia (re Crimea)*) [ВП], №№ 20958/14 та 38334/18, § 390, від 25 червня 2024 року.

Показчик справ

Б

«Бредшоу та інші проти Сполученого Королівства» (*Bradshaw and Others v. the United Kingdom*), № 15653/22, від 22 липня 2025 року **47**

В

«Валеану та інші проти Румунії» (*Văleanu and Others v. Romania*) (справедлива сатисфакція), №№ 59012/17 та 27 інших, § 123, від 07 січня 2025 року **53**

Г

«Грінніс Нордік та інші проти Норвегії» (*Greenpeace Nordic and Others v. Norway*), № 34068/21, від 28 жовтня 2025 року (не остаточне) **16 • 40**

Д

«Данілець проти Румунії» (*Danileț v. Romania*) [ВП], № 16915/21, від 15 грудня 2025 року **42**

З

«З та інші проти Фінляндії» (*Z and Others v. Finland*), № 42758/23, від 16 грудня 2025 року (не остаточне) **37**

К

«Кавка проти Республіки Молдова» (*Cavca v. the Republic of Moldova*), № 21766/22, від 09 січня 2025 року **31**

«Каннаваччуоло та інші проти Італії» (*Cannavacciuolo and Others v. Italy*), №№ 51567/14 та 3 інших, від 30 січня 2025 року **14 • 22 • 56**

«Ковачевич проти Боснії і Герцеговини» (*Kovačević v. Bosnia and Herzegovina*) [ВП], № 43651/22, від 25 червня 2025 року **15 • 19**

М

«Мансурі проти Італії» (*Mansouri v. Italy*) (ухв.) [ВП], № 63386/16, від 29 квітня 2025 року **10 • 17**

С

«Семеня проти Швейцарії» (*Seмену v. Switzerland*) [ВП], № 10934/21, від 10 липня 2025 року **11 • 30**

Т

«Томенко проти України» (*Tomenko v. Ukraine*), № 79340/16, від 10 липня 2025 року **49**

У

«УАБ “Профарма” і УАБ “Бона Діагностіс” проти Литви» (*UAB Profarma and UAB Bona Diagnosis v. Lithuania*), №№ 46264/22 та 50184/22, від 07 січня 2025 року **45**

«Україна та Нідерланди проти Росії» (*Ukraine and the Netherlands v. Russia*) [ВП], № 8019/16 та 3 інші, від 09 липня 2025 року **10 • 18 • 23 • 25 • 27 • 36 • 37 • 44 • 46 • 52 • 57 • 60**

Х

«Хельме проти Естонії» (*Helme v. Estonia*), № 3023/22, від 07 жовтня 2025 року (не остаточне) **32**

Ц

«Цаава та інші проти Грузії» (*Tsaava and Others v. Georgia*) [ВП], №№ 13186/20 та 4 інших, від 11 грудня 2025 року **13 • 26 • 43 • 52**

Ш

«Шіпс Вейст Ойл Колектор Б.В. проти Нідерландів» (*Ships Waste Oil Collector B.V. and Others v. the Netherlands*) [ВП], №№ 2799/16 та 3 інші, від 01 квітня 2025 року **15 • 38**

Ключові справи

Добірка найважливіших справ, розглянутих Судом (т. зв. «ключові справи»), складається щокварталу Бюро за рекомендацією Юрисконсульта (див. Розділ I, Глави II та III Регламенту Суду щодо їхніх відповідних функцій).

За замовчуванням усі посилання стосуються рішень Палат. Справи Великої Палати, незалежно від того, чи це рішення чи ухвали, позначаються «[ВП]». Ухвали позначаються «(ухв.)».

Рішення Палат, які ще не є «остаточними» у значенні статті 44 Конвенції, позначаються як «(не остаточне)». У разі прийняття рішення про передачу такого рішення до Великої Палати відповідно до статті 43, воно не буде включено до цього переліку.

Інформацію про порядок цитування судової практики Суду можна знайти [тут](#).

Пункт 2 статті 44 - Остаточні рішення у справі

Рішення Палати стає остаточним:

- (а) якщо сторони заявляють, що вони не звертатимуться з клопотанням про передання справи на розгляд Великої Палати; або
- (б) через три місяці від дати постановлення рішення, якщо клопотання про передання справи на розгляд Великої Палати не було заявлено; або
- (с) якщо колегія Великої Палати відхиляє клопотання про передання справи на розгляд Великої Палати згідно зі статтею 43.

Стаття 43 - Передання справи на розгляд Великої Палати

1. Упродовж трьох місяців від дати ухвалення рішення Палатою будь-яка сторона у справі може, у виняткових випадках, звернутися з клопотанням про передання справи на розгляд Великої Палати
2. Колегія у складі п'яти суддів Великої Палати приймає таке клопотання, якщо справа порушує серйозне питання щодо тлумачення або застосування Конвенції чи Протоколів до неї або важливе питання загального значення.
3. Якщо колегія приймає клопотання, Велика Палата вирішує справу шляхом постановлення рішення.

Ключові справи: тематичний огляд

ЮРИСДИКЦІЯ ДЕРЖАВ

СТАТТЯ 1

Утримання громадянина Тунісу на борту італійського круїзного лайнера, відповідального за його повернення до Тунісу після відмови італійських органів влади у в'їзді: **юрисдикція та відповідальність Держави-відповідача**

«Мансурі проти Італії» (Mansouri v. Italy) (ухв.) [ВП], № 63386/16, від 29 квітня 2025 року

[Ухвала](#) | [Стислий виклад](#)

***

Юрисдикція Держави-відповідача над територіями на сході України, що перебувають під контролем сепаратистів, та територіями, що перебувають під контролем російських збройних сил після вторгнення 2022 року; щодо скарг, що стосуються військових атак сепаратистів або російських збройних сил на території України; щодо дій її органів влади на суверенній території Росії

«Україна та Нідерланди проти Росії» (Ukraine and the Netherlands v. Russia) [ВП], №№ 8019/16 та інші, від 09 липня 2025 року

[Рішення](#) | [Стислий виклад](#)

***

Цивільна скарга заявника до Федерального Верховного суду проти рішення Спортивного арбітражного суду створила юрисдикційний зв'язок зі Швейцарією відповідно до статті 6 Конвенції.

«Семеня проти Швейцарії» (Semenya v. Switzerland) [ВП], № 10934/21, від 10 липня 2025 року

[Рішення](#) | [Стислий виклад](#)

***

Відсутність юрисдикції щодо звинувачень у жорсткому поводженні (забороненому статтею 3) з двадцятьма одним громадянами Іраку в 2004 році з боку данських солдатів, які входили до складу багатонаціональних збройних сил в Іраку, санкціонованих ООН, після передачі суверенітету тимчасовому

уряду, під час операції з обшуку та арешту: **стаття 3 (матеріальний аспект) несумісна *ratione personae***

«Абдулаал Насер та інші проти Данії» (Abdulaal Naser and Others v. Denmark), № 46571/22, від 21 жовтня 2025 року (не остаточне)

[Рішення](#) | [Стислий виклад](#)

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВ

Утримання громадянина Тунісу на борту італійського круїзного лайнера, відповідального за його повернення до Тунісу після відмови італійських органів влади у в'їзді:

юрисдикція та відповідальність Держави-відповідача

«Мансурі проти Італії» (Mansouri v. Italy) (ухв.) [ВП], № 63386/16, від 29 квітня 2025 року

[Ухвала](#) | [Стислий виклад](#)

***

Юрисдикція Держави-відповідача над територіями на сході України, що перебувають під контролем сепаратистів, та територіями, що перебувають під контролем російських збройних сил після вторгнення 2022 року; щодо скарг, що стосуються військових атак сепаратистів або російських збройних сил на території України; щодо дій її органів влади на суверенній території Росії

«Україна та Нідерланди проти Росії» (Ukraine and the Netherlands v. Russia) [ВП], №№ 8019/16 та інші, від 09 липня 2025 року

[Рішення](#) | [Стислий виклад](#)

ПОЗИТИВНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ | ЖИТТЯ

СТАТТЯ 2

Нездатність ретельно вирішити проблему систематичного, тривалого десятиліттями, широкомасштабного та великого забруднення в регіоні Кампанія («Земля Вогнів») та вжити всіх необхідних заходів для захисту життя заявників: **порушення**

«Каннаваччуоло та інші проти Італії» (Cannavacciuolo and Others v. Italy), №№ 51567/14 та 3 інших, від 30 січня 2025 року

[Рішення](#) | [Стислий виклад](#)

НЕЛЮДСЬКЕ ПОВОДЖЕННЯ | ПОВОДЖЕННЯ, ЩО ПРИНИЖУЄ ГІДНІСТЬ

СТАТТЯ 3

Умови семиденного повернення громадянина Тунісу до Тунісу на борту італійського круїзного лайнера після видачі італійською прикордонною поліцією наказу про відмову у в'їзді: **неприйнятна**

«Мансурі проти Італії» (Mansouri v. Italy) (ухв.) [ВП], № 63386/16, від 29 квітня 2025 року

[Ухвала](#) | [Стислий виклад](#)

***

Недосконала законодавча база та її застосування щодо використання поліцією кінетичних снарядів для розгону демонстрації перед будівлею парламенту: **порушення**

«Цаава та інші проти Грузії» (Tsaava and Others v. Georgia) [ВП], №№ 13186/20 та інші, від 11 грудня 2025 року

[Рішення](#) | [Стислий виклад](#)

ЕФЕКТИВНЕ РОЗСЛІДУВАННЯ

Реакція слідчих та прокурорських органів на звинувачення у зґвалтуванні не відповідає позитивному зобов'язанню Держави застосовувати відповідні кримінально-правові положення на практиці шляхом ефективного розслідування та судового переслідування: **порушення**

«Х проти Кіпру» (X v. Cyprus), № 40733/22, від 27 лютого 2025 року

[Рішення](#) | [Стислий виклад](#)

ВИСЛАННЯ

Твердження заявника, громадянина Туреччини, про «повернення» до Туреччини з регіону Еврос у Греції визнано достатньо переконливими та такими, що не викликають сумнівів, з огляду на встановлену систематичну практику «повернення»: **порушення**

«А.Р.Е. проти Греції» (A.R.E. v. Greece), № 15783/21, від 7 січня 2025 року

[Рішення](#) | [Стислий виклад](#)

***

Заявник, громадянин Афганістану (неповнолітній без супроводу), який не надав очевидних доказів перебування в Греції та «повернення» до Туреччини з систематичної практики «повернень назад»: **неприйнятна**

«Г.Р.Дж. проти Греції» (G.R.J. v. Greece) (ухв.), № 15067/21, прийнята 03 грудня 2024 року та проголошена 07 січня 2025 року

[Ухвала](#) | [Стислий виклад](#)

ПОЗИТИВНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

Реакція слідчих та прокурорських органів на звинувачення у зґвалтуванні не відповідає позитивному зобов'язанню Держави застосовувати відповідні кримінально-правові положення на практиці шляхом ефективного розслідування та судового переслідування: **порушення**

«Х проти Кіпру» (X v. Cyprus), № 40733/22, від 27 лютого 2025 року

[Рішення](#) | [Стислий виклад](#)

***

Незастосування Державою-відповідачем на практиці кримінально-правової системи, здатної карати за сексуальні дії з неповнолітніми без їх згоди: **порушення**

«Л та інші проти Франції» (L and Others v. France), №№ 46949/21 та інші, від 24 квітня 2025 року

[Рішення](#) | [Стислий виклад](#)

ЦИВІЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ | ДИСЦИПЛІНАРНЕ ПРОВАДЖЕННЯ

ПУНКТ 1 СТАТТІ 6 (ЦИВІЛЬНИЙ АСПЕКТ)

Відсутність гарантії неупередженості в дисциплінарному провадженні, порушеному головою Касаційного суду проти прокурора дисциплінарне розслідування та розглянула клопотання прокурора про її відвід: **порушення**

«Цатані проти Греції» (Tsafani v. Greece), № 42514/16, від 14 жовтня 2025 року (не остаточне)

[Рішення](#) | [Стислий виклад](#)

ЦИВІЛЬНІ ПРАВА ТА ОBOB'ЯЗКИ

Непроведення Федеральним Верховним судом особливо ретельного розгляду рішення Спортивного арбітражного суду, відхилення скарги професійної спортсменки з відмінностями статевого розвитку щодо недержавних правил, які вимагають від неї знизити природний рівень тестостерону, щоб брати участь у міжнародних змаганнях у жіночій категорії: **порушення**

«Семеня проти Швейцарії» (Semenya v. Switzerland) [ВП], № 10934/21, від 10 липня 2025 року

[Рішення](#) | [Стислий виклад](#)

СПРАВЕДЛИВИЙ РОЗГЛЯД

Дисциплінарне провадження проти державного службовця, яке призвело до його звільнення після того, як він нібито був підбурений агентом Держави під прикриттям прийняти хабар в рамках перевірки професійної доброчесності: **порушення**

«Кавка проти Республіки Молдова» (Cavca v. the Republic of Moldova), № 21766/22, від 09 січня 2025 року

[Рішення](#) | [Стислий виклад](#)

***

Непроведення Федеральним Верховним судом особливо ретельного розгляду рішення Спортивного арбітражного суду, відхилення скарги професійної спортсменки з відмінностями статевого розвитку щодо недержавних правил, які вимагають від неї знизити природний рівень тестостерону, щоб брати участь у міжнародних змаганнях у жіночій категорії: **порушення**

«Семеня проти Швейцарії» (Semenya v. Switzerland) [ВП], № 10934/21, від 10 липня 2025 року

[Рішення](#) | [Стислий виклад](#)

***

«Хельме проти Естонії» (Helme v. Estonia), № 3023/22, від 07 жовтня 2025 року (не остаточне)

[Рішення](#) | [Стислий виклад](#)

НЕЗАЛЕЖНИЙ ТРИБУНАЛ | БЕЗСТОРОННІЙ ТРИБУНАЛ

Відсутність гарантії неупередженості в дисциплінарному провадженні, порушеному головою Касаційного суду проти прокурора після того, як вона провела попереднє дисциплінарне розслідування та розглянула клопотання прокурора про її відвід: **порушення**

«Цатані проти Греції» (Tsatani v. Greece), № 42514/16, від 14 жовтня 2025 року (не остаточне)

[Рішення](#) | [Стислий виклад](#)

ПОЗИТИВНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

СТАТТЯ 8

Реакція слідчих та прокурорських органів на звинувачення у зґвалтуванні не відповідала позитивному зобов'язанню Держави застосовувати відповідні кримінально-правові положення на практиці шляхом ефективного розслідування та судового переслідування: **порушення**

«Х проти Кіпру» (X v. Cyprus), № 40733/22, від 27 лютого 2025 року

[Рішення](#) | [Стислий виклад](#)

***

Використання членом парламенту парламентського імунітету для розкриття в залі Палати лордів особи заявника, щодо якого діяла тимчасова заборона на розголошення приватного життя до судового розгляду: **відсутність порушення**

«Грін проти Сполученого Королівства» (Green v. the United Kingdom), № 22077/19, від 08 квітня 2025 року

[Рішення](#) | [Стислий виклад](#)

***

Незастосування Державою-відповідачем на практиці кримінально-правової системи, здатної карати за сексуальні дії з неповнолітніми без їх згоди: **порушення**

«Л та інші проти Франції» (L. and Others v. France), №№ 46949/21 та інші, від 24 квітня 2025 року

[Рішення](#) | [Стислий виклад](#)

Засудження заявника за відверті розмови сексуального ха

ПОВАГА ДО ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ

Використання членом парламенту парламентського імунітету для розкриття в залі Палати лордів особи заявника, щодо якого діяла тимчасова заборона на розголошення приватного життя до судового розгляду: **відсутність порушення**

«Грін проти Сполученого Королівства» (Green v. the United Kingdom), № 22077/19, від 08 квітня 2025 року

[Рішення](#) | [Стислий виклад](#)

***

Процесуальний обов'язок проводити адекватну, вчасну та всебічну оцінку впливу на навколишнє середовище, ґрунтуючись на найкращих доступних наукових даних, під час процесу ліцензування розвідки нафти та газу: **відсутність порушення**

«Грінпіс Нордік та інші проти Норвегії» (Greenpeace Nordic and Others v. Norway), № 34068/21, від 28 жовтня 2025 року (не остаточне)

Рішення | Стислий виклад

ПОВАГА ДО СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ

Процесуальний обов'язок проводити адекватну, вчасну та всебічну оцінку впливу на навколишнє середовище, ґрунтуючись на найкращих доступних наукових даних, під час процесу ліцензування розвідки нафти та газу: **відсутність порушення**

«Грінпіс Нордік та інші проти Норвегії» (Greenpeace Nordic and Others v. Norway), № 34068/21, від 28 жовтня 2025 року (не остаточне)

Рішення | Стислий виклад

***

Рішення національних судів про повернення двох дітей з Фінляндії до Росії відповідно до Гаазької конвенції після їх вивезення батьком: **відсутність порушення**

«З та інші проти Фінляндії» (Z and Others v. Finland), № 42758/23, від 16 грудня 2025 року (не остаточне)

Рішення | Стислий виклад

ПОВАГА ДО КОРЕСПОНДЕНЦІЇ

Передача та використання в провадженнях з питань захисту конкуренції даних, отриманих законним шляхом прослуховування телефонних розмов у рамках кримінальних розслідувань: **відсутність порушення**

«Шіпс Вейст Ойл Колектор Б.В. проти Нідерландів» (Ships Waste Oil Collector B.V. and Others v. the Netherlands) [ВП], №№ 2799/16 та 3 інші, від 01 квітня 2025 року

Рішення | Стислий виклад

СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ

СТАТТЯ 10

Невиправдане та непропорційне застосування сили поліцією проти журналістів під час розгону демонстрації перед будівлею Парламенту: **порушення**

«Цаава та інші проти Грузії» (Tsaava and Others v. Georgia) [ВП], №№ 13186/20 та інші, від 11 грудня 2025 року

Рішення | Стислий виклад

***

Дисциплінарне стягнення, накладене на суддю Національною комісією з питань судової та юридичної служби за публікацію двох повідомлень на своїй сторінці у Facebook: **порушення**

«Данілець проти Румунії» (Danileț v. Romania) [ВП], № 16915/21, від 15 грудня 2025 року

Рішення | Стислий виклад

СВОБОДА МИРНИХ ЗІБРАНЬ

СТАТТЯ 11

Невиправдане та непропорційне застосування сили поліцією проти журналістів під час розгону демонстрації перед будівлею Парламенту: **порушення**

«Цаава та інші проти Грузії» (Tsaava and Others v. Georgia) [ВП], №№ 13186/20 та інші, від 11 грудня 2025 року

Рішення | Стислий виклад

ДИСКРИМІНАЦІЯ

СТАТТЯ 15

«Вторинна віктимізація» з боку національних органів влади неповнолітньої, яка стверджувала, що вона була піддана сексуальним діям без її згоди, шляхом використання моралізуючих та викликаючих почуття провини висловлювань, що пропагували гендерні стереотипи: **порушення**

«Л та інші проти Франції» (L. and Others v. France), №№ 46949/21 та інші, від 24 квітня 2025 року

Рішення | Стислий виклад

***

Підтвердження національними судами звільнення заявниці, яке, як стверджується, було помстою за успішну скаргу про дискримінацію за ознакою статі у зв'язку з її винагородою: **порушення**

«Ортега Ортега проти Іспанії» (Ortega Ortega v. Spain), № 36325/22, від 04 грудня 2025 року (не остаточне)

Рішення | Стислий виклад

МІЖДЕРЖАВНІ ЗАЯВИ

СТАТТЯ 33

Численні, грубі та безпрецедентні порушення Конвенції в Україні, що стали наслідком збиття рейсу МН17 та численні адміністративні практики

«Україна та Нідерланди проти Росії»
(Ukraine and the Netherlands v. Russia) [ВП],
№№ 8019/16 та інші., від 09 липня 2025 року
[Рішення](#) | [Стислий виклад](#)

ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАЯВИ СТАТТЯ 34

Суд не має вагомих підстав для відмови від розгляду частини скарг заявників за статтями 3 (матеріальний аспект), 10 та 11 «Цаава та інші проти Грузії» (Tsaava and Others v. Georgia) [ВП], №№ 13186/20 та інші, від 11 грудня 2025 року
[Рішення](#) | [Стислий виклад](#)

ПОТЕРПІЛИЙ

Статус потерпілого індивідуальних заявників та право (*locus standi*) асоціації заявників діяти від імені своїх членів у зв'язку з небезпекою для здоров'я, що виникає внаслідок впливу забруднення «Земля Вогнів»: **неприйнятна стосовно асоціації заявників та індивідуальних заявників, які не проживають в офіційно перелічених муніципалітетах, що зазнали впливу**

«Каннаваччуоло та інші проти Італії»
(Cannavacciuolo and Others v. Italy),
№№ 51567/14 та 3 інших, від 30 січня 2025 року

[Рішення](#) | [Стислий виклад](#)

***

Скарги на дискримінацію через неможливість голосувати за кандидатів на свій вибір на парламентських і президентських виборах через поєднання етнічних і територіальних вимог, що мають характер *actio popularis*:

попереднє зауваження підтримано

«Ковачевич проти Боснії і Герцеговини»
(Kovačević v. Bosnia and Herzegovina)
[ВП], № 43651/22, від 25 червня 2025 року

[Рішення](#) | [Стислий виклад](#)

***

Статус потерпілого індивідуальних заявників та правовий статус (*locus standi*) організацій-заявників щодо скарг, пов'язаних із кліматом, в результаті видачі ліцензій на розвідку нафти та газу: **неприйнятна щодо окремих заявників; статус організацій-заявників підтверджено**

«Грінпіс Нордік та інші проти Норвегії»
(Greenpeace Nordic and Others v. Norway),
№ 34068/21, від 28 жовтня 2025 року (не остаточне)

[Рішення](#) | [Стислий виклад](#)

LOCUS STANDI

Статус потерпілого індивідуальних заявників та право (*locus standi*) асоціації заявників діяти від імені своїх членів у зв'язку з небезпекою для здоров'я, що виникає внаслідок впливу забруднення «Земля Вогнів»: **неприйнятна щодо асоціації заявників та індивідуальних заявників, які не проживають в офіційно перелічених муніципалітетах, що зазнали впливу**

«Каннаваччуоло та інші проти Італії»
(Cannavacciuolo and Others v. Italy),
№№ 51567/14 та 3 інших, від 30 січня 2025 року
[Рішення](#) | [Стислий виклад](#)

***

Статус потерпілого індивідуальних заявників та правовий статус (*locus standi*) організацій-заявників щодо скарг, пов'язаних із кліматом, в результаті видачі ліцензій на розвідку нафти та газу: **неприйнятна щодо окремих заявників; статус організацій-заявників підтверджено**

«Грінпіс Нордік та інші проти Норвегії»
(Greenpeace Nordic and Others v. Norway),
№ 34068/21, від 28 жовтня 2025 року (не остаточне)

[Рішення](#) | [Стислий виклад](#)

ВИЧЕРПАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ | ЕФЕКТИВНИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЗАСІБ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПУНКТ 1 СТАТТІ 35

Засоби правового захисту, доступні відповідно до італійського законодавства для громадянина Тунісу, якому було відмовлено у в'їзді через морський кордон і який поскаржився на незаконне позбавлення свободи на борту італійського судна, яке повернуло його до Тунісу: **неприйнятна**

«Мансурі проти Італії» (Mansouri v. Italy) (ухв.) [ВП], № 63386/16, від 29 квітня 2025 року

[Ухвала](#) | [Стислий виклад](#)

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ НА ПОДАННЯ ЗАЯВИ

ПІДПУНКТ (А) ПУНКТУ 3 СТАТТІ 35

Вкрай неприйнятна поведінка заявника під час розгляду справи у Великій Палаті: **попереднє зауваження підтримано**

«Ковачевич проти Боснії і Герцеговини» (Kovačević v. Bosnia and Herzegovina) [ВП], № 43651/22, від 25 червня 2025 року
Рішення | Стислий виклад

СПРАВЕДЛИВА САТИСФАКЦІЯ

СТАТТЯ 41

Присудження моральної шкоди заявнику-уряду на користь ідентифікованих потерпілих від численних порушень Конвенції, виявлених у основному рішенні

«Грузія проти Росії (IV)» (Georgia v. Russia (IV)) (справедлива сатисфакція), № 39611/18, від 14 жовтня 2025 року (не остаточне)

Рішення | Стислий виклад

ЗАГАЛЬНІ ЗАХОДИ (ПІЛОТНЕ РІШЕННЯ)

ПУНКТ 2 СТАТТІ 46

Держава-відповідач повинна вжити загальних заходів для вирішення проблеми забруднення «Земля Вогнів» протягом двох років з моменту набрання рішенням статусу остаточного.

«Каннаваччуоло та інші проти Італії» (Cannavacciuolo and Others v. Italy), №№ 51567/14 та 3 інших, від 30 січня 2025 року

Рішення | Стислий виклад

ВИКОНАННЯ РІШЕННЯ | ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАХОДИ

Держава-відповідач повинна без затримки звільнити або безпечно повернути всіх осіб, позбавлених свободи на окупованій території, та співпрацювати у створенні механізму ідентифікації всіх дітей, перевезених з України до Росії та на контрольовану Росією територію, та їхнього возз'єднання з родинами або законними опікунами.

«Україна та Нідерланди проти Росії» (Ukraine and the Netherlands v. Russia) [ВП], №№ 8019/16 та інші, від 09 липня 2025 року

Рішення | Стислий виклад

МИРНЕ ВОЛОДІННЯ МАЙНОМ

СТАТТЯ 1 ПЕРШОГО ПРОТОКОЛУ

Анулювання контрактів між приватними компаніями та Державою на закупівлю тестів на COVID-19 та повернення компаніями значної частини суми, отриманої як надміру сплачена Державою: **відсутність порушення** «УАБ “Профарма” і УАБ “Бона Діагнозіс” проти Литви» (UAB Profarma and UAB Bona Diagnosis v. Lithuania), №№ 46264/22 та 50184/22, від 07 січня 2025 року

Рішення | Стислий виклад

СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ДУМОК ЛЮДЕЙ

СТАТТЯ 3 ПЕРШОГО ПРОТОКОЛУ

Дострокове припинення повноважень заявника як члена парламенту за рішенням його політичної партії після його виходу з її парламентської фракції: **порушення**

«Томенко проти України» (Tomenko v. Ukraine), № 79340/16, від 10 липня 2025 року

Рішення | Стислий виклад

***

Стверджувана нездатність розслідувати достовірні звинувачення у ворожих втручаннях Росії у демократичні вибори у Сполученому Королівстві та забезпечити ефективну правову базу для захисту виборців від таких втручань: **відсутність порушення**

«Бредшоу та інші проти Сполученого Королівства» (Bradshaw and Others v. the United Kingdom), № 15653/22, від 22 липня 2025 року

Рішення | Стислий виклад

ПРАВО НА ВІЛЬНІ ВИБОРИ

Дострокове припинення повноважень заявника як члена парламенту за рішенням його політичної партії після його виходу з її парламентської фракції: **порушення**

«Томенко проти України» (Tomenko v. Ukraine), № 79340/16, від 10 липня 2025 року

Рішення | Стислий виклад

ВИБІР ЗАКОНОДАВЦЯ

Дострокове припинення повноважень заявника як члена парламенту за рішенням його політичної партії після його виходу з її парламентської фракції: **порушення**

«Томенко проти України» (Tomenko v. Ukraine), № 79340/16, від 10 липня 2025 року

Рішення | Стислий виклад

* * *

Вибірчі рішення, що скасовують оголошення заявника обраним членом парламенту тричі після його призначення другим кандидатом на місце, від якого відмовилися до початку парламентського терміну: **порушення**

**«Георгіос Пападопулос проти Кіпру»
(Georgios Papadopoulos v. Cyprus),
№21454/21, dbl 09 жовтня 2025 року (не
остаточне)**

Рішення | Стислий виклад

Видання англійською мовою
© Рада Європи – Європейський
суд з прав людини, 2026
ISBN 978-92-871-9735-1

Цей Огляд був підготовлений у межах
Директорату Юрисконсульта та не
створює зобов'язань для Суду.

Кожен, хто бажає відтворити та/чи перекласти весь
цей Огляд або його частину в друкованому вигляді,
в мережі Інтернет або в будь-якому іншому
форматі, має звернутися за електронною поштою
publishing@echr.coe.int за подальшими вказівками

При цитуванні цього Огляду, будь ласка,
зазначайте як джерело «Огляд судової
практики Європейського суду з прав людини
за 2025 рік, Рада Європи»

Огляди доступні для завантаження
за посиланням: <https://ks.echr.coe.int>
(Оновлення судової практики)

Макет і дизайн обкладинки: ЄСПЛ

Фото та ілюстрації: Рада Європи, ЄСПЛ

Ілюстрація на обкладинці: Палац прав людини
(Архітектори: «Річард Роджерс Партнершип»
(Richard Rogers Partnership) та «Ательє Клод
Бушер» (Atelier Claude Bucher))

Європейський суд з прав людини

Рада Європи
67075

Страсбург

Франція

☎ + 33 (0)3 88 41 20 18

☎ + 33 (0)3 88 41 27 30

Щороку Європейський суд з прав людини ухвалює велику кількість рішень і ще більшу кількість ухвал, тим самим поповнюючи свою і без того чималу судову практику. Це може ускладнювати виявлення справ, які відкривають нові правові горизонти або стосуються нових питань.

У цьому Огляді, який є доповненням до Щорічного звіту Суду, висвітлюються найважливіші справи 2025 року з урахуванням їхнього значення для розвитку судової практики Суду. У цій публікації, підготовленій Директоратом Юрисконсульта, також наведено перелік ключових справ, визначених такими Бюро Суду.

www.echr.coe.int

Європейський суд з прав людини — це міжнародний суд, заснований у 1959 році Державами-членами Ради Європи. Він розглядає індивідуальні заяви або заяви Держав про порушення прав, викладених у Європейській конвенції з прав людини 1950 року.

